

Historische Kring Diemen

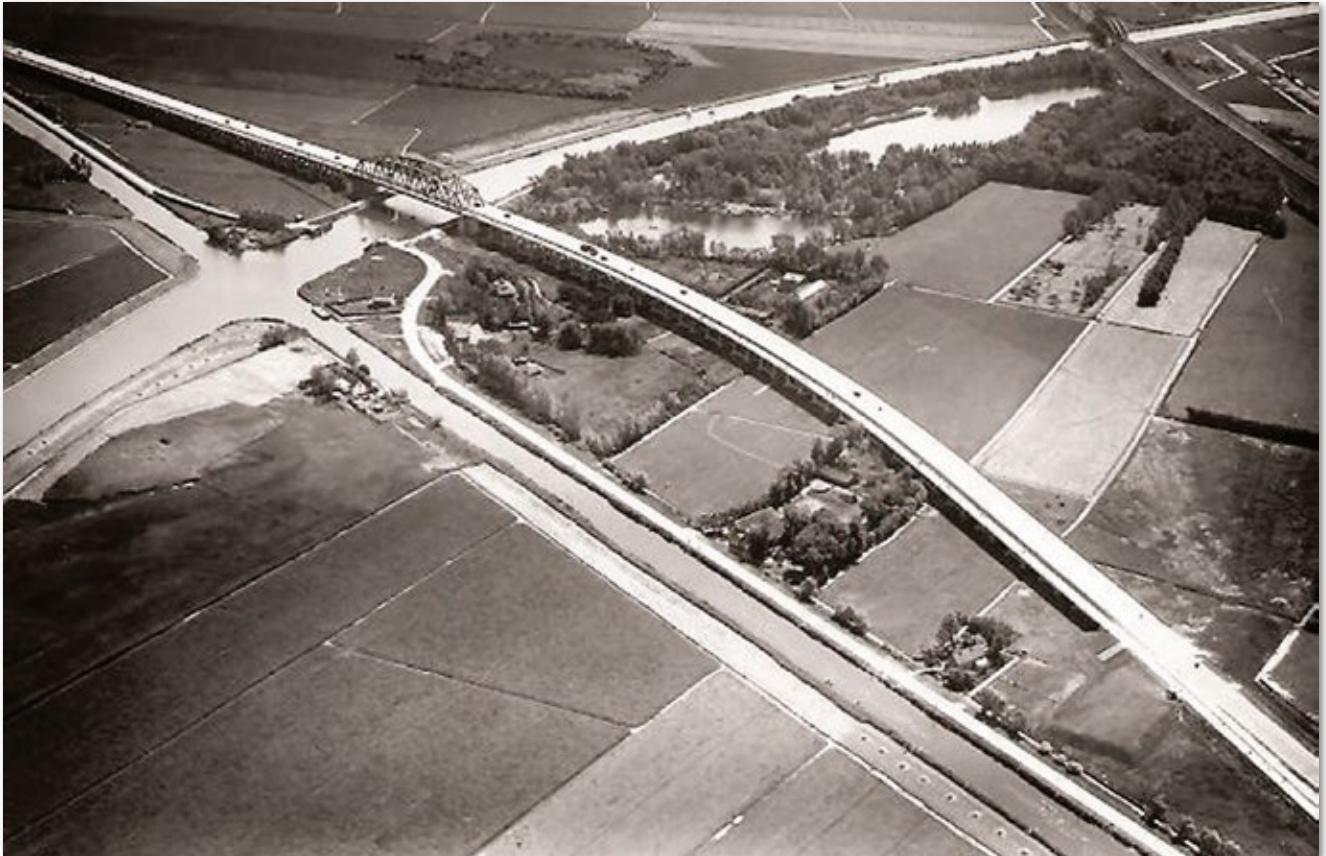
Jaargang 30 – Nummer 1-2020

OPVALLENDE GEBEURTENISSEN IN DIEMEN

IN DIT NUMMER:

ONDERDUIKEN IN DE SCHOOLSTRAAT, OPVANG IN DE SCHOOLSTRAAT, DE ZUIVERING VAN BURGEMEESTER DE GEER VAN OUDEGEIN, DE ROOFOVERVAL OP HANS ARENDSSEN IN 1966, ZWARE TIJDEN IN LAATMIDDELEEUWS DIEMEN, MODDERDORP VAN H. MUNNIKS, DIEMEN 1950, VEEL MEER EN TIENTALLEN PRACHTIGE FOTO'S

Rijksweg A1 met de zogenoemde 'Kilometerbrug' over het Amsterdam-Rijnkanaal. Links de Muidertrekvaart en de Oude Muiderstraatweg. Bij de oprit van de brug de voormalige uitspanning "Betlem" en de locatie van "Modderdorp" (foto coll. HKD)

INHOUD

• Voorwoord, <i>Taco ten Dam</i>	1
• De bevrijding van Diemen, <i>Wiard Krook</i>	2
• Het Wellington-oorlogsmonument, <i>Projectgroep Wellington Monument</i>	3
• Dossier Schoolstraat: Was de Schoolstraat een veilige haven vóór, tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog?, <i>Ronald van Gelder</i>	4
• De voorgeschiedenis van de onderduik in de Schoolstraat. Een poging tot reconstructie, <i>Ronald van Gelder en Laura Israëls</i>	5
• Veilig in de Schoolstraat na vertrek uit Nederlands-Indië, <i>Ronald van Gelder</i>	15
• Burgemeester Eddy de Geer van Oudegein: Een onderzoek naar de gedragingen van een burgemeester in oorlogstijd, <i>Taco ten Dam</i>	18
• Super De Hoop: Een noviteit op winkelgebied en een brutale roofoverval in 1966 op de Prins Bernhardlaan, <i>Alfred Bakker</i>	26
• De 'Enqueste' van 1494 en de 'Informacie' van 1514: Zware tijden voor laatmiddeleeuws Diemen, <i>Jaap Haag</i>	30
• "Modderdorp": Vergeten 'vakantiepark' van Diemen strijdtoneel, <i>Frank Roos</i>	36
• Diemen 1950: "Dit is wel in orde," zei de hofdame van koningin Wilhelmina, <i>Bert Roest</i>	39
• In Memoriam Henk de Wild, <i>Taco ten Dam</i>	43
• Struikelsteenlegging Fred Israëls, <i>Taco ten Dam</i>	44
• Prikbord, <i>Redactie</i>	45

Afbeelding voorzijde omslag: De feestelijke intocht van de geallieerde bevrijders op 8 mei 1945. Hier de doortocht van Canadese troepen door Diemen op weg naar de Dam in Amsterdam via de Berlagebrug (foto Cees N. Jongkind, coll. Kenniscentrum Nederlands Fotomuseum)

bestuur:

voorzitter: Ad Saan
secretaris: Peter Texier
penningmeester: Han Saan
bestuursleden: Frans Deckers
Ellen van Meurs
Cora Rijkogel

secretariaat:

Esplanada de Meer 160
1098 WP Amsterdam
tel. 020 - 695 41 40
petertexier@ziggo.nl

IBAN:

NL95INGB0001525866
Penningmeester HKD
Buitenlust 50
1111 JK Diemen
saan44@zonnet.nl

redactieadres:

Anne Frankstraat 13
1112 LL Diemen
t.ten.dam@planet.nl

redactieteam:

Alfred Bakker
Taco ten Dam
Wiard Krook
Ronald van Gelder
(gastredacteur)

opmaak:

Danielle de Graaff

beeldredactie:

Wiard Krook

eindredactie:

Taco ten Dam

druk:

Onlineprinters.nl

Het lidmaatschap van de Historische Kring Diemen bedraagt € 22,50 per jaar. Leden ontvangen de HKD-Nieuwsbrief en minimaal tweemaal per jaar het verenigingsblad Historische Kring Diemen. Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat.

ISSN 0929-9068

© 2020 **Historische Kring Diemen (HKD)**. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvouddigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopieën of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Deze uitgave werd met de meeste zorg samengesteld. Er kan echter door de Historische Kring Diemen (HKD) geen enkele aansprakelijkheid worden aanvaard voor de gevolgen van eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden of onvolkomenheden. Waar wenselijk en mogelijk hebben wij de uitgever van foto's vermeld. Mocht iemand menen auteursrechten te hebben op een foto kan contact worden opgenomen met de uitgever van deze publicatie.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing by the publisher.

In dit nummer herdenken we Henk de Wild die op 19 december 2019 overleed. In onze herinnering blijft Henk voortleven als een enthousiaste pionier in de oprichtingsdagen van de HKD en een groot liefhebber van de lokale geschiedenis. Vooral voor het in stand houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Diemen is de inbreng van Henk groot geweest.

Voor dit nummer is een legertje aan geschiedenisliefhebbers voor u bezig geweest. Wij prijzen ons gelukkig met een nieuwe bijdrage van Jaap Haag. Twee ex-journalisten, Frank Roos en Bert Roest, speurden naar fraai oud nieuws, vonden dat en schreven erover. Ronald van Gelder dook met Laura Israëls diep in de oorlogsverhalen van onderduikers van de Schoolstraat. En natuurlijk droegen de vaste redacteurs Wiard Krook, Alfred Bakker en Taco ten Dam weer bij.

De artikelenreeks in dit nummer begint met Dossier Schoolstraat. Ronald van Gelder probeert met Laura Israëls te reconstrueren hoe het kwam dat in de Schoolstraat zoveel mensen in de oorlog konden onderduiken. Vervolgens sprak Ronald met twee dames op leeftijd die vrijwel direct na de oorlog na repatriëring uit Nederlands-Indië in de Schoolstraat tijdelijk onderdak vonden.

Na de ontsluiting van documenten in het Nationaal Archief van de Zuiveringscommissie na de Tweede Wereldoorlog en de toenemende publicatie van kranten en tijdschriften op de website van Delpher <www.delpher.nl> is beargumenteed een reëler beeld neergezet dan tot nu toe gold van het functioneren van oorlogsburgemeester De Geer van Oudegein.

Alfred Bakker verhaalt over de opkomst en neergang van een nieuwe winkel formule waarmee het familiebedrijf De Hoop in 1961 startte op de Sniep. De dagelijkse grote hoeveelheden cashgeld trokken de aandacht van een paar geharde criminelen. Toen ze ontdekten dat het geldtransport op de fiets verzorgd werd in een tas aan zijn fietsstuur, kozen ze voor een overval op vrijdag, de dag na de koopavond. Een boeiend verhaal!

Jaap Haag neemt ons mee naar het eind van de vijftiende eeuw als de autoriteiten van Diemen in Amsterdam bevraagd worden door een onderzoekscommissie. Die wilde op grond van de bevindingen vaststellen hoeveel belastingen de overheid kon heffen in Diemen. Er wordt een intrigerend beeld geschetst van een hard leven in barre tijden.

Frank Roos beschrijft de teloorgang van "Modderdorp", een verzameling houten huisjes bij Betlem die in de naoorlogse tijd van woningnood toch een eigen plekje betekenden voor de bewoners. Totdat burgemeester Strumphler Tideman met veel tamtam een eind maakt aan het dorp.

Wiard Krook beschrijft namens de *Projectgroep Wellington Monument* de stand van zaken met betrekking tot het Diemense oorlogsmonument.

Dit blad zou er niet zo indrukwekkend mooi uitzien zonder onze behulpzame medewerkers van www.beeldbankdiemen.nl en onze creatieve lay-outer Danielle de Graaff.

Wij zijn Ronald van Gelder dankbaar voor de ruimhartige donatie uit het potje van de organisatie van het vorig jaar gehouden symposium over het verzet en verraad in de Schoolstraat.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Namens de redactie,

Taco ten Dam
Eindredacteur

DE BEVRIJDING VAN DIEMEN

Wiard Krook

Na vijf jaar bezetting kon ook in Diemen de bevrijding worden gevierd. De oudere inwoners van Diemen kunnen zich de doortocht op 8 mei 1945 van de geallieerde troepen op weg naar Amsterdam nog goed herinneren.

In de verte, op de Muiderstraatweg, waren de Canadese legervoertuigen al te zien. Frits Reurekas was getuige en schreef hierover: "Het onthaal dat de Canadese bevrijders ten deel viel is werkelijk niet te beschrijven. Omstreeks 8 uur 's morgens reed Luitenant-kolonel Bell-Irving, commandant van de Seafort Highlanders of Canada in zijn jeep vol bloemen voorbij." Zo'n 1000 militairen volgden in niet minder dan 200 voertuigen richting Hartveldseweg, omringd door een juichende en jubelende mensenmassa.

Met gestolen paard en kar maakten de laatste Duitse militairen zich snel uit de voeten met slechts enkele minuten voorsprong op de Canadese troepen.

Fotograaf S. de Boer stond goed opgesteld bij de door de Duitse bezetter gebouwde betonnen bunkermuur bij de Hartveldsebrug op de grens met Amsterdam.

Zo onopvallend mogelijk vertrokken ook de laatste Duitse militairen, als dieven in de nacht, uit de gemeente Diemen. Met gestolen paard en kar maakten ze zich snel uit de voeten met slechts enkele minuten voorsprong op de Canadese troepen (linkerfoto). De bevolking reageerde nauwelijks, misschien ook omdat de Duitse soldaten nog steeds bewapend waren. Even later zou het publiek uitbarsten in een bevrijdend feestelijk gejuich.

Het onthaal dat de Canadese bevrijders ten deel viel is werkelijk niet te beschrijven. Zij werden omringd door een juichende en jubelende mensenmassa.

HET WELLINGTON-OORLOGSMONUMENT

Vanwege het coronavirus werden ook bij de *Historische Kring Diemen* evenementen geschrapt. Zo moet de datum voor de officiële onthulling van het oorlogsmonument, ter nagedachtenis van de op 12 juni 1943 omgekomen bemanningsleden van de te Diemen neergestorte Australische Wellington bommenwerper, worden uitgesteld tot nader bericht.

Het verhaal van de tragische ramp is uitvoerig beschreven in het hoofdstuk “De laatste vlucht van Wellington HE-154” van het boek “Diemens Oorlog”, in 2015 uitgegeven door de HKD. Tevens staat op de website <www.he154.nl> een verkorte versie van het verslag in het Nederlands en Engels. Uiteraard is er in ons HKD-blad regelmatig over geschreven.

Na contacten met Tony Pobjie, consul van Australië in Nederland, en de Australische ambassadeur Matthew E.K. Neuhaus richtte de HKD de *Projectgroep Wellington Monument* op. De projectgroep ontwikkelde samen met het *Comité Diemen 1940-1945*, de Gemeente Diemen en de *Stichting Stadsherstel Amsterdam* plannen om in een munitiebunker van de *Kustbatterij Diemerdam* in Overdiemen ons oorlogsmonument te verwezenlijken. De Stichting

Stadsherstel Amsterdam gaf hier als eigenaar toestemming voor. Er zal de in 1985 opgegraven Bristol Hercules-motor tentoongesteld worden met de portretten van de omgekomen bemanningsleden. Daarnaast komt de beschrijving van hun missie naar Duitsland in juni 1943 en hun heldendaad: voorkomen dat het neerstortende vliegtuig slachtoffers zou maken onder de burgerbevolking van Diemen en Amsterdam.

Nu de onthulling van het monument voor de Australische en Engelse vliegers is uitgesteld, kan uiteraard nog gedoenderd worden. Het adres van de crowdfundingactie is: <www.doneeractie.nl/monument-voor-omgekomen-vliegers-wo2-in-diemen/-42202>

Van het zeer exclusieve 3D pressepapier van de opgegraven Wellington-motor zijn nog een paar exemplaren bij de HKD verkrijgbaar. De afaalprijs van dit waardige cadeau in luxe geschenkdoos (met een korte beschrijving van de geschiedenis) is slechts € 14,75. Een herinnering met een hoog Diemengehalte.

WAS DE SCHOOLSTRAAT EEN VEILIGE HAVEN VÓÓR, TIJDENS EN VLAK NA DE TWEEDE WERELDOORLOG?

Ronald van Gelder

In de Tweede Wereldoorlog hebben joodse mensen in de Schoolstraat ondergedoken gezeten (Ten Dam, 2009 en 2015; Van Gelder, 2014a en 2014b; Israëls, 2019). In totaal waren maar liefst acht mannen, vrouwen en kinderen ondergedoken in het westelijke (dertiger jaren) huizenblok, gelegen tussen de Burgemeester Van Tienenweg en het huidige Schoolpad. Hoe deze onderduikers daar – letterlijk en figuurlijk – terechtgekomen zijn, is een intrigerende vraag. Laura Israëls en Ronald van Gelder hebben na zo'n 75 jaar nader uitgezocht hoe de onderduikers degenen kenden, bij wie ze in de Schoolstraat gingen onderduiken. We vonden plausibele antwoorden in de voorgeschiedenis van de onderduik. In het eerste artikel

van dit dossier, getiteld: 'De voorgeschiedenis van de onderduik in de Schoolstraat. Een poging tot reconstructie', is daarvan het verslag.

In het tweede artikel: 'Veilig in de Schoolstraat na vertrek uit Nederlands-Indië' bespreken we de opvang van de drie weeskindertjes Katie, Tineke en Dirkie Schroor. Zij wisten na de bevrijding van de Japanners in Nederlands-Indië per boot het geweld te ontvluchten. Ze hadden in het Jappenkamp Tjideng in Batavia gevangen gezeten. Zij werden – enige tijd na hun aankomst in Nederland – liefdevol door het echtpaar Peter en Ees Roelofs opgevangen. Eindelijk een veilige haven voor hen, in de Schoolstraat.

De voor-oorlogse Schoolstraat
(coll. Noord-Hollands Archief, Haarlem)

Dit oorlogsdossier is mede mogelijk gemaakt door een anonieme sponsor van het mini-symposium 'Verzet en verraad in de straat', gehouden op 3 oktober 2019 in 'De Ontmoeting', Schoolstraat 8 in Diemen.

Deze artikelen zijn geschreven in het kader van het onderzoeksproject 'De biografie van mijn wijk', uitgevoerd door Ronald van Gelder, Erfgoedstudies Vrije Universiteit (VU) Amsterdam.

Literatuur- en bronnenlijst

- **Dam**, T. ten. Grafische kunstenaars Fré Cohen en Diemen. 'De Duitsers zullen me nooit levend in handen krijgen.' *Historische Kring Diemen* jrg. 19, 1-2009, p. 14-15.
- **Dam**, T. ten. Onderduiken in Diemen. Bakker, A. W. Bulterman-Hartsink, J. Cuypers, T. ten Dam, R.S. van Gelder, J. Haag, J. Kronenberg-Heijne, W. Krook, E. van Meurs, T. Stallinga & P. Texier. In: *Diemens oorlog. Dorp bij Amsterdam onder Duitse bezetting* (p. 173-189). Diemen: Historische Kring Diemen, 2015.
- **Gelder**, R.S. van. *Auschwitz, 14 september 1942*. Telefoongesprekken Cocky Anderson-Kolumbis en Ronald van Gelder. In: 'De Schoolstraat in Diemen 90 jaar' (p. 21-40). *Historische Kring Diemen* jrg. 23, 1-2014a, p. 31-32.
- **Gelder**, R.S. van. 'De aardbol is één groot roterend krankzinnigengesticht'. Interviews met Ernst Kolumbis, Cocky Anderson-Kolumbis en Yvonne Eeltink-Keesje. In: 'De Schoolstraat in Diemen 90 jaar' (p. 21-40). *Historische Kring Diemen* jrg. 23, 1-2014b, p. 33-34.
- **Israëls**, L. De slachtoffers. Het verdriet komt soms heel dichtbij, maar dat hoort erbij. Lezing bij mini-symposium: 'Verzet en verraad in de straat', 3 oktober 2019, De Ontmoeting Diemen.

Een poging tot reconstructie

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE ONDERDUIK IN DE SCHOOLSTRAAT

Ronald van Gelder en Laura Israëls

In de Tweede Wereldoorlog zaten acht joodse mensen op drie adressen in de Schoolstraat ondergedoken. Hoe kenden zij degenen, bij wie ze dachten veilig onder te duiken? Het antwoord wordt gezocht in de vervlochten vooroorlogse relaties tussen de onderduikers en hun gastgezinnen.

De onderduik

Vader Marcus Sander (Max) Israëls, zijn vrouw Maria (Marietje) Israëls-de Beer, de 18-jarige zoon Freddy en hun zevenjarige dochter Astrid duiken in juli 1942 onder bij Peter en Ees Roelofs-Weijer in de Schoolstraat 43 in Diemen. Ze worden nog geen twee maanden later – op 9 september 1942 – op hetzelfde adres door de Sicherheitsdienst gearresteerd; behalve Freddy, want die is er niet op dat moment (Israëls, 2019)¹. De arrestatie van het joodse gezin wordt gadeslagen door het veertienjarige buurmeisje Cocky Kolumbis, die juist aan de overkant van de straat staat toe te kijken (Van Gelder, 2014a; Van Gelder, 2019a en 2019b).

Jaap Israëls – een oudere zoon van Max Israëls – en zijn echtgenote Carla Konijn zijn bij het gezin Arentsen ondergedoken, verderop in de straat op nummer 49 (Israëls, 2019).² Hoogstwaarschijnlijk zijn zij kort na hun huwelijk (17 juli 1942) naar de Schoolstraat toegegaan; vanwege de angst om te worden verraden, zijn zij daarvandaan naar een ander onderduikadres (in Amsterdam) vertrokken.³ Wanneer dat precies gebeurt is, is niet bekend; vermoedelijk nog hetzelfde jaar.

Eind 1942 duikt Fré (Frederika Sophia) Cohen, een joodse grafische kunstenaar uit Amsterdam, onder op Schoolstraat 53 bij Rie Keesje-Hillebregt en haar gezin. Ze blijft daar enkele maanden tot – naar alle waarschijnlijkheid – in mei 1943 de grond haar te heet onder de voeten wordt. Ze wordt bespied en vlucht via diverse onderduikadressen

in Hilversum en Lochem naar Borne in Overijssel (Van Dam & Van Praag, 1993). Ook daar wordt op haar gejaagd en wordt ze uiteindelijk opgepakt door Nederlandse SS'ers. Fré Cohen maakt dan zelf een eind aan haar leven: “De Duitsers zullen me nooit levend in handen krijgen” (Ten Dam, 2009).

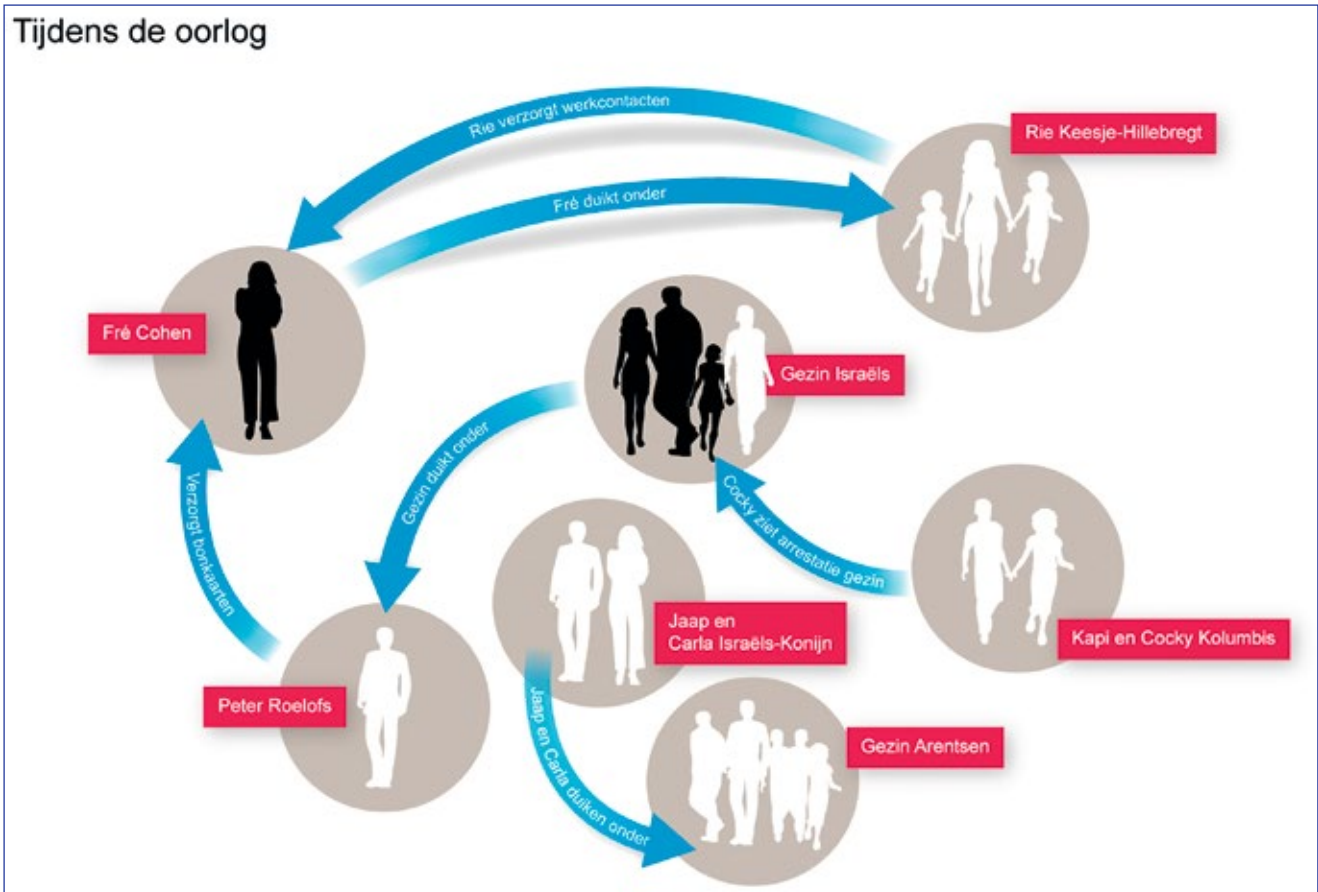
Harry Velleman (1920) was als joodse jongeman eveneens bij Peter en Ees Roelofs op nummer 43 ondergedoken (Van Lakerveld, 1999). In welke tijd dat precies geweest is en voor hoe lang, is ons niet bekend. Ook de voorgeschiedenis van zijn onderduikperiode is ons niet bekend. Wel is bekend dat de twintiger de oorlog overleefd heeft en na de oorlog naar Australië geëmigreerd is – zie noot 2. Er zijn over hem weinig gegevens beschikbaar, wel over de zeven andere onderduikers; zie daarvoor de tabel ‘Wie is wie?’ aan het eind van dit artikel. Hoe wij zeker weten waar de diverse onderduikers in de straat hebben gezeten, wordt uitgelegd in het kader op pagina 6 en 7.

Onze hamvraag is: hoe kenden de onderduikers degenen, bij wie ze in de Schoolstraat gingen onderduiken? Details en finesses zijn essentieel voor een goede en logische reconstructie van de gebeurtenissen. En een helder en uitgebalanceerd antwoord heeft een geleidelijke opbouw nodig. ➤

De drie onderduikadressen in de Schoolstraat 43, 49 en 53 (illustratie Rudie Jaspers, Amsterdam)

Tijdens de oorlog

Tijdens de oorlog: de relaties tussen de onderduikers en de gastgezinnen in de Schoolstraat. Drie leden van het gezin Israël's – Max, Marijetje en Astrid – hebben de oorlog na deportatie naar Auschwitz niet overleefd; Fré Cohen pleegde na haar arrestatie tijdens onderduik in Borne zelfmoord. Deze vier slachtoffers zijn afgebeeld in het zwart (illustratie Rudie Jaspers, Amsterdam)

Hoe wij weten waar onderduikers hebben gezeten

Fré Cohen

Rie Keesje-Hillebregt en met name haar tweelingdochtertjes Yvonne en Elvire hebben lang na de oorlog meermaals verteld dat Fré Cohen tijdens de oorlog bij hen thuis ondergedoken was (Ten Dam, 2009; Van Gelder 2014). Dat zijn mondelinge mededelingen uit de eerste hand. Schriftelijke bewijzen zijn onder meer het gedichtje en de illustraties die Fré midden in haar onderduiktijd – op 1 maart 1943 – in hun poesiealbum zette.

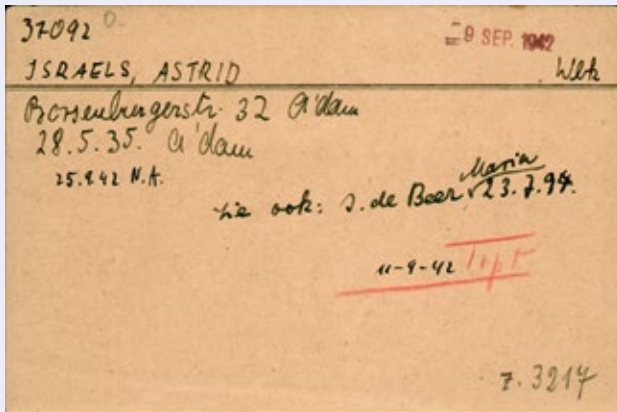
Van Dam & Van Praag (1993) ten slotte maken in hun overzichtswerk 'Fré Cohen 1903-1943' melding van het feit dat: "Op het onderduikadres in Diemen, waar Fré Cohen enkele maanden bij haar AJC-vriendin Rie Keesje verbleef, origineel werk achterbleef, dat later weer in haar vriendenkring verspreid werd."⁶

Fré Cohen schreef en tekende tijdens haar onderduik bij Rie Keesje-Hillebregt op 1 maart 1943 in de poesiealbums van de tweeling Yvonne en Elvire (foto's Jan Ronday)

Het gezin Israëls

Van ooggetuige Cocky Kolumbis weten we dat het gezin Israëls tijdens de onderduik bij Roelofs opgepakt is (Van Gelder, 2014a). De administratiekaarten die de Joodse Raad in Westerbork verzorgde (Luijters et al., 2017; Schütz, 2019), tonen aan dat het gezin tijdens de onderduik is opgepakt.⁴ Er staat namelijk letterlijk op elke kaart geschreven, dat Marcus Sander, Maria en Astrid Israëls-de Beer tijdens hun onderduik gearresteerd zijn.

Registratiekaart van Astrid Israëls. Het gezin Israëls is op 9 september 1942 gearresteerd en op transport gezet naar Westerbork. Dat is ook te zien aan het stempel rechts bovenin. “Wbk” duidt op Westerbork. Het gezin is op 11 september op transport van Westerbork naar Auschwitz (geschreven rode letters: “Trpt”). De letter “O”, in de linkerbovenhoek van het kaartje – naast een registratienummer – duidt erop dat Astrid op een onderduikadres is opgepakt; en dus niet op het opgegeven adres Borsseburgstraat 32¹ in Amsterdam. Die “O” staat ook op de registratiekaarten van haar ouders. De carthotheek werd bijgehouden door de Joodse Raad in Westerbork (coll. Nationaal Archief, Rode Kruis-archief, Den Haag)

Dat Freddy Israëls ook op hetzelfde adres ondergedoken was, leiden we onder meer af uit hem ‘typerende’ informatie die wij jaren na de oorlog van zijn toenmalige buurmeisje Elvire Keesje kregen – een van de tweelingdochters van Rie Keesje-Hillebregt.

Freddy Israëls knutselde graag. Hij maakte tijdens de onderduik ook een poppenhuis speciaal voor Yvonne en Elvire Keesje (1931). Wat Elvire zich maar al te goed herinnerde. Na de oorlog maakt Freddy er óók een voor zijn jongste dochter Laura (1965). In 2018 stond dat poppenhuis nog steeds in Laura’s Kampense woning te pronken. Haar dochter Cintia (1998) heeft in haar jeugd ook nog met ‘opa’s poppenhuis’ gespeeld (foto Ronald van Gelder)

Harry Velleman

Peter Roelofs zit tijdens de oorlog in het verzet onder meer met Henk van der Tweel (Van Gelder, 2019). Peter spreekt in 1997 de laatste woorden bij de crematie van Van der Tweel, zijn “trouwe makker,” mede namens “mijn onderduiker” Harry Velleman (Roelofs, 1997). Roelofs en Van der Tweel hebben in de oorlogsjaren in Diemen bij Roelofs thuis intensief met “de onderduikse huisgenoot”⁵ Velleman samengewerkt om met name persoonsbewijzen te vervalsen (Van Lakerveld, 1999). Marius Arentsen – de jongste zoon des huizes – die in de oorlog op Schoolstraat 49 woonde, was er ook van op de hoogte dat Velleman ondergedoken zat bij Roelofs (zie noot 2).

Jaap en Carla Israëls-Konijn

De eerder genoemde Marius Arentsen heeft vele jaren na de oorlog telefonisch contact gehad met Laura Israëls – zie noot 2. Tijdens dat telefonische onderhoud liet hij weten dat Jaap Israëls en zijn echtgenote Carla Konijn bij hen thuis ondergedoken waren. Ook van de kinderen van Jaap en Carla Israëls weten we dat zij over informatie beschikten, die erop wijst dat hun ouders in de Schoolstraat 49 ondergedoken hebben gezeten (zie noot 3). ➤

Eerste bewoners

In 1938 worden in de Schoolstraat – tussen de Burgemeester Van Tienenweg en het huidige Schoolpad, aan de westelijke zijde – twaalf nieuwe huizen opgeleverd. Daar komen vooral Amsterdammers op af, die wat ruimer willen wonen. Ze komen uit de sociaaleconomische middenklasse, die een jaarlijkse huur van f 462,00 (f 38,50 per maand) kan opbrengen.⁷

Op nummer 43 gaat het gezin Israëls wonen. Vader Max, zijn drie zonen Jaap (26), Jacques (24) en Freddy (14) uit zijn eerste huwelijk, zijn 'nieuwe' echtgenote Marietje en hun gezamenlijke dochtertje van drie, Astrid. Het gezin komt oorspronkelijk uit Amsterdam, maar woont sinds 1934 in Diemen op de Ouderkerkerlaan 42 I. Ze verhuizen in 1938 met zijn zessen naar de Schoolstraat, maar de oudste twee jongens verlaten het huis in november '39 alweer om samen in Amsterdam-Oost op de Archimedesweg te gaan wonen. Jaap en Jacques blijven echter wel meewerken in de linteriewinkel van hun vader in de Diemense Johan van Soesdijkstraat 15, die hij daar sinds 1938 runt. De zaak heet MAXIS, vernoemd naar vader: MAX ISraëls.

Op nummer 49 gaat het gezin Arentsen wonen. De 45-jarige Gerrit Jan Arentsen, zijn zoons Aart van 16, Marius van 11, zijn dochter Tiny (14 jaar) – de twee jongsten zijn in Amsterdam geboren – en opa Arentsen van 74 jaar. Gerrit Jans tweede vrouw – Wilhelmina Sanders, de moeder van zijn jongste zoon Marius – heeft, naar verluidt, niet lang in de Schoolstraat gewoond.

Vlak na elkaar verhuizen de gezinnen Keesje en Kolumbis naar de Schoolstraat. Ze wonen naast elkaar op de Zaaierweg in Betondorp (Amsterdam), zijn daar goede burens, maar willen beide uit Betondorp weg, richting Diemen (Van Gelder, 2014b). Het gezin Keesje gaat op nummer 53 wonen: vader Bram, moeder Rie Keesje-Hillebregt en hun mooie donkergetinte tweeling Yvonne en Elvire van 7 jaar. Het gezin Kolumbis gaat – net als in Betondorp – naast Keesje wonen, op nummer 51: vader Karel en moeder Corrie Kolumbis-Lokhorst, Karel Johannes van 14 ('Kapi' genoemd), dochter Cocky van 10 en kleine Ernst van 4 jaar.

Zaaierweg

Fré Cohen (1903, Amsterdam) is een oude vriendin van Rie Keesje-Hillebregt én van Karel Kolumbis. De jonge Rie Hillebregt kent Fré al uit haar jeugd, toen ze nog samen in de socialistische jeugdbeweging AJC (Arbeiders Jeugd Centrale) zaten en met vijf andere jongeren een hechte kring vormden onder de naam: 'De kleine familie'. Ze bleven al die jaren hartsvriendinnen en het verbaast dan ook niet, dat Rie en haar joodse echtgenoot Bram (Abraham) Keesje – in 1929 – in het 'Rooie dorp' (Betondorp) gaan wonen op de Zaaierweg⁸

nummer 133, op een steenworp afstand van de woning van Fré, die – sinds 1924 – op de Zaaierweg 125 woont. Karel Kolumbis en zijn vrouw kennen Fré Cohen en haar ouders ook al lang en goed. Ze kennen elkaar zelfs nog uit de tijd vóór de Zaaierweg, toen begin jaren twintig de gezinnen Kolumbis en Cohen nog in de Swammerdamsstraat in Amsterdam woonden. Ook de familie Kolumbis verhuist eind jaren twintig naar het 'Rooie dorp' en gaat op de Zaaierweg op nummer 131 wonen (Van Gelder, 2014b). Naast familie Keesje op 133 dus én eveneens op een steenworp afstand van hun gezamenlijke vriendin Fré Cohen, op 125.

In 1931 maakt Fré een pentekening (portret) van haar buurman Karel Kolumbis achter zijn piano (Van Gelder, 2014b) en een gelegenheidsgrafiek – litho voor een ex-libris – voor haar burens Rie en Bram Keesje (Ten Dam, 2009).

De woningen op de Zaaierweg in Betondorp van de families Kolumbis (131) en Keesje (133) (foto Ronald van Gelder)

De woningen in de Schoolstraat (v.l.n.r.) van de families: Arentsen (49), Kolumbis (51), Keesje (53) en Stoelinga (55). (foto's Jan Ronday)

Goede buren én vrienden

De gezinnen Keesje en Kolumbis zijn, als ze in de Schoolstraat komen wonen, dus met elkaar bevriend en ook de jongste kinderen spelen daar veel samen. Veel andere gezinnen in het rijtje van twaalf nieuwe huizen kunnen eveneens goed met elkaar opschieten. En de talrijke kinderen van de gezinnen spelen naar hartenlust met elkaar op straat, op het onbebouwde land of in de weilanden. Die onderlinge vriendschappelijke verstandhoudingen gelden zeker voor de families Keesje, Kolumbis, Arentsen en Israëls. Enkele voorbeelden: Marius Arentsen – de jongste zoon van Gerrit Jan Arentsen – herinnert zich goed, dat de familie Israëls voor de oorlog heel gastvrij was (zie noot 2). Ook Cocky Kolumbis weet dat nog, want zij mocht toentertijd op uitnodiging van vader Max Israëls in haar eentje – als meisje van tien, elf – joods Pasen (*Pesach*) bij het gezin Israëls thuis meevieren. Zelfs zonder haar broer Kapi van 14, die dikke vrienden was met de even oude, jongste zoon van het gezin Israëls, Freddy (Van Gelder, 2014a). Cocky vond dat toen een heel bijzondere en indrukwekkende gebeurtenis. Zij heeft ook aan Freddy heldere, fijne herinneringen.

Nieuwe buren op 43

Tijdens de oorlog, september 1940, verhuist het kerngezin Israëls – vader, moeder, Freddy en Astrid – van Diemen naar Baarn. Na een jaar of twee dus. De woning in de Schoolstraat blijft zo'n driekwart jaar leeg staan. Per 1 mei '41 trekken de 31-jarige Peter (koosnaam: 'Bubi') Roelofs en zijn 36-jarige echtgenote Ees Roelofs-Weijer erin. Ze zijn net een jaar getrouwd. Roelofs is een opvallende verschijning: lang met een krullenbos. Ook een intelligente man – chemicus – met een uitgesproken mening. Hij is al jong lid geworden van de Arbeiders Jeugd Beweging (AJC) en houdt zich nog steeds na zoveel jaren strikt aan de principes van de jonge socialist. Hij heeft een gedisciplineerde levensstijl. Geen alcohol, tabak of modern vermaak dus voor Roelofs. Verder geen vlees, wel gezond eten en leve de vrije natuur. Hij loopt⁹ of hij fietst. Hij is verder een fanatiek wereldverbeteraar. Peter Roelofs spreekt vloeiend Esperanto – een makkelijk te leren, politiek neutrale, internationale taal – die alle barrières tussen volkeren wil slechten. Esperantist 'Pedro' Roelofs propageert en doceert de taal met enthousiasme.¹⁰

Hij is ook fel gekant tegen oorlog. Vroeger is hij aangesloten geweest bij de socialistische vredesbeweging voor jongeren: de Jongeren Vredes Actie (JVA). Nu is hij dus ook fel anti-Duits en komt op voor groepen in de verdrukking. Zijn vrouw Ees, verpleegster en dol op kinderen, is politiek minder uitgesproken dan haar man. Het paar is snel ingeburgerd in de Schoolstraat en heeft met name een bijzonder hechte band met Rie Keesje-Hillebregt en haar elfjarige tweeling.

Peter Roelofs en Rie Keesje hebben ook veel gemeen: ze hebben een gedeelde AJC-achtergrond en een volstrekt wantrouwen jegens de Duitsers. Ze willen de strijd aanbinden tegen het haat zaaien tegen joden en de uitwassen daarvan die ze om zich heen zien gebeuren. Rie en haar kinderen lijden daar persoonlijk ook onder, want vlak na het begin van de oorlog is Bram Keesje uit angst voor de

Vier kinderen uit de Schoolstraat, op de stoep voor de oprit van nummer 35. Van rechts naar links zitten Astrid Israëls (Schoolstraat 43), haar vriendinnetje Stans Plasschaert (Schoolstraat 41), een buurmeisje en Ernst Kolumbis (Schoolstraat 51). Op het muurtje voor Schoolstraat 37 zit de oudere mevrouw Huijer van nummer 35 te kijken naar het kindertafereeltje (coll. fam. Israëls)

toekomst naar het buitenland gevlucht. Zijn terugkomst is allerminst zeker (Van Gelder, 2014b; Haag, 2015). Rie Keesje staat er dus alleen voor.

De Roelofs en Rie Keesje vullen elkaar ook mooi aan: Peter en Ees Roelofs zijn dol op haar kinderen en dat is wederzijds – het wordt al gauw oom 'Bubi' en tante Ees. Peter en Ees vangen hun "surrogaatkinderen" graag thuis op, als dat gewenst of nodig is. En dat laatste is regelmatig het geval, want Rie is actief in het verzet – ze biedt hulp aan onderduikers – en leidt daardoor geen regulier leven. Naar eigen zeggen raakt Peter Roelofs zelf vanaf de zomer van 1942 betrokken bij het verzet, mede door een jeugdvriendin van de Jongeren Vredes Actie: Adrie van der Wal.¹¹

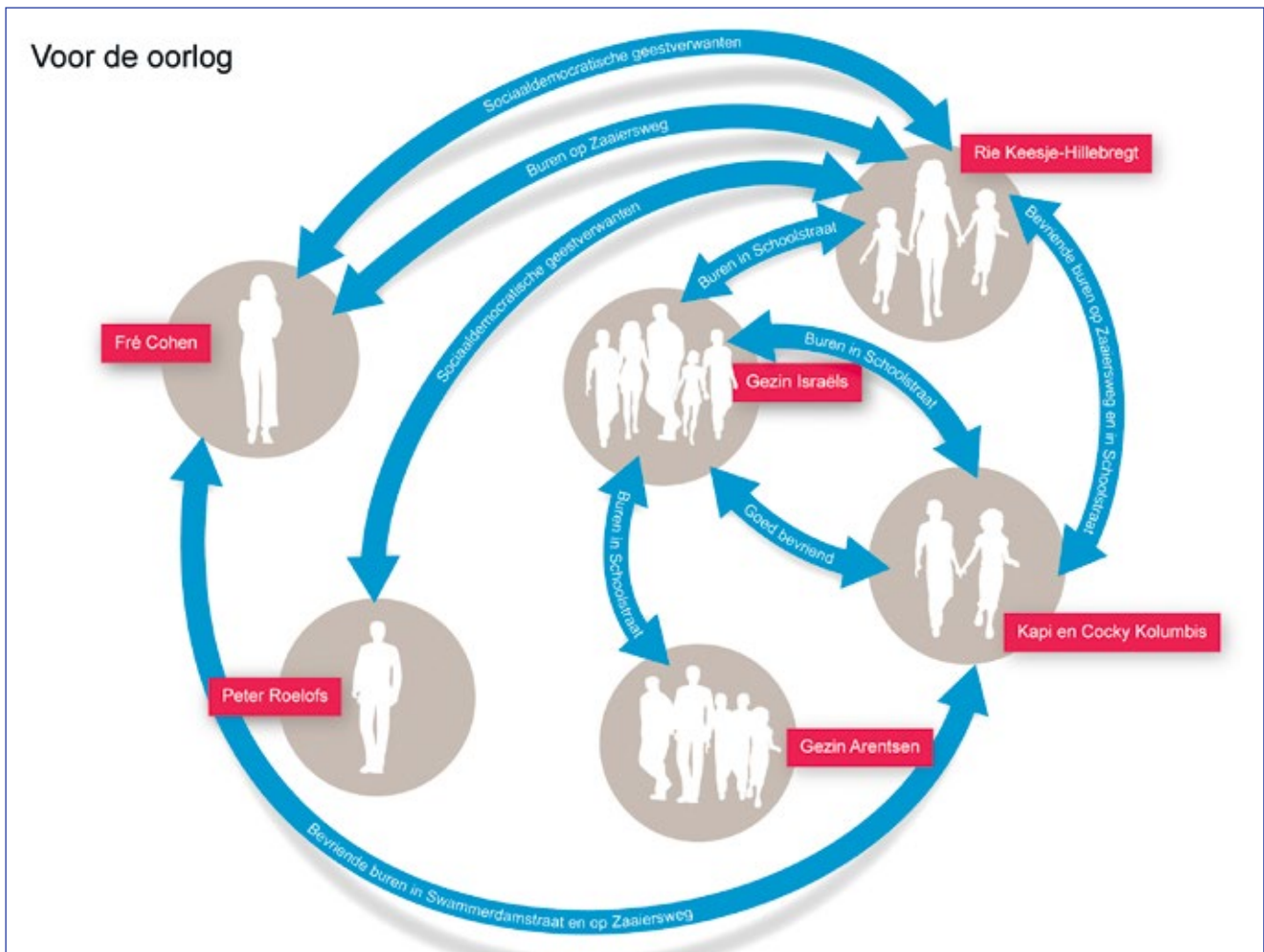
Lotsbepalende overwegingen en beslissingen

Het gezin Israëls woont nog geen twee jaar op de Vondellaan 39 in Baarn, of begin '42 dwingen de Duitsers alle joden uit gemeenten in westelijk Nederland naar Amsterdam te verhuizen. Hoogstwaarschijnlijk volgt een crisisberaad in familieverband. De Duitse bedoelingen worden gewantrouwd. Het gezin laat de registrerende instantie weten naar de Borssenburgstraat 32 I in Amsterdam-Zuid te verhuizen en daar in te trekken bij de vader van Marietje, Leendert de Beer. Maar de gezinsleden duiken in juli 1942 onder.¹² Niet in die onveilige hoofdstad, maar buiten die brandhaard.

Jacques Israëls duikt onder in de buurt van Haarlem. Maar waarheen kun je met een gezin van vier personen? Waar vind je voor hen een veilige omgeving, buiten de hoofdstad? Een plek bij mensen die voor onderduikers echt te vertrouwen zijn? Wat zal het gaan kosten? Maar bovenal: wie beschikt over zo'n ruimte in huis én durft het aan om vier mensen illegaal in huis te nemen?

Zij kennen Diemen, Diemen kent hen

Hoe het contact tussen het kerngezin Israëls met Peter en Ees Roelofs in de Schoolstraat precies gelegd is, is ►

Voor de oorlog: de eerste bewoners van de Schoolstraat en de vriendschappen, soms met sociaaldemocratische wortels (illustratie Rudie Jaspers, Amsterdam)

onzeker. Uit onze naspeuringen is gebleken dat er geen relatie tussen hen bestond. Het gezin Israëls vertrok in september 1940 naar Baarn, Roelofs kwam op 1 mei 1941 vanuit Soest in Diemen wonen. Schoolstraat 43 – een huurhuis – stond dus zo'n maand of zeven leeg, voordat het weer verhuurd en bewoond werd.

Directe connecties tussen een of meer gezinsleden en Roelofs waren er in het vooroorlogse verleden volgens ons dus niet, maar het kan natuurlijk zijn dat familieleden na 1 mei 1941 uit zichzelf contact hebben opgenomen met of zelfs poolshoogte zijn gaan nemen bij het echtpaar Roelofs, omdat dat in hun voormalig huis was komen wonen. Zeker weten doen we het dus niet, maar we hebben wel twee plausibele, tot nog toe ongeverifieerde scenario's bedacht.

Scenario 1: Het contact is ontstaan via Israëls winkel in damesondergoed: MAXIS.

De winkel ging – voor zover we weten – zo goed en zo kwaad als dat in de oorlogsjaren '41 en begin '42 kon, onregelmatig open. Max, Jaap en/of Jacques hielpen normaliter de – hoofdzakelijk – vrouwelijke klandizie. Oude vertrouwde klanten, Diemense kennissen, straatbewoners en buurtjes kennen hen, hun benarde positie en kunnen hen in het diepste geheim aangeboden hebben te bemiddelen. Rie Keesje bijvoorbeeld, die ook anderen hielp bij het zoeken naar onderduikadressen. Zij had goed en regelmatig contact met Peter en Ees Roelofs.

Maar ook nieuwe¹³ straatbewoners, zoals Ees Roelofs zelf, kunnen in de zaak contact met het 'winkelpersoneel' gelegd hebben. Ees had vast wel eens van hen gehoord, omdat het gezin Israëls eerder in hun huis had gewoond. Ze stonden in de buurt goed bekend en een kijkje in hun damesondergoedwinkel kan geen kwaad! Zo kan het natuurlijk ook gegaan zijn.

Scenario 2: Het contact is ontstaan via verzetsvrouw Adriana (Adri) van der Wal.

Peter Roelofs zei dat hij vanaf de zomer 1942 bij het verzet betrokken raakte, mede door zijn jeugdvriendin Adri van der Wal (1917-2011), die hij kende uit de Jongeren Vredes Actie (JVA). Adri van der Wal was een intelligente en moedige verzetsvrouw over wie we – als historisch geïnteresseerden – nog te weinig weten. Sinds 1941 hielp ze joden in het algemeen én joden die vervolgd werden.¹⁴ Ze woonde toen in Baarn bij haar ouders in de Oranjestraat, op zo'n tien minuten van de Baarnse woning van het gezin Israëls. Ze was juf op een particuliere kleuterschool in Hilversum.

Sinds september 1940 woonde de familie Israëls in Baarn; toen was Astrid vijf en ging ze (waarschijnlijk) naar de kleuterschool. Was Adri misschien Astrids kleuterjuf in Hilversum?¹⁵ Heeft ze gehoord dat het joodse gezin tijdens de Duitse bezetting uit Diemen naar Baarn was gekomen? En heeft ze – met haar affiniteit voor de joodse

zaak – dat onthouden? En toen de nood voor hen aan de man kwam, en ze kon helpen, haar jeugdvriend Peter Roelofs – die in Diemen was gaan wonen – geraadpleegd? We vermoeden dat het zo gegaan kan zijn. Peter Roelofs is mogelijk op deze manier het verzet in gerold én het gezin Israëls bij Peter en Ees terechtgekomen. Het zou ons niet verbazen, als Adri een of meer gezinsleden naar hun onderduikadres heeft begeleid,¹⁶ hun ‘eigen’ woning in de Schoolstraat, op nummer 43.

Ook Jaap en Jacques buiten Amsterdam

Jaap (1912) en zijn broer Jacques (1914) Israëls hebben na de Duitse oproep aan joden om te verhuizen naar Amsterdam – vermoedelijk na een familiaal crisisberaad in juli ’42 – er eveneens welbewust voor gekozen buiten Amsterdam onder te duiken. Mogelijk wilden ook zij het liefst bij Roelofs in het hen zo bekende Diemen en in hun oude huis onderduiken, maar vanwege de relatief beperkte ruimte daar was dat onmogelijk voor zovelen. Tussen 1938 en 1939 woonde het gezin er al met zijn zessen – met Peter en Ees erbij zouden ze er dus (minstens) met zijn achten wonen.

Jacques duikt onder in de omgeving van Haarlem. Dat loopt echter uit op een groot drama, want hij wordt op zijn onderduikadres, een boerderij in de Haarlemmermeer, gearresteerd. Hij wordt gedeporteerd en op 28 februari 1943 in Auschwitz omgebracht.

Jaap is op 17 juli 1942 met Carla Konijn getrouwd. Zij zijn een van de laatste joodse echtparen die toen nog in Amsterdam konden trouwen. Ze wonen in bij Carla’s tante Anna, in Amsterdam. Tot hun eerste onderduik, die vermoedelijk al kort volgde op hun huwelijk – zie noot 3. Ze doken onder bij het gezin Arentsen, Schoolstraat 49. Zoals eerder beschreven kwamen gezinsleden van Israëls en Arentsen voor de oorlog in de Schoolstraat bij elkaar over de vloer en kenden de ‘Arentsens’ de winkel in de Van Soesdijkstraat ook goed. Hoe het contact weer gelegd is, is niet achterhaald.

Jaap en Carla zijn vermoedelijk hetzelfde jaar nog uit de Schoolstraat vertrokken, uit angst voor verraad¹⁷ – zie ook: *Verraad in de straat. Een fotografische reconstructie.* Zij hebben vervolgens op diverse plekken in Amsterdam ondergedoken gezeten (onder veel meer op de Koninginneweg, in de Camperstraat en nog een ander adres in Amsterdam-Oost). Hun laatste onderduikadres was op de Nieuwe Prinsengracht, waar ze verbleven tot na de bevrijding (zie noot 14).

De onmogelijke onderduik van Fré Cohen

“Haar actieve aard maakte het haar bijna onmogelijk het onderduikersleven te leiden. Ze had volop werk en opdrachten, doch kon niet voortdurend in huis blijven. Met een zekere bravoure stelde ze zich bloot aan verschillende gevaren, hetgeen het groote aantal onderduikadressen verklaart,” schrijft Jaap Kaas, directeur van de voormalige W.A. van Leer kunstnijverheidsschool vlak na de oorlog over Fré Cohen (Van Dam & Van Praag, 1993).¹⁸ Fré doceert op zijn school tot de zomer van 1942. Ze werkt ondanks intimidaties en toenemende vervolgingsdruk in hoog tempo door. Als ze in juni 1942 een oproep voor de

‘polizeilicher Arbeitseinsatz’ voor joodse mannen en vrouwen tussen de 16 en 40 jaar krijgt, meldt ze zich niet en houdt zich schuil in haar atelier in de Karel du Jardinstraat in Amsterdam. De toenemende felle razzia’s op de joodse bevolkingsgroep maken haar echter angstig en bezorgder om haar eigen veiligheid. Ze besluit in Amsterdam onder te duiken en geeft haar werk in bewaring bij vrienden. Omdat ze veel werkopdrachten heeft, moet ze regelmatig met haar opdrachtgevers overleggen. Ze laat daarom haar haar rood verven en gebruikt verschillende schuiladressen. Soms blijft ze daar maar één dag, vaak ook enkele weken. Volgens een ingewijde had Fré Cohen alleen in Amsterdam, al met al twaalf onderduikadressen (Van Dam & Van Praag, 1993).¹⁹ Volgens onze informatie²⁰ ontvlucht Fré eind 1942 Amsterdam en blijft tot mei 1943 in de Schoolstraat 53 in Diemen ondergedoken bij haar hartsvriendin Rie Keesje-Hillebregt. Ze blijft er illustreren en vormgeven – waarbij ze soms ook grote risico’s neemt (zie: *Verraad in de straat. Een fotografische reconstructie*). Rie Keesje verzorgt ondertussen haar werkcontacten, terwijl Peter Roelofs de benodigde (vervalste) papieren, voedsel- en distributiebonnen voor haar bezorgt.²¹ Als ze bespied wordt en zich daardoor bedreigd voelt, ontvlucht ze de Schoolstraat en duikt onder in het Gooi.

Conclusies

Uit ons onderzoek komt duidelijk naar voren dat de meeste onderduikers in de Schoolstraat vóór de oorlog goede connecties hebben gehad met de bewoners uit de Schoolstraat. Fré Cohen was een jeugdvriendin van Rie Keesje-Hillebregt en de gezinsleden Israëls woonden voor de oorlog in de straat en hadden daar veel goede contacten. Zonder twijfel hebben deze vooroorlogse contacten het mogelijk gemaakt, dat zowel de vijf leden van het gezin Israëls²² als Fré Cohen tijdens de oorlog in de Schoolstraat konden onderduiken. Op basis van de huidige beschikbare informatie zijn wij ervan overtuigd dat alle leden van het gezin Israëls – zowel het kerngezin op Schoolstraat 43, als Jaap en Carla op nummer 49 – konden onderduiken in de Schoolstraat door tussenkomst van toenmalige bewoners van de straat die het gezin kenden uit de tijd, dat ze daar woonde. Dit scenario bespraken we in dit artikel als eerste mogelijkheid.

Het tweede scenario – de tussenkomst van Adri van der Wal – bevat meer vooronderstellingen dan het eerste scenario. We zoeken momenteel verder uit of Astrid Israëls als kleuter inderdaad op dezelfde Hilversumse particuliere kleuterschool heeft gezeten als kleuterjuf Adri van der Wal. Als dat inderdaad het geval blijkt te zijn geweest, is dat een cruciaal gegeven dat de aannemelijkheid van het tweede scenario weer vergroot.

Over Harry Velleman is ons heel weinig bekend. Momenteel doen wij pogingen om contact te leggen met zijn enige zoon André Max Velleman in Australië, in de hoop ook meer te weten te komen over zijn voorgeschiedenis en de onderduik bij Peter Roelofs.²³

Verzetsman Henk van der Tweel schreef in zijn blocnote met oorlogsherinneringen dat relaties in het verzet in zijn omgeving vooral om ‘kringetjes’ draaien: ►

huisnr. bewoner	naam onderduiker	duur onderduik	na onderduik in Schoolstraat	lot
43 Peter Roelofs 1910-1998	Marcus Sander Israëls 14 nov 1882 Grijpskerk (Gr.)	2 ½ maand jul sep 1942	deportatie naar Westerbork en Auschwitz	vermoord 14 sep 1942 Auschwitz
"	Maria Israëls-de Beer 23 juli 1894 Amsterdam	2 ½ maand jul sep 1942	deportatie naar Westerbork en Auschwitz	vermoord 14 sep 1942 Auschwitz
"	Astrid Israëls 28-mei-1935 Amsterdam	2 ½ maand jul sep 1942	deportatie naar Westerbork en Auschwitz	vermoord 14 sep 1942 Auschwitz
"	Freddie Israëls 18 okt 1924 Bussum	2 ½ maand jul sep 1942	gevlucht naar Zwitserland	overleden 29 sep 1989 Charleroi (België)
"	Harry Velleman 14 apr 1920 Amsterdam	niet bekend	elders ondergedoken	overleden 03 nov 2010 Australië
49 Gerrit Jan Arentsen	Jaap Israëls 01 jan 1912 Amsterdam	juli 1942 einde niet bekend	diverse onderduikadressen in Amsterdam	overleden 23 nov 1991 Heiloo
"	Carla Israëls-Konijn 3 oktober 1917 Amsterdam	juli 1942 einde niet bekend	diverse onderduikadressen in Amsterdam	overleden 15 mei 2015 Alkmaar
53 Rie Keesje-Hillebregt 1905-1989	Fré Cohen 11 aug 1903 Amsterdam	5 maanden eind 1942-mei 1943	ondergedoken in Hilversum en Lochem, ondergedoken en opgepakt in Borne	zelfmoord 12 jun 1943 Borne (Ov.)

Tabel: Wie is wie? Persoonsgegevens en feiten over de gastgezinnen en onderduikers in de Schoolstraat.

'Kringetjes kwamen zeer veel voor' (Van der Tweel, on-gepubliceerd).²⁴ Wij interpreteren dat als een kringetje is een verzetseenheid van steeds hetzelfde paar mensen. Een ander kringetje is een verzetseenheid van steeds dezelfde, maar andere mensen.²⁵ Zo'n eenheid – van slechts enkele personen – werkte samen. Die kenden elkaar vaak, vertrouwden elkaar blind, konden van elkaar op aan, als het tot een verzetsdaad moest komen. Kringetjes waren

heel nuttig; zo wisten slechts heel weinigen van actieplan en planning. En dat kwam zeker ook de veiligheid van de verzetsmensen zelf ten goede.

Dergelijke kringetjes komen we ook tegen bij de onderzoeksvraag: 'Hoe kenden de onderduikers degenen, bij wie ze in de Schoolstraat gingen onderduiken?' Je zou kunnen zeggen dat Peter Roelofs en Rie Keesje-Hillebregt samen een dergelijk hecht kringetje vormden, zoals bij de onderduik van Fré Cohen. En mogelijk speelde Rie ook een bemiddelende rol bij de onderduik van het gezin Israëls bij Peter Roelofs, zoals wij in scenario 1 suggereren.²⁶ De Baarnse verzetsvrouw Adriana (Adri) van der Wal vormt weer een (ander) kringetje met Peter Roelofs; ze zaten als duo in het verzet.

Beide scenario's zoeken we verder uit in onze pogingen tot reconstructie van de gebeurtenissen. Totdat we zekerheid hebben, totdat de feiten het ene, het andere of beide scenario's uitsluiten.

Ten slotte willen wij in het vervolg van dit onderzoek uitzoeken, of genoemde vooroorlogse relaties bijzonder zijn, als je ze vergelijkt met de voorgeschiedenissen van andere onderduikers in Diemen, met name in de straten van de zogenaamde "De Nieuwe Buurt"²⁷, en in ons land in het algemeen. ➤

Grafsteen van Harry 'Hartog' Velleman in Northern Suburbs Memorial Gardens, North Ryde, Australië
<<https://www.heavenaddress.com/restingplace/northernsuburbsmemorialgardens/harry-aka-hartog-jacob-velleman/65166>>

Ronald van Gelder is onderzoeker Erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit (VU) Amsterdam; hij woont sinds 1990 (dertig jaar) in de Schoolstraat 41, Diemen.

Laura Israëls is docent Biologie; ze is de kleindochter van Marcus Sander Israëls, die met zijn gezin vóór WOII in de Schoolstraat 43 woonde en in de oorlog met een deel van zijn gezin daar ondergedoken was. Ook haar vader Freddy Israëls was daar ondergedoken; hij overleefde als enige.

Met dank aan: Cocky Anderson-Kolumbis, Josine van den Berg, Els Borghols, Henk Camping, Kees Grimbergen, Frank Israëls, Judith Israëls, Mirjam Israëls, Arthur Israëls, Ed Plasschaert, Stans Plasschaert, Eveline Poot, Elly Riethorst, Nico Schaeffers, Frieda Voorhorst.

Literatuur- en bronnenlijst

- **Carthoetheek Joodse Raad Westerbork.** Opgehaald uit Rode Kruis-archief, Den Haag; momenteel te achterhalen in Nationaal Archief, Den Haag.
- **Bakker, A. W. Bulterman-Hartsink, J. Cuypers, T. ten Dam, R.S. van Gelder, J. Haag, J. Kronenberg-Heijne, W. Krook, E. van Meurs, T. Stallang & P. Texier,** *Diemens oorlog. Dorp bij Amsterdam onder Duitse bezetting*, (Diemen, 2015).
- **Dam, P. van & P. van Praag,** *Fré Cohen 1903-1943: leven en werk van een bewogen kunstenaar*, (Abcoude, 1993).
- **Dam, T. ten,** *Grafische kunstenaar Fré Cohen en Diemen. 'De Duitsers zullen me nooit levend in handen krijgen.'*, in: Historische Kring Diemen jrg. 19, nr 1, 2009.
- **Dam, T. ten,** *Onderduiken in Diemen*, in: Diemens oorlog. Dorp bij Amsterdam onder Duitse bezetting, (Diemen, 2015).
- **Dam, T. ten,** *Collaboratie in De Nieuwe Buurt in Diemen.* Lezing bij mini-symposium: 'Verzet en verraad in de straat', 3 oktober 2019, De Ontmoeting Diemen.
- **Gelder, R.S. van,** *Auschwitz, 14 september 1942.* Telefoongesprekken Cocky Anderson-Kolumbis en Ronald van Gelder, in: Historische Kring Diemen, jrg. 23, nr 1, 2014.
- **Gelder, R.S. van,** *'De aardbol is één groot roterend krankzinnigengesticht'.* Interviews met Ernst Kolumbis, Cocky Anderson-Kolumbis en Yvonne Eeltink-Keesje, in: Historische Kring Diemen, jrg. 23, nr 1, 2014.
- **Gelder, R.S. van,** *Van hartenkreet naar minisymposium over de oorlogsjaren in Diemen*, in: Diemer Nieuws, 26 september 2019.
- **Gelder, R.S. van,** *Onderduik en verzet in de Schoolstraat.* Lezing bij mini-symposium: 'Verzet en verraad in de straat', 3 oktober 2019, De Ontmoeting Diemen.
- **Gelder, R.S. van,** *Peter Roelofs: een bewonderenswaardige verzetsman*, in: Historische Kring Diemen, jrg. 29, nr 2, 2019.
- **Gelder, R.S. van,** *Verraad in de straat. Een fotografische reconstructie* (nog te publiceren)
- Gooi- en Eemlander. *Esperanto.* Oproep in de krant. 11 oktober 1930, p. 1.
- **Gompes, L.,** *Fatsoenlijk land – Porgel en Porulan in het verzet*, (Amsterdam, 2013).
- **Haag, J.,** *Achter prikkeldraad onder de tropenzone*, in: Diemens oorlog. Dorp bij Amsterdam onder Duitse bezetting, (Diemen, 2015).
- **Israëls, L.,** Aantekeningen van Laura Israëls, gemaakt tijdens een uitgebreid telefoongesprek van Marius Arentsen met Laura Israëls in 2014.
- **Israëls, L.,** *De slachtoffers. Het verdriet komt soms heel dichtbij, maar dat hoort erbij*, Lezing bij mini-symposium: 'Verzet en verraad in de straat', 3 oktober 2019, De Ontmoeting Diemen.
- Joods Monument over Cato de Beer <<https://www.joodsmonument.nl/nl/page/210194/cato-de-beer>>.
- **Lakerveld, C. van,** *Gestolen, veranderd, vervalst. Vervalsen in Amsterdam in de Tweede Wereldoorlog (210-243)*, in: Strackee-Kater, A. & M. Van der Tweel. *Van Hoofd en Hart – Henk van der Tweel 1915-1997*, (Amsterdam, 1999).
- **Luijters, G., R., Schütz & M. Jongman.** *De deportaties uit Nederland 1940-1945. Portretten uit de archieven.* (Amsterdam, 2017).
- **Roelofs, W.P.,** Grafrede uitgesproken bij de crematie van vriend en verzetsmakker Henk van der Tweel, 17 mei 1997 (ongepubliceerd).
- **Schütz, R.,** *Is ons beeld van de Joodse Raad juist?* Lezing bij mini-symposium: 'Verzet en verraad in de straat', 3 oktober 2019, De Ontmoeting Diemen.
- **Tweel, H. van der,** Handgeschreven memoires Henk van der Tweel. (ongepubliceerd) Blocnote notities over het verzetswerk van Henk van der Tweel en dat van zijn verzetsmakers. (Archief Henk van der Tweel in het archief van Carry van Lakerveld, Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam).

Noten

1. De vraag rijst natuurlijk, waar Freddy Israëls verbleef, terwijl hij ondergedoken was? Tijdens de onderduik het huis verlaten, is bijzonder risicovol. Freddy verrichtte – naar eigen zeggen – in de oorlog ook verzetswerk (Israëls, 2019). Het zou kunnen dat hij het verrichten van verzetswerk elders voor anderen, op dat moment boven zijn eigen veiligheid verkoos. Het antwoord op de vraag heeft Freddy zelf niet gegeven. Zie ook in dit nummer: Struikelsteenlegging Fred Israëls op pagina 45.
2. Opgetekend in 2014 door Laura Israëls tijdens een uitvoerig – eerste én laatste – telefoongesprek tussen Laura Israëls (vanuit Kampen) en Marius Arentsen (in Sittard). In het gesprek sprak Arentsen ook regelmatig over MAXIS, de winkel in de Johan van Soesdijkstraat. Het initiatief voor het telefoongesprek was genomen door Laura Israëls. Marius Arentsen overleed in datzelfde jaar.
3. Informatie verkregen van Mirjam Israëls, dochter van Jaap en Carla Israëls-Konijn, en eveneens kleindochter van Marcus Sander Israëls. E-mail correspondentie Mirjam Israëls aan Ronald van Gelder (30 april 2020).
4. De twaalf hoofdhuurders van het eerste uur: Huijjer (35), Van Houten (37), Baart (39), Plasschaert (41), Israëls (43), Bicker (45), Meihuizen (47), Arentsen (49), Kolumbis (51), Keesje (53), Stoelinga (55), Van Dam (57) en Steenkist (59). Dit artikel gaat met name over de families Israëls, Arentsen, Kolumbis en Keesje. Dit is uitsluitend, omdat deze – voor zover wij weten – op een of andere manier betrokken waren bij de onderduik van de acht genoemde onderduikers. Het wil dus op geen enkele wijze suggereren, dat de andere families tijdens WOII niet bij onderduik- of ander verzetswerk betrokken zijn geweest. Wie hierover nadere informatie heeft, wordt uitgenodigd met Ronald van Gelder contact op te nemen <gelder.van.ronald@gmail.com>.
5. 'De Zaaier' was de Sociaal Democratische Jeugdbond, die in 1901 als eerste jeugdorganisatie van de SDAP opgericht werd. Dat was zeven jaar na de oprichting van de SDAP, in 1894. De 'Zaaier' werd echter geleidelijk aan radicaler en werd een communistische jeugdbond. De Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) werd na de afscheiding van deze 'Communistische Jeugdbond De Zaaier' door de SDAP opgericht als de nieuwe socialistische jeugdorganisatie. <www.vakbondshistorie.nl/dossiers/100-jaar-arbeiders-jeugd-centrale-ajc/>.
6. Loes Gompes beschrijft Peter Roelofs in 'Fatsoenlijk land' (2013, p. 55) als volgt: "Chemicus Peter (Bubi) Roelofs (schuilnaam Bubi de Lange) was een enthousiaste man, die altijd op sandalen liep."

7. ESPERANTO De Gooi- en Eemlander (11-10-1930, p.1): “Ten huize van de heer Roelofs aan den Dalweg in Soest zal voor volwassenen een Esperantocursus worden geopend aanvangende op 16 October a.s. Voor deze cursus hebben zich reeds meer dan 15 personen aangemeld.”
8. Uit: Verslag van intake-gesprek met Peter Roelofs (25 mei 1982). Dit vindt plaats in het kader van een verzoek voor geclaimd verzet door A. Koetser-Van der Wal. Dit document is in het bezit van Liza van Zon, de kleindochter van Adri Koetser-Van der Wal. Voor nadere informatie <info@vanzonbusiness.nl>.
9. Freddy Israëls heeft – volgens zijn schooldiploma – zijn laatste examen voor de MULO in Hilversum nog afgelegd op 15 juli 1942, in aanwezigheid van een Rijksgecommitteerde. Cato de Beer, de zuster van Marietje Israëls-de Beer, lijkt op 16 juli 1942 op de Borsseburgstraat 32 I te zijn gearresteerd en gedeporteerd. Ze werd vermoord in Auschwitz op 30 september 1942 <<https://www.joodsmonument.nl/nl/page/210194/cato-de-beer>>. De arrestatie van Cato moet voor het gezin de waarschuwing zijn geweest om niet naar de Borsseburgstraat te verhuizen – als ze dat echt van plan waren – maar onmiddellijk onder te duiken.
10. Het gezin Israëls is het enige gezin in de twaalf betreffende huizen in de Schoolstraat, dat kort na hun intrek in Schoolstraat 43 (twee jaar), in 1940 alweer verhuist. Het echtpaar Roelofs is in 1941 het enige stel dat in de Schoolstraat komt wonen, en wel in de vroegere woning van het gezin Israëls. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, bleef het leeuwendeel van de elf andere hoofdhouders van betreffende huizen tijdens de oorlogsjaren in de Schoolstraat wonen.
11. Adri van der Wal beschouwde het als haar taken om naar onderduikadressen te zoeken en persoonsbewijzen van joden die ondergedoken waren te laten vervalsen – dat laatste werd gedaan door Peter Roelofs (Van Gelder, 2019c). Verder haalde en begeleidde ze joodse mensen en kinderen bij treinreizen.
Uit: Verzoek voor geclaimd verzet door A. Koetser-Van der Wal, 1982. Dit document is in het bezit van Liza van Zon, de kleindochter van Adri Koetser-Van der Wal. Voor nadere informatie <info@vanzonbusiness.nl>.
12. Zoon Freddy Israëls gaat ook naar school in de grotere gemeente Hilversum, namelijk naar de Vereniging voor MULO/Vereniging voor Christelijke MULO in Hilversum. Zie ook noot 9.
13. De afstanden tussen Oranjestraat en Vondellaan, Oranjestraat naar Station Baarn, en Vondellaan naar Station Baarn lijken een gelijkzijdige driehoek te vormen; ze zijn vrijwel gelijk. De afstand per zijde is naar schatting zo'n 10 minuten lopen.
14. Informatie verkregen van Mirjam Israëls, dochter van Jaap en Carla Israëls-Konijn, en eveneens kleindochter van Marcus Sander Israëls. E-mail correspondentie Mirjam Israëls aan Ronald van Gelder (30 april 2020).
15. Van Dam & Van Praag (1993, p. 106).
16. Van Dam & Van Praag (1993, p. 107).
17. Van Dam & Van Praag (1993, p. 107) suggereren dat Fré Cohens laatste onderduikadres de boerderij in Borne was, waar zij tot haar (poging tot) zelfmoord op 10 juni 1943 verbleef. En verder dat Fré daar omstreeks september 1942 arriveerde. De eerste onderstreepte tekst is juist; de laatste is volgens ons onjuist. Fré Cohen zat volgens onze informanten en bronnen namelijk vanaf eind 1942, begin 1943 in de Schoolstraat in Diemen ondergedoken. Ze ontvluchtte het dorp vóór mei 1943. (Zie ook: Verraad in de straat. Een fotografische reconstructie). Ze heeft daarna, volgens ons, nog een kleine anderhalve maand in andere plaatsen ondergedoken gezeten, en Borne (Ov.) tot ze daar werd verraden.
18. Volgens de dochter van Rie Keesje-Hillebregt, Elvire Van der Wel-Keesje, werkten Peter Roelofs en haar moeder tijdens de oorlog vaker samen in verzet. Bijvoorbeeld als het om de opvang van een nieuwe onderduiker ging. Rie wilde een nieuwe onderduiker wel opvangen, maar zo kort mogelijk bij zich thuis houden. Ze vond haar huis op gegeven moment te risicovol geworden. Roelofs nam de onderduiker snel over, om met behulp van anderen elders een onderduikplek te vinden.
19. Carla Konijn heeft niet eerder in de Schoolstraat gewoond, maar is wel samen met haar echtgenoot Jaap Israëls ondergedoken op Schoolstraat 49.
20. Harry Velleman heeft als enige van zijn ouderlijk gezin de oorlog overleefd. Zijn vader, moeder, broer en zijn enige toen nog levende grootouder (oma) werden tijdens de oorlog gedeporteerd en allen in Polen omgebracht. <www.maxvandam.info/humo-gen/family.php?od=F32625>.
21. Bron: Handgeschreven memoires van Henk van der Tweel (ongedateerd). Blocnote notities over het verzetswerk van Henk van der Tweel en dat van zijn verzetsmakers. (Archief Henk van der Tweel in het archief van Carry van Lakerveld, Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam).
22. In de praktijk werkten verschillende 'kringetjes' wel in netwerken met elkaar samen. Zo werkten verschillende kringetjes met Van der Tweel mee in de verzetsgroep van de Persoonsbewijzen Centrale van Gerrit van der Veen.
23. Het is ons niet bekend of Peter Roelofs en/of Rie Keesje van de onderduik van Jaap Israëls en Carla Konijn bij Arentsen op de hoogte waren.
24. Lezers die weet hebben van vooroorlogse relaties van (andere) onderduikers en hun 'gastgezin' in Schoolstraat, Raadhuisstraat, Jan Bertsstraat (even zijde), Burgemeester Van Tienenweg en Johan van Soesdijkstraat in de zogenaamde De Nieuwe Buurt worden van harte uitgenodigd daarover contact op te nemen met de auteur <gelder.van.ronald@gmail.com>.
25. Raymund Schütz, archivaris van het toenmalige Rode Kruis-archief (afdeling oorlogsnazorg WOII) in Den Haag concludeert op basis van hem ter beschikking gestelde gegevens en de administratiekaarten van de Joodse Raad: “Op grond van de bovenstaande gegevens denk ik dat het adres Schoolstraat 43 in Diemen vermoedelijk een onderduikadres is geweest.” Correspondentie Ronald van Gelder met RK-archivaris Raymund Schütz (4 maart 2014).
26. Uit: Handgeschreven memoires Henk van der Tweel (ongepubliceerd). Blocnote notities over het verzetswerk van Henk van der Tweel en dat van zijn verzetsmakers. (Archief Henk van der Tweel in het archief van Carry van Lakerveld, Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam).
27. Dam, P. van & P. van Praag. Fré Cohen 1903-1943: leven en werk van een bewogen kunstenares. p. 107.

Katie Schroor (84) en Tineke Jimmink-Schroor (81)

VEILIG IN DE SCHOOLSTRAAT NA VERTREK UIT NEDERLANDS-INDIË

Ronald van Gelder

In het jaar waarin herdacht wordt, dat het 75 jaar geleden is, dat Japan capituleerde en daarmee ook een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië, sprak ik met Katie Schroor (84 jaar) en Tineke Jimmink-Schroor (81 jaar). Zij vertrokken kort na de oorlog in Nederlands-Indië – als wezen – met een omgebouwd vrachtschip naar Holland. Na omzwervingen werden ze in de Schoolstraat in Diemen opgevangen. ‘Voor het eerst weer rust en met zijn drieën bij elkaar.’¹

Een half jaar na de oorlog – op 12 februari 1946 – vertrekken Katie van tien jaar, Tineke van zeven en Dickie van bijna vijf jaar met het troepentransportschip MS Bloemfontein van Batavia naar Holland. De zusjes verkeren in redelijke gezondheid, maar Dickie is nog ziek. Hij moet aansterken na hongeroedeem, overgehouden aan zijn internering in het Jappenkamp Tjideng² (Batavia) en verblijft een tijd in de ziekenboeg van het schip. De kinderen worden begeleid door tante Adrie en haar zuster Hendrika van der Baan. Zij hebben niet alleen de drie kinderen Schroor onder hun hoede, maar nog 22 wezen, die ze – namens het Rode Kruis – bij hun familie in Holland moeten afleveren.³

Koninklijk Nederlands-Indisch Leger

Katie, Tineke en Dickie waren nog nooit in Nederland geweest. Ze waren in Nederlands-Indië geboren en hadden dus geen idee wat hen daar te wachten stond. Hun ouders Dirk en Jannie Schroor-Bakker waren vlak na hun huwelijk in januari 1935 uit Nederland naar Nederlands-Indië vertrokken. Dirk is dan 26 jaar oud en Jannie 19. Dirk is sergeant-majoor van de Infanterie bij het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) en is gelegerd in Semarang op Java. Katie (Catherina T.) wordt daar een jaar later als eerste dochter geboren. Twee jaar later, in 1938, als Dirk is overgeplaatst naar Djambi op Sumatra, wordt hun tweede dochter Tineke (Tine Janet) geboren. In 1941 wordt ten slotte hun zoontje Dickie (Dirk Jan) in Malang op Java geboren, nadat hun vader naar de KNIL-kaderschool op Java was overgeplaatst.

Op weg naar Nederland

Het schip MS Bloemfontein komt op 11 maart 1946 in Amsterdam aan – na een tussenstop in Port Saïd, de Egyptische havenstad gelegen aan de Middellandse Zee, waar repatrianten winterkleding krijgen vanwege

Vlnr: Tineke, Katie en Dickie in 1946 voor het huis van oom Gerrit Schroor in Amsterdam-Zuid (coll. Tineke Jimmink-Schroor)

de overgang van tropisch naar zeeklimaat in ons koude kikkerlandje. Tineke: “De sluisen bij IJmuiden herinner ik me ook nog goed, omdat we toen vanaf de wal met sneeuwballen bekogeld werden. We zagen voor het eerst in ons leven sneeuw.” Katie: “Eenmaal in de haven van Amsterdam, is er eigenlijk niemand om ons op te vangen. In de loods waar we op dat moment staan, kunnen onze

Ze zwerven en worden in de familie verdeeld, maar dat vindt hun opa niet goed: “Ze moeten bij elkaar blijven.”

begeleiders wel telefoneren. Ze bladeren door het telefoonboek dat daar ligt en vinden het telefoonnummer van ene Gerrit Schroor die in Amsterdam-Zuid woont. Hij blijkt de stiefzoon te zijn van de broer van onze opa en wil ons in eerste instantie wel helpen en ons in huis opnemen.” Hun ‘oom’ neemt daarna contact op met andere familieleden om alternatief onderdak voor hen te vinden. Dat lukt nauwelijks. Ze zwerven en worden in de familie verdeeld, maar dat vindt hun opa niet goed: “Ze moeten bij elkaar blijven.” Maar drie kinderen (van tien, zeven en vijf jaar) extra opnemen in huis, daar hebben weinigen plek voor of gelegenheid toe. ➤

Katie (staand) en Tineke tijdens het interview in Amsterdam op 11 januari 2020. (foto Ronald van Gelder)

Schoolstraat 43

“Vermoedelijk via oom Gerrit komen we bij het kinderloze echtpaar Roelofs-Weijer in de Schoolstraat in Diemen terecht. We komen niet allemaal tegelijk: Katie op 15 augustus 1946, ikzelf twee weken later en ons broertje pas toen hij genoeg aangesterkt was na zijn ziekbed,” zegt Tineke. “Peter Roelofs was een ranke, slanke man, aardig, bedaard en vriendelijk. Zijn vrouw Ees staat me minder voor de geest, maar was voor mijn gevoel ook minder uitgesproken, een bescheiden type,”⁴ voegt ze daaraan toe. De meisjes van toen herinneren zich beiden het huis aan de Schoolstraat met de erker aan de voorzijde, de kamer-en-suite op de begane grond en een eettafel in de woonkamer. Verder een braakliggend terrein aan de overzijde van het huis⁵, de vaart aan de ene en weilanden aan de andere kant van de straat.

Katie en Tineke herinneren zich: “Met Peter Roelofs gingen we ’s zondags paddenstoelen zoeken bij de Ringdijk, bos en natuur in, en wandelden we naar de Oranjesluizen.” Katie: “Verder weet ik nog goed dat Roelofs een vriend had, die postzegels verzamelde. Ik kreeg van hem twee zegels, in ruil voor één Indische, die hij nog niet had!”

New kids on the block

“Ook speelden we op straat en in de buurt; niet op dat braakliggende terrein tegenover het huis, want daar lagen te veel brokken en stenen,” zegt Katie. “Toen Dickie weer bij ons was, kreeg hij van burenen een portie vis. Hij smulde, die heeft hij daar wel heerlijk in zijn eentje zitten opeten. Ik zie het nog zo voor me. En ook dat hij wilde meedoen

met touwtje springen. Zo klein als-ie was, vijf jaar. Hij wilde ook slingeren, maar hij kon er niks van. Hij draaide veel te snel, wat hij ook probeerde. Maar wilde het touw niet loslaten. Toen Peter of Ees dat in de gaten kreeg, moest hij binnenkomen. En werd naar bed gestuurd! Dat vond ik wel heel zielig.”

Katie ging in die tijd naar de Openbare Lagere School aan de Ouderkerkerlaan, net over de Diemerbrug. Ze herinnert zich nog precies hoe ze moest lopen: “Schoolstraat uit, richting vaart, langs het water en over de brug. Dan rechtdoor naar school.” Tineke weet niet meer of zij (daar) ook naar school is geweest. Met Katie mee? Geen idee.

Uiteindelijk zijn de drie kinderen maar drie maanden gebleven, want – gesteund door de familie – konden ze 21 november 1946 over naar een hervormd weeshuis – met een goede reputatie: het St. Elisabeth weeshuis in Grootebroek, West-Friesland. Daar kregen ze uiteindelijk ook een opleiding voor een beroep en stonden ze tot hun 21^e jaar onder toezicht.

Diemens oorlog en oorlogsherinneringen

Van het feit dat in Diemen de oorlog ook net voorbij was, hebben ze niets gemerkt. Of het moet zijn, dat Katie zich herinnert met kinderen uit de buurt op een groot bouwterrein te hebben gespeeld. Wat zeer waarschijnlijk de Afbraak is geweest – het westelijk deel van de buurt, dat de Duitsers in ’43-’44 hadden afgebroken ten behoeve van een schootveld.

Ze hebben daar, volgens henzelf, verder ook geen oog voor gehad. Ze waren heel jong, moesten wennen aan zoveel dingen, zich leren aanpassen en leren leven in vrijheid.

Bovendien hadden ze hun eigen oorlogsherinneringen en -trauma’s. Ze verloren in 1942 eerst hun 33-jarige vader en in 1945 hun 29-jarige moeder. Vader Dirk komt om bij een Japans luchtbombardement op de Javazee. Het vrachtveerschip s.s. Sloet van de Beele waarop hij vaart, zinkt op 17 februari 1942. Tijdens de Japanse overheersing moeten moeder Jannie en haar kinderen van het ene naar

Vader Dirk komt in 1942 om bij een Japans luchtbombardement op de Javazee. Moeder Jannie overlijdt op 15 augustus 1945 – de dag van de Japanse capitulatie.

het andere kamp verkassen. Van Kramat naar Tjideng, via Grogol weer terug naar Tjideng – stuk voor stuk kampen in Batavia. Daar krijgt hun moeder hongeroedeem en ook Dickie; ze zijn beiden ernstig ziek. Hun moeder overlijdt op 15 augustus 1945 – de dag van de Japanse capitulatie. Nog vóór haar overlijden worden de meisjes in het weeshuis van Tjideng geplaatst, bij de poort van het kamp. Dickie ligt dan nog in de ziekenboeg.

Noodkreet

Na de oorlog zullen de kinderen per schip gerepareerd worden. Echter zonder Dickie, die in het St.

Carolus-ziekenhuis in Batavia – inmiddels Djakarta genoemd⁶ – behandeld wordt. Tienjarige Katie loopt vóór vertrek van boord van het schip om haar broertje daar op te halen: “Die moet mee!” Dat blijkt echter onmogelijk. Katie’s ‘noodkreet’ heeft er wel toe geleid dat met de repatriëring van de drie kinderen nog is gewacht. De meisjes gingen daarvoor tijdelijk terug naar het Rode Kruis Weeshuis totdat ze samen de reis konden aanvaarden.

In de Schoolstraat brak voor de kinderen een rustige periode aan, zo herinneren Katie en Tineke het zich. “We voelden ons eindelijk weer op ons gemak, daar in Diemen; voor het eerst weer rust en met zijn drieën bij elkaar.”

Surrogaatkinderen

Peter en Ees Roelofs-Weijer waren een bijzonder stel met een puur altruïstische levenshouding. Ze zijn niet alleen na de oorlog goed geweest voor de medemens. Tijdens de oorlog zat Peter in het verzet (Van Gelder, 2019) gesteund door Ees (Van Lakerveld, 1999) en lieten ze joden

bij zich onderduiken (Van Lakerveld, 1999; Van Gelder, 2014; Van Gelder, 2020) en verzetsmensen logeren (Van Lakerveld, 1999). Ze hadden zelf geen kinderen, maar waren er wel dol op. Yvonne Eeltink-Keesje (1931-2016) zei dat zijzelf en haar tweelingzusje Elvire (Van der Wel-Keesje; 1931) bij hen kind aan huis waren en altijd welkom. Ze werden door Peter en Ees als ‘surrogaatkinderen’ beschouwd. Als hun moeder Rie Keesje-Hillebregt (1905-1989) als verzetsvrouw in de problemen kwam, dan konden zij altijd bij Roelofs verblijven of logeren. Sterker nog: “Toen wij – na de oorlog – van onze moeder ons lastige, maar o zo lieve hondje naar het dierenasiel moesten brengen, heeft Roelofs de hond kort daarna uit het asiel in huis gehaald, zodat wij bij hen thuis er weer mee konden spelen en knuffelen,” zei Yvonne.

Met dank aan Katie Schroor, Tineke Jimmink-Schroor, Eveline Poot en Henk Camping.

Literatuur en bronnenlijst

- Gelder, R.S. van ‘Telefoongesprekken Cocky Anderson-Kolumbis en Ronald van Gelder’. *Historische Kring Diemen*, jrg. 24, p.31-32, 2014.
- Gelder, R.S. van ‘Onderduik en verzet in de straat’. Presentatie in mini-symposium ‘Verzet en verraad in de straat.’ De Ontmoeting Diemen, 3 oktober 2019.
- Gelder, R.S. van ‘Hij doet iets, omdat hij het niet laten kan en laat iets omdat hij het niet doen kan.’ *Historische Kring Diemen*, jrg. 29, p.6-8, 2019.
- Gelder, R.S. van en Israëls, L. De voorgeschiedenis van de onderduik in de Schoolstraat. Een poging tot reconstructie. *Historische Kring Diemen*, jrg. 30, p.5-14, 2020.
- Gompes, L. *Fatsoenlijk land. Porgel en Porulan in het verzet*. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2013.
- Lakerveld, C. van. Gestolen, veranderd, vervalst. Vervalsen in Amsterdam in de Tweede Wereldoorlog (210-243). In: Strackee-Kater, A. en Tweel, M. van der (red.) *Van hoofd en hart. Henk van der Tweel (1915-1997)*. Amsterdam: Stichting Van Hoofd en Hart, 1999.
- Uschi, B. ‘Nummer 16001 NN’. Gerhard Badrian Centraal. Radioprogramma 1978. Te beluisteren bij Nederlands Instituut voor Beeld & Geluid, Hilversum.

Noten

1. De kinderen waren toen met zijn drieën; broertje Dickie was er ook bij. Dick is in 2016 in Delft overleden.
2. Tjideng wordt het wreedste Jappenkamp op Java genoemd.
3. Adrie Lindeijer-Van der Baan (1916-2011) en haar zuster Hendrika van der Baan – zelf slachtoffers uit kamp Bandoeng – bieden direct na de oorlog het Rode Kruis hun diensten aan. Ze hadden – ondanks het verbod van de Japanse overheerser – in het kamp ervaringen opgedaan met opvang van en ondervijzen aan kinderen. Het Rode Kruis stelt hen aan om een opvangcentrum in Batavia op te zetten voor de vele Nederlandse wezen en half-wezen - wiens vaders nog niet teruggekeerd waren – en om het kindertehuis te leiden. Dat lukt ze ondanks de moeilijke omstandigheden heel goed. Het Rode Kruis Weeshuis in Batavia – inmiddels Jakarta – weet zich goed staande te houden, mede dankzij de Gurka’s uit India, die het tehuis beschermen tegen Bersiap-strijders: vrijheidsstrijders voor het onafhankelijke Indonesië, die in de zogenaamde Bersiap-periode vele wreedheden (met name jegens Nederlanders) begaan. In januari 1946 krijgt Adrie van het Rode Kruis het verzoek een kindertransport van wezen naar Nederland te begeleiden. In februari gaan zij en haar zuster met een groep van 25 kinderen – velen uit ‘haar’ weeshuis – aan boord van het troepentransportschip MS Bloemfontein. Hun taak was deze ontheemde, ontwortelde kinderen bij hun familie in Holland af te leveren. In maart komt de Bloemfontein in Amsterdam aan.
4. Ook al woon ikzelf sinds 1990 in de Schoolstraat (nummer 41) in Diemen, Peter Roelofs (1910-1998) en Ees Roelofs-Weijer (1905-1979) heb ik jammer genoeg nooit gekend. Ze zijn in 1948 vanuit Diemen naar Soest verhuisd. Toen ik in 2013 over hen hoorde, waren ze al lang overleden. Ik kan dus ook niet verifiëren hoe zij eruit hebben gezien. Er zijn ook geen foto’s van hen beschikbaar. Vandaar dat ik enkele personen heb gevraagd, die hen wel gekend hebben, hoe Peter en Ees er vroeger uitzagen en wat ze zoal graag in hun vrije tijd deden. Peter Roelofs was lang; hij had in het verzet tijdens WOII dan ook de schuilnaam ‘de Lange of Bubi de Lange’ (Uschi, 1978; Gompes, 2016). Stans Plasschaert (1936), toenmalig buurmeisje van Schoolstraat 41, beschrijft Ees Roelofs, haar buurvrouw van toen – na zo’n 70 jaar – als volgt: “Ees Roelofs was een kleine slanke vrouw met een rond fijn besneden gezicht. Het haar strak naar achteren, met een knot achter op haar hoofd. Ze droeg een zogenaamd ‘ziekenfondsbrilletje’.” “Roelofs was indrukwekkend en lang; Ees was veel kleiner van stuk,” zegt Mint Faas die Peter en Ees na de oorlog regelmatig in hun bakkerij in Soest ontmoette. Marjolein van der Tweel – dochter van verzetsman Henk van der Tweel, een vriend van Peter Roelofs – beschreef Roelofs als een kleurrijk figuur met een grote bos krullen en altijd op sandalen. Volgens zijn vroegere buurmeisje Yvonne Keesje (Yvonne Eeltink-Keesje; 1931-2016) – kind aan huis bij het echtpaar Roelofs – was Roelofs een natuurliefhebber, die graag lange wandeltochten maakte en was hij vegetariër: hij at altijd sla. Henk van Arkel – vele jaren lang in Soest met Peter Roelofs bevriend geweest – weet dat Roelofs in zijn tijd bovendien een van Nederlands beste veldbiologen was. “Roelofs was een prettig mens,” zei Yvonne Eeltink-Keesje “en Ees een lieve vrouw.”
5. De huizen tegenover Schoolstraat 43 – onderdeel van de zogenaamde Gouden Rand – dateren van 1948.
6. In de koloniale periode heette de stad Batavia. Met de komst van de Japanners in 1942 werd Batavia voor de Indonesiërs: Djakarta. Op de handgeschreven Proklamasi staat ook Djakarta en de datum volgens de Japanse jaartelling. Voor de Indonesiërs werd Batavia vanaf 27 december 1949 Jakarta.

Burgemeester Eddy de Geer van Oudegein

EEN ONDERZOEK NAAR DE GEDRAGINGEN VAN EEN BURGEMEESTER IN OORLOGSTIJD

Taco ten Dam

Lodewijk Eduard de Geer werd in december 1945 herbenoemd als burgemeester van Diemen. De conclusies na het onderzoek naar zijn gedragingen gedurende de bezetting vormden voor de “Adviescommissie voor de zuivering van burgemeesters in de provincie Noord-Holland” geen aanleiding tot het nemen van enige maatregel op grond van het Zuiveringsbesluit 1945. Maar dat besluit was niet zomaar genomen. In dit artikel volgen we de gedragingen van De Geer in de bezettingsperiode die voor het Zuiveringsbesluit leidend waren.

Begin oorlog

Zoals de regering al voor de oorlog had bepaald, opende burgemeester van Diemen Eddy de Geer van Oudegein na de capitulatie op 15 mei 1940 de verzegelde envelop met de Aanwijzingen van 1937. Hij las dat hij vóór alles het belang van de bevolking moest dienen.¹ De burgemeesters belichaamden na het vertrek van de regering naar Londen de continuïteit van het gezag door aanwezig en in hun functie actief te zijn.² De bezetter deed daar een schepje bovenop: “In geval van loyale samenwerking met de Duitse overheden, zullen de openbare besturen op hun post gelaten worden.”³

Jhr. Mr. Lodewijk Eduard (Eddy) de Geer van Oudegein, oorlogsburgemeester van Diemen tot 17 december 1943 (coll. Gemeentearchief Diemen)

Persoonlijk drama

Eddy de Geer van Oudegein beleefde daarnaast een persoonlijk drama. Op 20 mei hoorde hij de hem zo vertrouwde stem van zijn bejaarde vader via de Engelse radio-omroep. In een toespraak tot het Nederlandse volk hoorde hij zijn vader, minister-president, over de “plicht van de administratieve instanties in Nederland om zo goed zij kunnen met de Duitse autoriteiten samen te werken” en over “de plicht van de bevolking zich kalm en ordelijk te gedragen en zich te onthouden van elke handeling waardoor de normale verhoudingen verstoord zouden worden”. De toespraak van De Geer, zonder medeweten en inspraak van zijn collega’s in Londen gehouden, viel koningin Wilhelmina rauw op haar dak. Een week eerder had zij zelf diep verontwaardigd en strijdlustig geklonken.⁴ De toonzetting van De Geer was dat bepaald niet. In Nederland sprak men er schande van dat De Geer met geen woord repte over het bombardement op Rotterdam en over de ruim tweeduizend gesneuvelde Nederlandse soldaten.

Nationaalsocialisme in omgeving

De toespraak bleek de opmaat tot de rappe ondergang van de 70-jarige De Geer die het land tientallen jaren op tal van belangrijke posten had gediend. Als minister, als minister-president, als lid van de Tweede Kamer, als fractievoorzitter in die Kamer, als kabinetsformateur en als burgemeester. Hij was koninklijk onderscheiden en droeg de eretitel Minister van Staat. Na een reeks incidenten kwam De Geer met het etiket ‘landverrader’ een paar maanden later terug naar Nederland. Eddy de Geer was wanhopig over de terugkeer van zijn vader, maar hij liet hem niet vallen en zou hem altijd blijven verdedigen. Zijn vrouw Annie had echter wel veel moeite om haar afkeuring van haar schoonvader voor zich te houden.⁵ Het aantal mensen met rechtse opvattingen rond De Geer was opvallend. Neem de broer van zijn moeder, zijn oom Ernst Voorhoeve, die al sinds 1932 vooraanstaand lid was van het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso). Later werd Voorhoeve propagandaleider van de NSB en in 1942 zelfs topman van het nationaalsocialistische Departement van Volksvoorlichting en Kunsten (DVK).⁶ Ook Eddy’s zus

De schilder Pyke Koch, getrouwd met Heddy, de zus van Eddy de Geer van Oudegein, ontwierp in 1943 op verzoek van de NSB postzegels met Germaanse motieven. Bijvoorbeeld het waterpaard van 1 cent en de slangenboom van 3 cent. Koch was overtuigd fascist en werd in 1950 veroordeeld wegens collaboratie met de vijand (coll. Taco ten Dam)

Heddy en haar man, de beroemde schilder Pyke Koch, verkeerden al jaren in kringen van Verdinaso.

Oorlogskranten

In het boek *Diemens Oorlog* uit 2015 zijn vrijwel alle facetten van de oorlogsjaren in Diemen uitvoerig beschreven aan de hand van de toen beschikbare bronnen. De website www.delpher.nl van de Koninklijke Bibliotheek geeft in toenemende mate informatie van tijdgenoten door het online zetten van oorlogskranten.⁷ Bovendien kan in het Nationaal Archief in Den Haag (beperkt) informatie ingezien worden over de zuiveringsprocedure van de oorlogsburgemeesters. Vooral dit laatste kan het beeld van De Geer als oorlogsburgemeester nuanceren.

Gewetensvragen

In het begin van de bezetting slaagt De Geer erin dorpsgenoten met een belangrijke functie bij elkaar te houden. Zo haalt hij met zijn wethouders en alle raadsleden, de dokters, de vrijwillige brandweer en de schoolhoofden een flink bedrag op bij een collecte voor de oorlogsslachtoffers.⁸ Maar naarmate de bezetting vordert, komt de burgemeester steeds vaker voor gewetensvragen te staan. *Wij waren niet geselecteerd op heldendom*, was achteraf een veelgehoorde opmerking van burgemeesters. Dit was een geheel nieuwe situatie voor de burgemeester: het dealen met een oppermachtige bezetter met een autoritaire nationaalsocialistische ideologie. Zoals bijna alle burgemeesters in Nederland geeft Eddy de Geer gehoor aan de maatregelen en bevelen die de Duitsers hem opleggen. Soms kan dat met weggijken zonder directe pijn en schaamte. Zoals het tekenen van de Ariërverklaring. Net zoals alle 39 Diemense gemeenteambtenaren tekent hij de verklaring om aan te geven dat ze geen jood zijn.

Anti-joodse maatregelen

Daaropvolgende maatregelen drukken de Diemense joden stap voor stap economisch en sociaal uit de samenleving. Zij raken hun baan kwijt en bedrijf, mogen niet meer in

de horeca komen, mogen niet meer zwemmen en krijgen een verbod om de voorstellingen van de lokale toneelgezelschappen te bezoeken. De burgemeester zet zijn handtekening onder een simpel briefje waarin hij schoolhoofden verbiedt om joodse schoolfoto's toe te laten. Joodse patiënten raken hun vertrouwde huisarts kwijt, zij moeten weg bij voetbalclub DVAV en Diemense joodse kinderen moeten van school. Ten slotte moeten zij uit Diemen verhuizen naar Amsterdam.⁹ De "aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk joodsche bloede", keurig en tot in detail uitgevoerd in het raadhuis aan de Hartveldseweg, heeft geresulteerd in een overzichtelijke lijst met namen, geboortedata, adressen en aantallen gezinsleden. Uiteraard kon de burgemeester op dat moment niet beseffen waar de registratie voor moest dienen.

Zwijgen

Het lijkt wel of de direct betrokkenen in het raadhuis het soms niet wilden weten wat er met de joden in het dorp gebeurde. De burgemeester zwijgt in alle talen en zijn in vele opzichten zo punctuele gemeentesecretaris maakt geen enkele notitie in zijn 'oorlogsdagboek' over de jodenvervolgung in Diemen.¹⁰ Hij zet zijn handtekening bij de registratielijst van alle joodse inwoners van Diemen. Als eind 1942 de joodse inwoners gedwongen vertrekken naar Amsterdam, worden zij in de bussen van de Gooische Tramwegmaatschappij begeleid door agenten van de Sicherheitsdienst.¹¹ Oud-burgemeester van Amsterdam Ed van Thijn constateert vele jaren later dat het schrijnend is om te zien dat het Nederlands bestuur in het algemeen ervan afzag te protesteren tegen de deportaties van joden, maar zich vooral beijverde om de burgemeesters ervan te vrijwaren dat zij verantwoordelijk zouden zijn voor hun arrestatie.¹²

*Het lijkt wel of de direct
betrokkenen in het raadhuis het
soms niet wilden weten wat er met
de joden in het dorp gebeurde.*

Winterhulp

Juist omdat de collectes voor de Winterhulp in Diemen weinig opbrachten, was het opvallend dat de gemeente Diemen wel veel geld kreeg uit de pot van de Winterhulp. Aan een journalist laat De Geer weten dat hij bijzonder verrast is over de hoge bedragen. Hoewel voor 500 gulden in Diemen was gecollecteerd, kreeg hij 1500 gulden.¹³ Pas na de oorlog werd duidelijk hoe de vork in de steel zat betreft deze royale uitkeringen.

In dezelfde maand dat joodse kinderen niet meer terug mochten naar hun vertrouwde scholen, zocht De Geer in augustus 1941 volop de schijnwerpers. In een grote reportage wordt beschreven hoe zestig Diemense schoolkinderen in het raadhuis hun verkeersdiploma krijgen.¹⁴ ➤

Meevallers voor verschillende kleine gemeenten

Naar wij van de burgemeesters van de gemeenten Weesp, Weesperkarspel, Muiden en Diemen vernamen, zijn zij bijzonder verrast over de bedragen, welke de Directeur van Winterhulp Nederland voor hunne gemeenten beschikbaar heeft gesteld. In Weesp werd f 360 ontvangen, welk bedrag eind December werd uitgekeerd; thans ontving de burgemeester bericht, dat vóór 10 Februari nog op f 1450 gerekend kon worden. In totaal dus een bedrag van f 1800, wat méér is dan de beide collecten hebben opgebracht.

De burgemeester van Weesperkarspel, de heer

W. J. A. C. Bins, was zeer in zijn schik met de mededeeling, dat, nadat hem eerst f 200 was toegewezen, hij thans nog op f 300 zal kunnen rekenen. „Wij hebben dus prompt twee maal zooveel van Winterhulp ontvangen als in deze gemeente opgebracht werd”, voegde de burgemeester aan zijn mededeeling toe.

Ook de burgemeester van Muiden, de heer Th. C. D. Coops, was voldaan over de bij tweede toewijzing ontvangen f 650, welk bedrag hij spoedig ter beschikking van de noodlijdenden onder zijn ingezetenen hoopt te kunnen stellen.

Burgemeester jhr. mr. L. E. de Geer van Oudegein van Diemen heeft, in verhouding tot hetgeen in die gemeente opgebracht werd, nog het meest ontvangen, want na twee maal f 150 te zijner beschikking te hebben gekregen, kreeg hij thans bericht, nog over f 1200 te kunnen beschikken. In het geheel wordt in Diemen dus f 1500 onder de behoeftigen uitgekeerd, terwijl slechts één derde van die som werd gecollecteerd.

De Tijd, 1 februari 1941

Winterhulp en Nederlandsche Volksdienst

Winterhulp was de gemeenzame benaming van de Stichting Winterhulp Nederland (WHN), de nationaalsocialistische organisatie die tijdens de Tweede Wereldoorlog alle maatschappelijke hulpverlening zoals verleend door de overheid, particuliere en kerkelijke organisaties in Nederland moest overnemen.

Winterhulp werd opgericht op 22 oktober 1940 door rijkscommissaris Seyss-Inquart. Onder het nationaalsocialisme kon er volgens de leer geen armoede bestaan, alleen in tijden van winterkou zou extra liefdadigheid in de vorm van voedsel, kleding en dergelijke nodig zijn. Alle Nederlandse burgemeesters werden benoemd tot plaatselijke directeuren.

De inkomsten van de Winterhulp bestonden uit: collecten, loterijen, 5% uit de winst van bedrijven en een inhouding van 1% op lonen van werknemers. De collecten waren niet erg populair bij de Nederlanders, regelmatig werd er opgeroepen niets te geven aan de NSB'ers. “Nog geen knoop van mijn gulf voor de winterhulp” werd er wel op posters van de winterhulp geklad.

Medio 1941 kwam de Nederlandsche Volksdienst (NVD) tot stand. Deze moest uiteindelijk de Winterhulp en andere organisaties overkoepelen om het gehele domein van de sociale en maatschappelijke zorg voor haar rekening te nemen. De Winterhulp profileerde zichzelf als een breed en vooral Nederlands nationaal platform voor sociale zorg. Men legde veel nadruk op het Nederlandse karakter van Winterhulp, de nazi-politieke oriëntatie van de organisatie viel echter niet te verhullen. Mede daardoor was het succes en daarmee de effectiviteit gering. (Wikipedia)

Verlof

Eind 1943 raakte De Geer toch in conflict met de Duitsers. Deze hadden besloten in Diemen een hele woonwijk, de zogenoemde ‘Nieuwe Buurt’, af te breken om vrij schootsveld te krijgen aan de grens met Amsterdam. De Geer wilde deels meewerken om de getroffen bewoners te helpen, maar weigerde na lang aarzelen de leiding over de gehele afbraak op zich te nemen. “Ondanks dat ik er naar gestreefd heb in ieder opzicht een loyale houding tegen de vertegenwoordigende bezettenden in te nemen,” liet De Geer weten. Ook de voorbereidingen voor de afbraak had hij reeds in gang gezet door de someringen naar de bewoners te versturen wanneer en onder welke condities zij hun huizen, c.q. bedrijven moesten verlaten. De Duitsers hadden echter geen geduld meer met hem en stuurden hem op 17 december 1943 met onbepaald verlof.

Ontslag

Op 7 augustus 1944 werd De Geer ontslagen. In de Erlassungsurkunde, zijn ontslagbrief, motiveerde Friedrich Wimmer, Generalkommissar für Verwaltung und Justiz in bezet Nederland¹⁵, zijn ontslag onder andere met de woorden: “Er hat sich in letzter Zeit betont deutschfeindlich gezeigt und muss als politisch unzuverlässig betrachtet werden.”¹⁶ Na zijn ontslag behield De Geer zijn pensioenrechten. Dat laatste was uitzonderlijk. In januari 1945 arresteerde de Utrechtse politie De Geer omdat hij zich aan de Arbeitseinsatz had onttrokken.¹⁷ Deze arrestatie had geen enkele relatie met zijn voormalig burgemeesterschap van Diemen. Hij zat onder ellendige omstandigheden tot april 1945 in Kamp Amersfoort gevangen.¹⁸

Herstel gezag

Na de bevrijding van Diemen is de toestand in het raadhuis aan de Hartveldseweg op 8 mei 1945 ronduit ondoorzichtig. NSB-burgemeester Guépin is weg en wacht in Amsterdam op zijn arrestatie. De plaatselijk commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten heeft gemeentesecretaris Van Silfhout al op 6 april laten weten dat na de bevrijding volgens protocol wethouder Staal het burgemeesterschap moest waarnemen.¹⁹ Van Silfhout zoekt echter meteen contact met De Geer die in Jutphaas verblijft.²⁰ Waarschijnlijk is toen het plan gesmeed de ex-burgemeester op te halen zodra Diemen bevrijd is. In ieder geval: dat is wat gebeurt. Op 8 mei rijden Piet Saan en Reinier Ruigrok van der Werve naar Jutphaas om ex-burgemeester De Geer naar Diemen te brengen. Maar De Geer is in 1944 ontslagen. Volgens de regels moet hij herbenoemd worden door de Commissaris van de Koningin van Noord-Holland.

Advies herbenoeming

Voor de herbenoeming is de Commissaris op grond van het Zuiveringsbesluit 1945 afhankelijk van het Centraal Orgaan voor de Zuivering van Overheidspersoneel die de burgemeesters beoordeelt op hun algemene imago en het beeld dat de burgers hebben van zijn optreden tijdens de bezetting.²¹ De zuiveringscommissie wil vooral weten of De Geer gehandeld heeft volgens de Aanwijzingen, de in 1937 door de Nederlandse regering opgestelde richtlijn voor burgemeesters.

Het onderzoek in Diemen wordt gedelegeerd naar Bouwe R. Jongbloed, commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten Diemen en Dirk Prasing, arrestatie-officier der Binnenlandse Strijdkrachten Diemen. Prasing en Jongbloed zullen advies uitbrengen aan de provinciale zuiveringscommissie. Het eindoordeel ligt bij het Centraal Orgaan.

Dirk Prasing

Dirk Prasing, al jaren wachtmeester bij de marechaussee in Diemen, gaat als eerste het gesprek aan met Eddy de Geer van Oudegein. Prasing weet precies hoe de mensen in Diemen over het algemeen over De Geer denken. Hij is hun burgemeester die is ontslagen door de gehate Duitsers omdat hij weigerde mee te werken aan de afbraak van een woonwijk. Net als het personeel in het raadhuis hebben zij respect voor De Geer dat gevoed is door onderdanigheid. Met de woorden van Commissaris Röell bij de aanstelling van De Geer in 1937: "Ondanks zijn betrekkelijk jeugdige leeftijd leek De Geer mij wel iemand te zijn, van wien gezag uitgaat en tegen wien zowel de Raad van Diemen als het gemeentepersoneel zullen opzien."²² Beeldvorming dus, maar wat is er eigenlijk bekend over wat zich af en toe werkelijk afspeelde in het raadhuis? Prasing heeft een aantal verbazingwekkende documenten toegespeeld gekregen waarover hij wel meer wil weten van De Geer. ➤

Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort	
Familienname: <u>de Geer</u>	Häftling Nr. <u>10274</u>
Vorname: <u>Lodewijk Eduard</u>	Schutzhaft angeordnet:
geb. am <u>5.8.03.</u> in <u>Arnheim</u>	am: _____ durch (Behörde): _____
Beruf: <u>Kweeker</u>	Bisherige Parteizugehörigkeit: _____
Religion: <u>Evngl.</u> Staaf: <u>Niedl.</u>	Vorstrafen: _____
verh., led., gesch., verw. <u>ja</u> Kinder <u>4</u>	
letzter Wohnort: <u>Jutphaas</u>	
<u>Geinoord</u>	
Adr. d. nächsten Angehörigen: <u>Ehefrau</u>	eingeliefert: <u>17.1.45,</u>
<u>wie oben</u>	entlassen <u>6.4.45. Hematort</u>
Feldgend. Utrecht	überführt: _____
Grund:	zurück: _____
<u>6 Mon. Bew. A.E.R.</u>	

Kampkaart Lodewijk Eduard de Geer van Oudegein. De Geer werd op 17 januari 1945 in Utrecht opgepakt omdat hij zich onttrokken had aan de Arbeitseinsatz. De arrestatie had geen relatie met zijn burgemeesterschap in Diemen. Op 6 april 1945 werd hij vrijgelaten (coll. Kamp Amersfoort)

Nationaalsocialistische banden

Waarom heeft – veel mensen in Diemen wisten dat door de opvallend royale donaties aan Diemen die ook breeduit in de kranten hadden gestaan – De Geer zich in de eerste oorlogsjaren bovenmatig ingespannen voor een nationaalsocialistische instelling als de Winterhulp? Van leden van de Vrijwillige Brandweer Diemen heeft Prasing de irritatie vernomen over het verzoek destijds van De Geer om zich in te zetten voor de Winterhulp. Daarbij kwam dat Winterhulp nauw verbonden was de Nederlandsche Volksdienst (NVD), een nationaalsocialistische mantelorganisatie die gerund werd door de NSB. Prasing heeft documenten waaruit een duidelijke band blijkt van De Geer met de NVD en de Winterhulp. Sterker nog: er waren ook hoofdambtenaren van Diemen bij betrokken. Zo heeft Prasing volgens eigen zeggen een namenlijst gekregen die een illegale werker heeft meegenomen uit het Kringhuis van de NSB in de Watergraafsmeer waar ook de Diemense NSB-leden stonden geregistreerd. Op deze lijst staan de naam van de burgemeester van Diemen en de namen van alle hoofdambtenaren van Diemen. Allen waren dus lid van de nationaalsocialistische mantelorganisatie NVD.

NSB-administratie

Ook ontvangt Prasing van de Politieke Opsporingsdienst van Abcoude lidmaatschapsbewijs nummer 5208 van de Nederlandsche Volksdienst. Dat staat op naam van “Jonkheer L. de Geer en was tusschen de administratie van NSB-leden gevonden.”²³ Op de kaart is bijgeschreven

dat De Geer op 14 juli 1944 heeft bedankt. Dat is in de tijd dat De Geer zich uit Abcoude heeft teruggetrokken op zijn buiten in Jutphaas.

Het is duidelijk dat Prasing een verklaring moet krijgen van De Geer voor de uiterst belastende documenten. Hoe is dat in 1940, 1941 gegaan met de bemoeienis van De Geer met de Winterhulp en zijn lidmaatschap van de NVD? Over de Winterhulp is er een dik dossier met correspondentie. Waarom werd hij –vrijwillig– lid van de NVD en waarom verzocht hij zijn hoofdambtenaren lid te worden? Waarom probeerde De Geer, overigens vergeefs, de leden van de Vrijwillige Brandweer Diemen voor het Winterhulp-karretje te spannen?

Camouflage

Het zijn pittige vragen. De Geer antwoordt dat zijn werkzaamheden voor de Winterhulp als camouflage dienden. Daarmee verklaart hij ook zijn verzoek aan de hoofdambtenaren lid te laten worden van de NVD. Wat bedoelde De Geer met camouflage en was het een slimme zet om niet alleen zelf lid te worden van een nationaalsocialistische mantelorganisatie? Het wordt niet duidelijk uit de

De Geer had een sluisconstructie bedacht voor de betaling van de lidmaatschapscontributie aan de Nederlandsche Volksdienst.

Eddy de Geer van Oudegein woonde in de Stationsstraat in Abcoude omdat hij geen geschikte woonruimte in Diemen vond. In Abcoude vond de plaatselijke Politieke Opsporingsdienst zijn lidmaatschapskaart van de nationaalsocialistische mantelorganisatie NVD (coll. Taco ten Dam)

aantekeningen van het gesprek met Prasing. Als aanvullende verklaring zegt De Geer dat hij er geen rekening mee had gehouden dat dit alles bekend zou worden. Letterlijk zei hij: "Het was niet mijn bedoeling geweest dat mijn lidmaatschap naar buiten zou blijken."²⁴ Prasing vindt dat een vreemde veronderstelling. Het lidmaatschap was toch geregistreerd en er moest toch contributie betaald worden? De Geer had hier een soort sluisconstructie voor bedacht.

Contributie aan NSB-penningmeester

Hoe de contributiebetaling in zijn werk ging, weet Prasing uit het eerder verhoor van mevrouw T., lid van de NSB in Diemen. Namens de heer E., penningmeester van de NSB en de NVD Diemen, meldt zij zich op gezette tijden bij de gemeentebode in het raadhuis. Deze maakt een rondje langs de leden en haalt de contributie op. Vervolgens overhandigt de gemeentebode de contributie aan mevrouw T. Niemand kan, ook niet achteraf, beweren dat de burgemeester en vier hoofdamttenaren, rechtstreeks aan de NVD betaald hadden voor hun lidmaatschap. Bovendien – en dat was voor De Geer hier cruciaal – was er geen aantoonbaar bewijs dat hij zelf rechtstreeks contact de NSB heeft gehad. Uit de aantekeningen van Prasing is op te maken dat hij het verweer van de burgemeester maar niks vond. De Geer had hem niet kunnen overtuigen.

Uitvoering Duitse maatregelen

Het volgende onderwerp betreft de opdracht van De Geer in april 1943 aan mannelijke inwoners van Diemen om nachtelijke wachtdiensten te lopen langs de spoorlijn Amsterdam-Hilversum. Deze Duitse strafmaatregel volgde op een aanslag op de spoorlijn in Diemen. Het antwoord van De Geer is dat de meeste mannen de oproep als een 'erestraf' beschouwden die ze graag voor de verzetsdaad over hadden. De Geer gaf verder aan dat hij de kopervordering had getraineed en dat hij de radiovordering in juni 1943 had tegengewerkt. Inderdaad waren de Diemenaren laks geweest met inleveren. Noch uit de aantekeningen van de gemeentesecretaris noch uit latere publicaties kan opgemaakt worden dat De Geer hier een tegenwerkende rol had gespeeld.

Jodenvervolging

Daarna bracht Prasing het gesprek op het *gedrag* van De Geer van Oudegein tijdens de jodenvervolging in Diemen. Het antwoord was beschamend: "Ik heb de Joden naar vermogen steun geboden."²⁵ Wat bedoelde hij met deze verklaring over het stelselmatig uitvoeren van opgelegde anti-joodse maatregelen en het aanleveren van een gedetailleerde registratielijst van de joden in Diemen?

Peter Romijn constateert in *Burgemeesters in oorlogstijd* dat medewerking aan de jodenvervolging nauwelijks een rol speelde in de naoorlogse zuivering: "Dat is heel navrant, want we praten uiteindelijk over de grootste misdaad die er ooit op Nederlands grondgebied heeft plaatsgevonden. In de vroege fase van de bezetting is door de meeste burgemeesters een zekere mate van medewerking aan de anti-joodse maatregelen verleend. Als dat een criterium was geweest, dan hadden bijna alle burgemeesters ontslagen moeten worden."²⁶ De Geer

Duitse postzegel met de leus "Tretet in die NSV ein". Burgemeester De Geer van Oudegein van Diemen en een aantal hoofdamttenaren werden lid van de Nederlandsche Volksdienst (NVD), die in juli 1941 opgericht werd naar voorbeeld van de Nationalsozialistische Volkswohlfahrt in nazi-Duitsland (coll. Taco ten Dam)

De relatie tussen de Nederlandsche Volksdienst, Winterhulp en de NSB was zonneklaar in de oorlog (coll. Taco ten Dam)

van Oudegein stond als burgemeester van Diemen dus niet bepaald niet alleen in zijn gedrag.

Steun illegaliteit

De laatste vragen gingen erover in hoeverre De Geer steun had verleend aan illegale werkers als er een beroep op hem werd gedaan. Prasing noteerde: "Zeer uiteenlopend, naar gelang hij zelf risico of verantwoording moest dragen." ➤

Dat duidt niet op een grote betrokkenheid bij het verzet. In geen enkele publicatie van belang over het verzet in Diemen of over de geschiedenis van de Ordedienst wordt iets vermeld over zijn steun, laat staan deelname aan de illegaal verzet. De enige keer dat de naam van De Geer van Oudegein genoemd wordt, is als hij Chris Bührmann, volontair in het raadhuis van Diemen, in contact brengt met het Legioen Oudfrontstrijders (LOF). Uit niets blijkt dat De Geer te maken heeft met illegale activiteiten. Als dat al zo geweest was, dan zou hij dat zeker gezegd hebben in het gesprek met Dirk Prasing. De Geer was er de man niet naar om dergelijke – voor hem op dat moment ontlastende – zaken te verzwijgen.

Advies en besluit

De gang van zaken rond het lidmaatschap van een nationaalsocialistische mantelorganisatie, zijn bovenmatige inzet voor de Winterhulp, zijn medewerking aan anti-joodse maatregelen, een gebrek aan ondersteuning van het verzet tegen de bezetters en zijn door hem zelf zwart

De naam De Geer was besmet vanwege het gedrag van zijn vader in de oorlog.

op wit gezette “streven in ieder opzicht een loyale houding tegen de vertegenwoordigende bezettenden in te nemen,” schein niet het beeld van een heldhaftige burgemeester. Ondanks dat Prasing in zijn verslag van het gesprek met Eddy de Geer de woorden “Advies: berisping voor lidmaatschap NVD?” heeft opgeschreven, is het vervolgdadvies van de Adviescommissie voor de zuivering van burgemeesters in de provincie Noord-Holland geen maatregelen te nemen tegen De Geer. Op basis van dit advies wordt De Geer herbenoemd tot burgemeester van Diemen. Schuld bewust toont De Geer zich niet. Om welke reden dan ook, polst hij vrijwel direct in het geheim Binnenlandse Zaken of hij in aanmerking komt voor de burgemeestersvacatures in Zwolle en Amersfoort. Een dergelijke zware post wordt hem niet gegund met als argument dat de naam De Geer vanwege het gedrag van zijn vader in de oorlog besmet is. In november 1946 vertrekt hij alsnog naar Vreeswijk.

Zelfbenoemd verzetsman

In een artikel in de Telegraaf van 26 mei 1950 reageert Eddy de Geer woedend op de zoveelste vernedering van zijn vader: het afnemen van de koninklijke onderscheidingen nadat de bijzondere strafrechter hem al had veroordeeld wegens opzettelijke benadeling van de Nederlandse staat en het kwijtraken van de eretitel Minister van Staat.

Het landgoed van Eddy de Geer van Oudegein in Jutphaas waar hij zich na zijn vertrek als burgemeester van Diemen terugtrok (coll. Taco ten Dam)

In datzelfde artikel kwalificeert De Geer zichzelf als een man “(...)die in de zomer van 1940 het besluit nam deel te nemen aan het organiseren van het ondergronds verzet tegen de bezetter en in het najaar van 1943 tot het besluit kwam de van mij als burgemeester gevraagde medewerking aan het slopen van een deel van mijn gemeente te weigeren.”²⁷

Daar zal Dirk Prasing van op hebben gekeken.

Veertig jaar na zijn lidmaatschap van de Nederlandse Volksdienst vroeg Lodewijk Eduard de Geer van Oudegein begin jaren '80 het Verzetshedenkingskruis aan en blijkens het register kreeg hij dit ereteken toegevoegd.

Literatuur- en bronnenlijst

- **Bakker**, Alfred, **Willy Bulterman-Hartsink**, **John Cuijpers**, **Taco ten Dam**, e.a., *Diemens oorlog, Dorp bij Amsterdam onder Duitse bezetting* (Diemen, 2015)
- **Beek**, P.J. ter, *Historie van Diemen* (Amsterdam, 1957)
- **Blok**, Hanna, **Jan Mulder** en **Karin van Reenen**, *Diemen buyten Amsterdam*, (Amsterdam, 1987)
- **Bühmann**, J. Chr., *Het Algemeen Hoofdkwartier maakt bekend...* (niet-gepubliceerd manuscript) NIOD (Amsterdam, 1945)
- **Dam**, Taco ten, *Een opmerkelijke terugblik op de oorlogsjaren in Diemen*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg 28, nr 1, 2018
- **Kaaij**, Meindert van der, *Een eenzaam staatsman, Dirk de Geer (1870-1960)*, proefschrift (Hilversum, 2012)
- **Reurekas**, J.F., *Diemen 1940-1945*, (Diemen, 1985)
- **Romijn**, Peter, *Burgemeesters in oorlogstijd, Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam, 2006)
- **Schulten**, C.M., *Jonkheer P.J. Six, Amsterdamer en verzetsstrijder*, (Nijmegen, 1987)
- **Schulten**, J.W.N., *De geschiedenis van de Ordedienst, mythe en werkelijkheid van een verzetsorganisatie* (Den Haag, 1998)
- **Silfhout**, M.C. van, *Tweede Wereldoorlog*, niet in druk verschenen typoscript (Diemen, z.j.)
- **Uslu**, Hülya (red.), *Jonkheer de Geer, De melaatse uit Londen* (Soesterberg, 2014)

Voor het onderzoek zijn de volgende archieven geraadpleegd: Gemeente Diemen, Nationaal Archief Den Haag, Kamp Amersfoort en het NIOD in Amsterdam. Het gebruik van websites is verantwoord in de noten.

Noten

1. De Aanwijzingen van 1937, voluit Aanwijzingen betreffende de houding, aan te nemen door de bestuursorganen van het rijk, de provinciën, gemeenten, waterschappen, veenschappen en veenpolders, alsmede door het daarbij in dienst zijnde personeel en door het personeel in dienst bij spoor- en tramwegen in geval van een vijandelijke inval. is een document dat in mei 1937 werd goedgekeurd door de ministerraad.
2. Burgemeester in oorlogstijd, p. 102-103.
3. Burgemeester in oorlogstijd, p. 98.
4. Reformatorisch Dagblad, 30 maart 1990, p. 21.
5. Een eenzaam staatsman, p. 368-369.
6. https://nl.wikipedia.org/wiki/Ernst_Voorhoeve.
7. Delpher is een gratis toegankelijke website ontwikkeld en beheerd door de Koninklijke Bibliotheek met gedigitaliseerde historische Nederlandse kranten, boeken, tijdschriften en radiobulletins uit bibliotheken, musea en andere erfgoedinstellingen. De website is op 20 november 2013 gelanceerd. In totaal bevat Delpher nu ruim 1,5 miljoen kranten, en zo'n 13 miljoen krantenpagina's.
8. De Tijd, 9 juli 1940.
9. Diemens oorlog, p. 83-85.
10. Gemeentesecretaris M. van Silfhout hield tijdens de oorlog op persoonlijke titel veel zakelijke gegevens bij.
11. Diemens oorlog, p. 85.
12. <http://www.onsamsterdam.nl/component/content/article>.
13. De Tijd, 1 februari 1941.
14. De Tijd, 2 augustus 1941, p. 7.
15. Wikipedia 18 april 2020: Het Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz was een van de vier 'ministeries' die in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter werden ingesteld. Onder het Generalkommissariat vielen wetgeving, binnenlands bestuur en justitie (met uitzondering van politiezaken), cultuur, onderwijs, kerkelijke aangelegenheden, volksgezondheid en jeugdzorg.
16. Dossier L.E. de Geer van Oudegein. Nationaal Archief, Zuiveringsarchief van het ministerie van Binnenlandse Zaken invr. 4359.
17. Kaartnummer 10274 Lodewijk Eduard de Geer Archief Kamp Amersfoort.
18. Verklaring De Geer in Dossier L.E. de Geer van Oudegein. Nationaal Archief, Zuiveringsarchief van het ministerie van Binnenlandse Zaken invr. 4359.
19. Dossier L.E. de Geer van Oudegein. Nationaal Archief, Zuiveringsarchief van het ministerie van Binnenlandse Zaken invr. 4359.
20. Correspondentie L.E. de Geer van Oudegein met M. van Silfhout, Gemeentearchief Diemen.
21. Zuiveringsbesluit: De zuivering in Nederland bestond uit juridische maatregelen die na de Tweede Wereldoorlog tegen collaborateurs werden getroffen. Na de Tweede Wereldoorlog werd in Nederland niet alleen strafrechtelijk opgetreden tegen collaborateurs, maar er werd ook 'gezuiverd', waarbij bepaalde beroepen ontdaan werden van 'ongewenste elementen'. De zuivering was reeds in Londen voorbereid met onder meer het Zuiveringsbesluit van het burgerlijk bestuur van 13 januari 1944.
22. Dossier L.E. de Geer van Oudegein. Nationaal Archief, Zuiveringsarchief van het ministerie van Binnenlandse Zaken invr. 4359.
23. Idem.
24. Idem.
25. Dossier L.E. de Geer van Oudegein. Nationaal Archief, Zuiveringsarchief van het ministerie van Binnenlandse Zaken invr. 4359.
26. Burgemeesters in oorlogstijd, p. 636.
27. De Telegraaf, 26 mei 1950.

Sniep 1961: Cash and Carry De Hoop Super Centrum

EEN NOVITEIT OP WINKELGEBIED EN EEN BRUTALE ROOFOVERVAL IN 1966 OP DE PRINS BERNHARDLAAN

Alfred Bakker

Van 1961 tot 1969 was op de Sniep in Diemen het cash and carry-bedrijf van *De Hoop* gevestigd. Maar hoe kwam *De Hoop* met zijn splinternieuwe, gedurfde concept in 1961 in Diemen terecht? En wat waren de ins and outs van de spectaculaire roofoverval op een 'geldloper' van *De Hoop* in november 1966 op de Prins Bernhardlaan?

Goed bereikbaar

Geïnspireerd door Amerikaanse cash and carry-bedrijven zocht Jan de Hoop (15 augustus 1926), zoon van een grote Uithoornse zuivelondernemer, Willem Meindert de Hoop, in 1961 een geschikte locatie voor een uitbreiding van de onderneming. Toen hij voor exportzaken in Duitsland was, had hij een supermarkt voor bedrijven en instellingen gezien. Hij was enthousiast, zag nieuwe kansen en ging voortvarend te werk. Zoiets moest er in Nederland ook komen. In Amerika oriënteerde hij zich op de laatste ontwikkelingen in de cash and carry-bedrijfstak. Voor zijn beoogde supermarkt had hij een groot oppervlak met

een ruime parkeergelegenheid nodig die bovendien goed bereikbaar was. Zo'n locatie vond Jan de Hoop in Diemen op de Sniep aan Rijksweg 1 en vlak bij de provinciale weg naar Haarlem. En dus meldde hij zich in Café De Kroon aan de Muiderstraatweg 24 in Diemen, toen de voormalige bedrijfsloods van Kuperus op de Sniep onder de hamering. Het hoogste bod kwam van Jan de Hoop: "Ik wilde dit terrein coûte que coûte hebben."

Hij moest wel het nodige aan het terrein opknappen. De half onder water liggende brug, een modderig terrein, en autobanden die in bomen hingen, waren stille getuigen van de teloorgang van het rubberbedrijf *Gebroeders Kuperus*.

Kaart waarop de loods van de Gebr. Kuperus aan de Weespertrekvaart staat aangegeven met een gele cirkel. In 1961 vestigde 'De Hoop' zich in dit pand. Een pijl wijst naar de plek van de overval op de boekhouder op 25 november 1966 (detail kaart 1:10.000, Dienst der Publieke Werken Amsterdam, 1957)

Kuperus en Socrates

Kort na de oorlog had het bandencoverbedrijf Gebroeders Kuperus op het terrein een "degelijke houten loods gedekt met asbestcementplaten, betonnen kapspanten" neergezet toen zij uit Amsterdam naar Diemen kwamen. Het bedrijfsterrein was vanaf de Muiderstraatweg bereikbaar via een provisorische brug over een restant van de Muiderdreef.

Het bedrijf van de broers Kuperus floreerde. Op een gegeven moment hadden zij zelfs honderd mensen in dienst. Maar er kwam een einde aan het bedrijf nadat Kuperus werd veroordeeld wegens het geven van steekpenningen. Het bedrijf verdween zonder te zijn gefailleerd van het toneel. De bezittingen vervielen aan de Amsterdamsche Bank. De bedrijfsnaam werd veranderd in NV Loopvlakvernieuwingindustrie die kwam onder de vlag van *Intersales Holland*. De Bussumse zakenman Nicolaas den Besten (1910-1964) die in de jaren vijftig een imperium opbouwde onder de naam *Socrates Bouw- en Handel Mij.*, verwierf ook *Intersales Holland*. Maar de doorstart lukte niet en eind 1960 viel definitief het doek voor het bedrijf. De Amsterdamsche Bank ging voor f 6 miljoen het schip in. Zoals beschreven: de nieuwe eigenaar van het bedrijfsterrein en opstallen was Jan de Hoop.

Winkel voor winkeliers

Op het adres Sniep 5 werden ingeschreven *De Hoop Condens* en *De Hoop Groothandel N.V.* De meest gangbare naam was echter *De Hoop Super Centrum*, een bedrijf dat men zich het beste kon "voorstellen als een enorme supermarkt voor kruideniers in en om Amsterdam." Het was een "winkel voor winkeliers", die er uitsluitend tegen contante betaling konden kopen. De winkelier nam meteen na de aankoop ook zelf zijn goederen mee. Door het loslaten van de krediet- en transportfunctie lagen de prijzen lager dan bij de traditionele groothandel. Niet alleen winkeliers kwamen naar de Sniep, ook ambassades, scheeps- en luchtvaartmaatschappijen, grote industrieën en de horeca behoorden tot de klantenkring. Jan de Hoop beweerde graag dat hij het eerste Nederlandse bedrijf in zijn soort was, een noviteit. Dat werd door sommigen bestreden. Een vergelijkbaar bedrijf als *Sligro* startte ook in 1961. Wel was *De Hoop Super* van meet af aan het grootste cash and carry-bedrijf in Nederland.

DE HOOP GROOTHANDEL N.V.
OP DE SNIEP 5 - DIEMEN

heeft voor U, intelligente, accurate jongedame tot 20 jaar, een uitnemende kans op interessant werk bij de afdeling mechanische facturering. Hier wordt uitsluitend met moderne machines gewerkt.

Naast een prima honorering vindt U daar een prettige sfeer en zeer verantwoordelijk werk.

Voor nadere inlichtingen kunt U ons telefonisch bereiken onder no. 947778.

Diemer Courant, 9 november 1962

Imponerende opening

Na proefdraaien in augustus 1961 volgde een maand later de officieuze opening van de zelfbediening. Het Super Centrum beschikte over een oppervlakte van 14.000 m². De totale lengte der stellingen was anderhalve kilometer. Ondanks dat bij de eerste advertenties geen adres vermeld was, waren er al 300 afnemers die de Sniep 5 in Diemen wisten te vinden. Het aantal afnemers explodeerde tussen de officieuze en officiële opening in de zomer van 1962 van 300 tot 1200.

Jan de Hoop pakte alles groot aan. Toen hij op 12 juni 1962 de zaak officieel opende, was het niet even snel een lintje doorknippen en de deur open doen. In een bijna Amerikaanse stijl verhief hij de opening tot een gedenkwaardig moment. Zo organiseerde hij vooraf een soort symposium met prominente sprekers zoals F. L. van Muiswinkel, professor in de bedrijfseconomie aan de VU en mr. D. A. Delprat, voorzitter van de Amsterdamsche Kamer van Koophandel. Plaats van handeling: het gerenommeerde Carlton Hotel bij de Munt in Amsterdam. Van Muiswinkel omschreef het bedrijf als een "permanente jaarbeurs" voor winkeliers. Wel waarschuwde hij voor afnemende klantenbinding door branchevervaging. Uiteraard vertelde een trotse Jan de Hoop zelf ook over een grote toekomst voor het nieuwe concept winkel. Hij sprak over een "bulldozer-mentaliteit" die nodig was geweest om de zaak voor elkaar te krijgen. De discussie tussen de prominenten en De Hoop werd vastgelegd op een geluidsband. Toen het gezelschap met een bus van het centrum van Amsterdam naar de Sniep was gebracht, opende mr. D. A. Delprat het "supercentrum" symbolisch met het inmetseen van de geluidsband waarop de discussie in het Carlton Hotel was vastgelegd.

De Hoop Super was van meet af aan het grootste cash and carry-bedrijf in Nederland.

Porsche en Maserati

De Hoop Super Centrum groeide onstuimig. De Hoop breidde het levensmiddelen- en drogisterijassortiment uit met textiel, bedrijfskleding en elektrische apparaten. Ook verkocht men benzine. In 1966 waren er duizenden relaties en was de jaaromzet van f 3 naar 20 miljoen gestegen. Talrijk zijn ook de personeelsadvertenties waarin het bedrijf zich afficheerde als modern, dynamisch en snel uitbreidend met "het steeds toenemende aantal super-ratioklanten", waar "nieuwe, moderne verkoopmethoden" werden toegepast.

De kwalificaties die van sollicitanten gevraagd werden, weerspiegelen Jan de Hoops zelfbeeld: hard werken en een volhardende pioniersgeest. De "actieve en energieke" sollicitanten konden door inzet hogerop komen: "U KUNT ZICH EEN LEVENSPROPOSITIE OPBOUWEN indien u actief meewerkt aan de verdere uitbouw".

De ligging van de Sniep 5 moest wel verduidelijkt worden in de personeelsadvertenties: "7 minuten met de fiets ➤

Kies de veilige weg
 óók als het gaat om het behartigen van uw financiële belangen.

Voor het beleggen van gelden ;
 Voor het verlenen van kredieten ;
 Voor aan- en verkoop van effecten ;
 Voor het afsluiten van verzekeringen ;
 Voor alle andere bankzaken.

KIES DE VEILIGE WEG..... KIES DE

Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

DIEMEN — ARENT KRIJTSSTRAAT 13 — TELEFOON 949620

De Nieuwe Diemerpost, 1 mei 1963

van het Ajaxstadion". Jan de Hoop reed zelf in een Porsche. In november 1966 werd De Hoop geïnterviewd in zijn met palissander betimmerde directiekamer. Door het raam keek je uit op het parkeerterrein, waar De Hoops nieuwe Maserati stond.

Eén van de vele advertenties werd op 27 januari 1962 geplaatst: "Groothandel met moderne verkoopmethoden zoekt op korte termijn accurate boekhouder. Leeftijd 20-30 jaar."

Mogelijk solliciteerde de toen 24-jarige Hans Arendsen op de vacature.

Geldtransport

De eis dat de kopers contant moesten afrekenen, leidde tot grote hoeveelheden cash geld in de zelfbedieningszaak op de Sniep 5. Dagelijks vond geldtransport plaats naar de Nederlandse Middenstandsbank in de Arent Krijtsstraat. Gebruikelijk was dat de kassier van Super De Hoop het geld per auto wegbracht naar de bank. Bij vertrek werd de NMB gewaarschuwd dat er iemand onderweg was. De bank belde terug wanneer de bringer van het geld was aangekomen.

De route vanaf de Sniep ging via de drukke Rijksweg 1 over de Muiderstraatweg en Hartveldseweg naar de Arent Krijtsstraat, waar het NMB-kantoor op nummer 13 gevestigd was.

Hans Arendsen

Boekhouder Hans Arendsen was in oktober 1966 vier jaar in dienst bij De Hoop. Hij was getrouwd met Yvonne Bassant en woonde in de Prinses Irenestraat in Diemen. Toen kassier J. Koppenol half oktober 1966 ziek werd, nam hoofdboekhouder Hans Arendsen zijn taak als 'geldloper' in de hierop volgende zes weken over. Minstens één keer per dag, meestal 's ochtends om half elf, bracht hij het geld van de Sniep naar de Arent Krijtsstraat. Hans Arendsen ging op vrijdag 25 november 1966 met de fiets naar zijn werk. Waarom Arendsen zijn auto in de Prinses Irenestraat voor de deur liet staan en er de voorkeur aangaf om later op de dag een paar kilometer te fietsen voor zijn baas met 113.000 gulden (nu ongeveer 275.000 euro) aan zijn stuur, is opmerkelijk. Net als de latere verklaring: "Ik ga regelmatig op de fiets, ik heb toch al zo weinig beweging." De afwijkende route die Arendsen koos, was verklaarbaar. Vanaf de Sniep volgde hij de Muiderstraatweg, maar meteen na het spoorwegviaduct sloeg hij rechtsaf de Prins

Bernhardlaan in om de verkeerslichten bij de kruising met de Ouddiemerlaan te vermijden. Hierna fietste Arendsen over de Prinses Beatrixlaan en het Wilhelminaplantsoen naar de Arent Krijtsstraat. Aan het fietsstuur hing de tas met geld.

Roofoverval

Op de bewuste vrijdagochtend werd de fietsende Hans Arendsen om kwart over tien klem gereden door een Volkswagen Kever. Arendsen reed tegen de stoeprand op. Terwijl de fiets met de geldtas op straat terecht kwam, kon Arendsen blijven staan. Het rechterportier van de VW zwaaide open en een man met een bivakmuts over zijn gezicht stapte uit. De man richtte een pistool op Arendsen en riep enkele keren: "Liggen!". Arendsen verklaarde later: "Het pistool leek me écht genoeg. Ik besloot kalm te blijven en niets terug te doen. Ik vertikte 't echter om op de grond te gaan liggen. Ik stak mijn handen omhoog en draaide me half om. De gemaskerde griste de geldtas van het stuur van mijn op de grond liggende fiets en sprong de Volkswagen in."

Ooggetuigen

In de flat aan de Prins Bernhardlaan waren twee vrouwen getuige van de overval ter hoogte van de portiek op de nummers 31-45.

Het hondje van mevrouw W. J. Bertens op nummer 35 ging zo te keer op het balkon, dat ze naar buiten keek en het gebeuren zag. Het leek wel een "wildwest-vertoning".

Hans Arendsen vertrekt op de fiets vanaf de Sniep 5 (coll. Nationaal Archief)

Ook mevrouw K. Bagijn (48) was ooggetuige: "Mijn moeder woont in de flat hiernaast. Ik was erheen geweest om haar iets te vertellen. Toen ik terugkwam zag ik hoe een crèmekleurige Volkswagen een fietser klem reed. Ik gaf een gil. Ik dacht: "Daar heb je weer zo'n zondagsrijder – wat onhebbelijk". Een paar seconden later, toen ik voor mijn raam stond, zag ik de fietser oprabbelen. Tegenover hem stond een man, die een bivakmuts helemaal over zijn hoofd had getrokken, en die met een pistool van groot formaat dreigde." Toen de Volkswagen vertrokken was, belde Arendsen bij mevrouw Bagijn de politie.

Arendsen geeft uitleg (coll. Nationaal Archief)

Reconstructie

Adjutant Damen van de Rijkspolitie stond perplex van de overval op nog geen vierhonderd meter van het bureau van de Rijkspolitie aan de Muiderstraatweg 13. "Een ongelooflijk brutale overval zo op klaarlichte dag," zei hij tegen de pers. Hij moest echter toegeven dat de overval perfect voorbereid en uitgevoerd was. Nog dezelfde dag reconstrueerde en fotografeerde men 's middags de gebeurtenissen, vanaf Arendsens vertrek van de Sniep tot en met de overval op de Prins Bernhardlaan.

De gemeentepolitie van Amsterdam en de rijkspolitie in Diemen stelden een onderzoek in. De getuigen waren het niet eens over de kleur van de Volkswagen. Al gauw bleek dat de verschillende kentekens die men gezien dacht te hebben tot onverdachte auto's hoorden. De politie concludeerde dat de overvallers valse nummerplaatborden hadden gebruikt.

Half december 1966 werd de naar bleek gestolen Volkswagen teruggevonden op de Hugo de Vrieslaan in de Watergraafsmeer. Opvallend waren de omgebogen randen van de nummerplaten.

Arrestaties

Jan de Hoop verklaarde na de overval dat hij zwaar teleurgesteld zou zijn als het zou blijken dat een werknemer van hem betrokken was bij de overval. Pas in 1968 kreeg hij duidelijkheid. In januari 1968 werden de 21-jarige Arnoud M. en de 20-jarige Thijs O. uit Amstelveen gearresteerd op verdenking van een roofoverval op de geldloper van C. & A. op het Damrak in Amsterdam. Daarbij kreeg de geldloper een kogel in zijn buik. Op bureau Warmoesstraat bekenden ze samen met de 47-jarige etaleur J. G., ook uit Amstelveen, nog drie roofovervallen gepleegd te hebben, waaronder de overval op Arendsen. Het trio had een luxe leventje geleid van het gestolen geld.

VW rijdt Arendsen klem in de Prins Bernhardlaan (coll. Nationaal Archief)

Interne tipgever

Arnoud M. bleek de tipgever te zijn. Als werknemer van De Hoop was de toen negentienjarige M. goed op de hoogte van de gang van zaken bij Super de Hoop. Zo wist hij dat er na de donderdagse koopavond altijd veel geld bij Super de Hoop in huis was. Samen met zijn oom, de 46-jarige etaleur-tekenaar Jacob G. en de 18-jarige Thijs O. uit Amstelveen, had hij de overval beraamd. Het drietal had ruim een maand de tijd om de gedragingen van Arendsen te observeren. Met een in Heemstede gestolen Volkswagen-kever met valse nummerbordplaten, sloegen Arnoud M. en zijn oom Jacob G. op 25 november 1966 toe. De gemaskerde man met het pistool die de tas had weggegrist bleek Jacob G. te zijn geweest. Het Amsterdamse gerechtshof veroordeelde de drie Amstelveeners in december 1968. Jacob G. kreeg zeven jaar, zijn neef Arnoud en zijn vriend Thijs kregen vierenhalf jaar gevangenisstraf opgelegd voor de vier opzienbarende overvallen. In 1969 stopte De Hoop met de cash and carry-zaak.

ZWARE TIJDEN VOOR LAATMIDDELEEUWS DIEMEN

Jaap Haag

Een overheid die op zwart zaad zit en burgers die niet te veel belasting willen betalen. Het is van alle tijden. Het verbaast dan ook niet als we lezen dat Diemenaren zich – ruim vijf eeuwen geleden – over de verarming van hun dorp beklagen wanneer een grafelijke commissie hen bevraagt over de lastendruk en de economische situatie in hun dorp. Die was slecht, zo werd betoogd. Gevolg van oorlogen, natte jaren en 'grootte schattinghe'.¹

Belasting naar draagkracht

Natuurlijk hoopten de Diemenaren dat de uitkomsten van het onderzoek de grafelijke bewindslieden zouden vermurwen om de belastingenschroef niet verder aan te draaien. De genoemde commissie was in 1494 op pad gestuurd om uit te vinden hoe het er economisch voor stond in de steden en dorpen van het graafschap Holland. Zo wilden de bewindslieden beter zicht krijgen

op hun financiële draagkracht en dat was natuurlijk met het oog op te innen belastingen.² In datzelfde jaar 1494 was de jonge, 16-jarige graaf Filips de Schone (1478-1506) aan het bewind gekomen. Zijn troonsbestijging was voorafgegaan door een periode van oorlogen en burgerwisten die behalve moord en doodslag óók economisch hun tol hadden geëist. Vandaar dat de Staten van Holland bij de inhuldiging van de nieuwe graaf hadden bedongen dat er geen nieuwe belastingen ('beden' in het toenmalige taalgebruik) zouden worden geheven, voordat op grond van een nieuw onderzoek was gebleken hoeveel 'elck van den steden ende quartieren' (= landstrekken) zouden kunnen en horen te betalen.³

Goudmijn

Dat onderzoek is de geschiedenis ingegaan als de *Enqueste* van 1494. In 1514 zou nog een tweede, uitgebreider onderzoek volgen wat bekend staat als de *Informacie* van 1514. Alle steden en dorpen van Holland (min of meer het huidige Noord- en Zuid-Holland samen) werden door de Enqueste-commissie gehoord. De commissie begon haar zittingsdagen op 10 mei 1494 in Hoorn, waar vertegenwoordigers van de steden en dorpen van West-Friesland, alsmede Callantsoog en Texel, werden gedagvaard. Een aantal dagen later werden de zittingen verplaatst naar Alkmaar en vervolgens naar Haarlem en Amsterdam. Daarna kwam Zuid-Holland aan de beurt. Dat de stads- en dorpsafgevaardigden tot de plaatselijke elite behoorden was

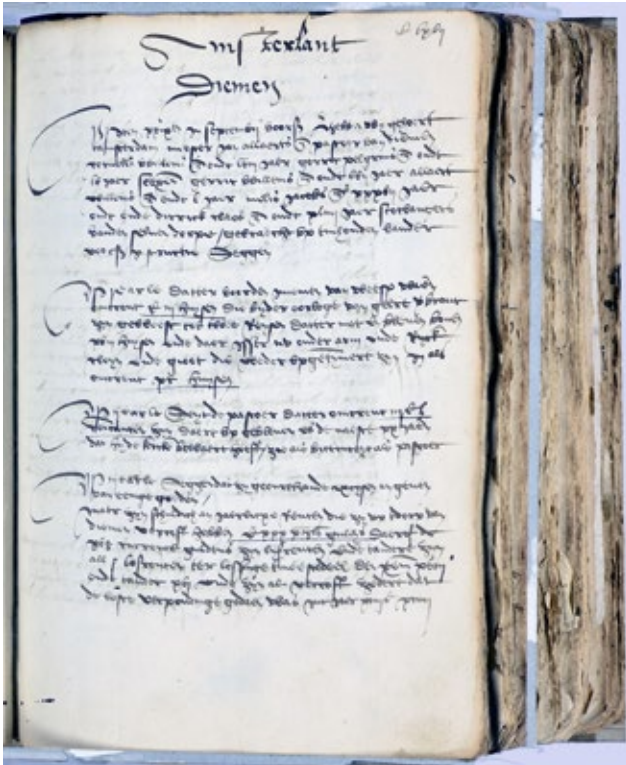
toen vanzelfsprekend. Zij kregen volgens een vast stramien vragen te beantwoorden over zaken als het aantal woningen of 'haardsteden', de aard en omvang van de plaatselijke bedrijvigheid, de oppervlakte van het land en de geheven accijnzen. Zij stonden onder ede en moesten dus naar waarheid antwoorden. Maar ze lieten de kans niet voorbijgaan om allerlei rampspoed, die hun woonplaatsen had getroffen, breed uit te meten. Van stadsbranden en plunderingen door krijgsvolk tot overstromingen en ander natuurgeweld. De verslagen van zowel de *Enqueste* van 1494 als de *Informacie* van 1514 zijn bewaard gebleven en vormen een uiterst belangrijke bron, om niet te zeggen een goudmijn, voor het historisch onderzoek. Ze werden in 1866 en 1876 in druk uitgegeven en in die gedrukte vorm zijn ze sinds enige tijd ook digitaal raadpleegbaar.⁴

Diemenaren gehoord

Op 27 mei 1494 mochten de afgevaardigden uit Diemen opdraven. De Enqueste-commissie hield toen zitting in Amsterdam, mogelijk op het (oude) raadhuis. Er was die dag met Edam begonnen. Daarna kwam Diemen aan de beurt en vervolgens nog Weesp en Weespercarpsel, Naarden en het Gooiland, Laren en Blaricum. Uit Diemen verschenen behalve pastoor Claes Pietersz (oud 40 jaar) en de schout Symon Claesz (oud 58 jaar), ook nog de heren Dirck Dirckz (oud 57 jaar), Jacob Willemsz (oud 48 jaar), Claes Hendricxz (oud 51 jaar) en Herman Willemsz (oud 47 jaar).⁵

Graaf Filips de Schone (1478-1506), die in 1494 het bewind over de zogenoemde Bourgondische Nederlanden (met Vlaanderen, Brabant, Zeeland en Holland als belangrijkste gewesten) overnam van zijn vader, Maximiliaan van Oostenrijk. Die had deze gebieden als regent bestuurd na het overlijden van zijn vrouw Maria van Bourgondië in 1482. Schilderij van onbekende schilder, ca. 1500 (coll. Rijksmuseum)

De Informacie van 1514 vormt samen met de Enquete van 1494 een goudmijn voor historici. Hier het eerste deel van het verslag van het verhoor van de Diemense afgevaardigden in de Informacie van 1514 (coll. Nationaal Archief)

De situatie in Diemen werd door hen in de somberste kleuren geschilderd. Daarbij werd een vergelijking gemaakt met hoe het dorp ervoor stond in 1477, het overlijdensjaar van hertog Karel, ook bekend als Karel de Stouten.⁶ En hoeveel beter was het toen niet geweest: de economische activiteiten zouden sinds dat jaar met een-derde zijn teruggelopen.

Een 'verarmt' Diemen

Als belangrijkste bronnen van bestaan werden genoemd: 'vogelen en visschen' (jacht en visserij), 'neringhe van koeyen te houden' (veeteelt) en 'arbeyden an den dijcken'. Dat laatste lijkt erop te wijzen dat het bij dat 'arbeyden' om betaald werk ging, hoewel de ingezetenen of 'ingelanden' in die tijd vaak ook nog verplicht waren om onbetaald de dijken te helpen onderhouden en/of daar financieel aan bij te dragen. De Diemenaren klaagden dan ook over de vele inspanningen én kosten die met het dijkonderhoud gemoeid waren. Nodig was het allemaal wél, want tijdens de stormen, die het zeewater opjoegen, huilde de waterwolf steeds luider en dijkdoorbraken kwamen geregeld voor. Terwijl er buitendijks, zo lezen we in het verslag van de Enquete, sprake was van alsmaar verdergaande kustafslag: de 'voorlanden ende uyerlanden' (het buitendijks land) waren op veel plaatsen 'vergaen' of 'cael' geworden.⁷ 'Binnensdijcx' stond het er ook niet al te best voor. Temeer omdat de grond zo drassig was geworden dat -de Diemenaren niet over 'eenich lant' beschikten 'dat zij zayen ofte bouwen mogen'. Anders gezegd: het land was te nat voor akkerbouw, gevolg van de al sinds enkele eeuwen voortgaande bodemdaling, die met de ontginning en afwatering van de veengebieden in de elfde en twaalfde eeuw was begonnen. En dan waren er nog de 'oorloge' en 'natte jaren' in die tijd, die samen met de 'grootte schattinghe' (belastingen) de bevolking extra 'verarmt' hadden. Kortom, het dorp beleefde zware tijden en daardoor was menig inwoner het dorp 'ontvaren', oftewel 'gaen woonen in anderen plaetsen' en zijn heil 'buyten heuren dorpe' gaan zoeken. Waar naartoe werd niet gezegd, maar we mogen aannemen dat heel wat Diemenaren Amsterdammers werden. De emigratie had geleid tot een teruggang in het aantal hardstedden (hoeven, woningen) van 100 naar 80.⁸ Al met al een somber beeld en het lijkt erop dat het in de jaren daarna alleen maar slechter is geworden. ➤

Buitendijks land aan de Diemerzeedijk in de 20ste eeuw, met fort Pampus aan de horizon. Vijf eeuwen eerder zullen hier ook al koeien ge graasd hebben, al moet er sindsdien nogal wat land in zee zijn verdwenen (foto coll. HKD)

De dijkdoorbraak van de Sint Anthonisdijk (oostwaarts voortgezet als Zeeburgerdijk en Diemerzeedijk) bij Houtewael buiten Amsterdam in 1651. Van eerdere doorbraken van de Diemerzeedijk zijn geen afbeeldingen bekend. Schilderij door Jan Asselijn (coll. Rijksmuseum)

Dijkdoorbraken in 1508 en 1509

Twintig jaar later, op 29 september 1514, begaven afgevaardigden uit Diemen zich opnieuw naar Amsterdam om over de toestand in hun dorp te getuigen, nu voor de commissarissen van de *Informacie*. Het waren andere afgevaardigden, maar de strekking van hun verhaal was eender en verschilde alleen in de onderbouwing ervan met nog meer rampspoed. Tweemaal, in

Waterrijk Diemen. Detail van de ingekleurde heruitgave door Harman Allartsz. van Warmenhuysen (1608) van de door Joost Jansz Beeldsnijder in 1575 vervaardigde kaart van Noord-Holland, waarop behalve de zeedijk ook de bedijkte en nog niet-bedijkte oevers van de meren en de Diem staan aangegeven. Tussen Het IJ en het Diemermeer de Eype (=Ype)sloot, waar in 1508 de Gelderse troepen werden tegengehouden (coll. Archief Hoogheemraadschap Rijnland)

1508 en 1509, waren de dijken doorgebroken. Tevens waren de hoeven of boerderijen die 'by de meeren' stonden 'zeer gesleten ende vergaen', waarbij afslag van oevers en toenemende drassigheid de boosdoeners geweest zullen zijn.⁹ Bij die meren ging het natuurlijk om het Diemer- of Watergraafsmeer en om het Bijlmermeer. Op de ongeveer zestig jaar later gemaakte kaart van Joost Jansz Beeldsnijder lijken de oevers van die meren nog niet, of slechts ten dele, bedijkt. Ook langs de Diem, het afgedamde veenriviertje waaraan Diemen zijn naam ontleent, moeten er problemen zijn geweest.¹⁰

Diemen werd geplunderd en platgebrand.

Gelderse oorlogen

Nog veel harder was Diemen echter getroffen door krijgsgeweld. Daarbij was het dorp door Gelderse soldaten 'geheel verbrant ende gepilliert' (geplunderd). Dat was in 1508, toen Gelderse troepen Weesp en Muideren bezet om van daaruit een aanval op Amsterdam te doen. Ook de beide Vechtsteden

Belegering van het Muiderslot door Gelderse troepen in 1508. Historiserende pen- en penseeltekening door Jacobus Buys, eind 18de eeuw (coll. Rijksmuseum)

werden geplunderd en (deels) platgebrand. Tot twee keer toe, op 25 mei en in de nacht van 23 op 24 juni, rukten de Geldersen over de Diemerzeedijk op naar Amsterdam. Beide aanvallen werden bij de Ypselotersluis afgeslagen, maar dat is een verhaal dat nog eens apart verteld hoort te worden.¹¹ In 1512 deed hertog Karel van Gelre een nieuwe aanval op Amsterdam, maar nu vanuit het zuiden. De Gelderse troepen wisten dit keer tot aan de stadsmuren van Amsterdam door te dringen en daarbij werd de Lastage, het buiten de stadsmuren gelegen bedrijventerrein met scheepswerven, lijnbanen en mastenmakerijen, platgebrand.¹² Maar de Geldersen trokken zich nog op dezelfde dag terug, zodat het de vraag is of ze toen ook in Diemen zijn geweest. Dat is niet uitgesloten, want de Diemense afgevaardigden hadden het over 'twe reysen'

Houten boerderij met stenen, zijwaarts aangebouwde opkamer en rieten dak bij de zogenoemde Afloop (aan de Diemerzeedijk) van Diemen, getekend door Rembrandt van Rijn in Diemen, 17de eeuw (particuliere collectie)

(wat zowel twee keer als twee stroop- of veldtochten kan betekenen) dat hun 'huysen verbrant zijn geweest'. Dat kan beide keren in 1508 zijn geweest of in 1508 en 1512. Het verslag van de *Informacie* is daar niet duidelijk over.¹³

Brand en plundering

Hoe dan ook, het moet verschrikkelijk geweest zijn. Van de 'omtrent 103 huysen' die Diemen vóór de inname van Weesp in 1508 telde bleven er 'by der oorloge van Gelre' niet meer dan achttien over, zo lezen we.¹⁴ Zo'n 85 huizen gingen dus in vlammen op. En daar was het niet bij gebleven want tot overmaat van ramp werd Diemen tevens 'gepilliert' oftewel geplunderd wat aan de brandstichtingen vooraf zal zijn gegaan. Daarbij zullen de Geldersen het vooral op de veestapel gemunt hebben gehad. In die tijd voorzag een binnenvallend leger zich namelijk van voedsel en andere benodigdheden door roof en plundering in het land waar het doorheen trok of gelegerd was. Heel wat Diemense koeien, varkens, geiten of kippen zullen dan ook door het soldatenvolk geslacht, gebraden en verorberd zijn. Over moord- en doodslag lezen we niets, maar dat de Diemensen ook fysiek het nodige te verduren hebben gekregen is maar al te waarschijnlijk.

Herstel

Zo verschrikkelijk als het lot was dat Diemen trof, zo groot was de veerkracht waarmee de inwoners hun dorp weer opbouwden. Zo kregen de leden van de *Informacie*-commissie van de Diemense afgevaardigden te horen dat er toen, dus in 1514, alweer 'omtrent 90 huysen weder upgetymmerd' waren. Dat 'getimmerd' wijst op voornamelijk houten huizen, die ongetwijfeld vooral rieten daken hadden. Baksteen en dakpannen waren namelijk duur en boerderijen met een 'stenen camer' (stenen voorhuis) lijken er in Diemen pas in de zeventiende eeuw te zijn gekomen. Niet al die afgebrande en weer opgetimmerde 'huysen' waren boerderijen. In het verslag is sprake van '64 hoeven'. Dat aantal is opmerkelijk, want in 1935, dus meer dan vier eeuwen later, telde Diemen 72 boerenbedrijven, ➤

Boerderij met rieten dak, zoals die gestaan heeft in Diemen (nu Oud-Diemen). Detail van de gravure 'Gezicht op Diemen' door Claes Jansz Visscher, eerste helft 17de eeuw (coll. Rijksmuseum)

waarbij het in Diemen altijd om melkveehouders ging.¹⁵ Dit doet niet alleen een sterke, eeuwenlange continuïteit in bedrijfsaantallen vermoeden, maar ook in bedrijfsomvang. De hoeveelheid weidegrond in Diemen is door Amsterdamse annexaties in 1820, 1894 en 1921 (land ten westen van het Nieuwe Diep en ten noorden van het Amsterdam-Rijnkanaal) iets afgenomen. En al verloor Diemen daardoor ook enkele boerderijen, de hoeveelheid weidegrond per boerderij zal toch iets minder geworden zijn. Maar heel veel minder kan het niet geweest zijn. En door verbetering van het grasland (dankzij bemaling en bemesting) en een hogere hooiopbrengst zal het gemiddelde aantal koeien per bedrijf in de loop der eeuwen een stuk groter zijn geworden.

Zoveel hoeven, zoveel grond

Die 64 boerderijen hadden elk achttien morgen land (dat moet een gemiddelde zijn geweest; in totaal had Diemen 1152 morgen boerenland). Als we aannemen dat in Diemen de Amstellandse morgen (8129 m²) als oppervlaktemaat werd aangehouden is dat dus een 15 hectare per hoeve.¹⁶ Dat was toen een zeer gebruikelijke perceelgrootte voor een gemiddelde boerderij. En dat zou het nog heel lang blijven, óók nog in het Diemen van 1935. Wat het eigendom van die grond betreft, lezen we dat een deel van de landerijen in het bezit was van 'poorters (stedelingen) of geestelicke (kerkelijke) personen', die dit land verpachtten.¹⁷ Met geestelijke personen zullen vooral instellingen als kloosters en kerken bedoeld zijn. Maar hoe groot hun grondbezit in Diemen was, wordt niet duidelijk. Evenmin lezen we hoeveel grond de boeren in eigen bezit hadden.

De Diemenaren

De *Informacie* van 1514 leert ons ook iets over de bevolkingsomvang van Diemen. De pastoor meldde namelijk, 'datter omtrent 350 communicanten' waren en dat in de afgelopen twintig jaar, waarin hij 'als vicecureyt' (kappellaan?) of 'pastoer' de kerk 'bewaert' had, dat aantal min of meer constant was gebleven.¹⁸ Ook het aantal hertimmerde 'huysen' wijst daarop, wat enigszins in strijd

lijkt met de klacht van de Diemenaren dat nogal wat inwoners en met name 'veel van den rijcxsten' – net als in 1494 – 'vertoghen zijn in andere plaetsen'. Maar er was de Diemense afgevaardigden nu eenmaal veel aan gelegen om de economische situatie somber voor te stellen. En dat de vrees voor kapitaalvlucht gebruikt wordt als argument tegen belastingen, dat zal ons vandaag de dag maar al te bekend in de oren klinken! Met 350 communicanten zijn alle Diemenaren bedoeld, die in de kerk ter communie gingen, dus in de mis de hostie ontvingen. Kinderen tot twaalf jaar waren niet meegerekend, want jongens en meisjes gingen toen pas rond hun twaalfde voor het eerst ter communie. De kerk, dat was toen de rooms-katholieke kerk. Veel andersgelovigen zal Diemen in 1514 nog niet

Diemen telde toen hooguit zo'n 600 tot 650 inwoners.

gekend hebben en met pakweg 100 huishoudens wil dat dus zeggen 3,5 personen van twaalf jaar of ouder per huishouden (en zonder ouders dus anderhalf tot twee oudere kinderen). Hoeveel kinderen tot twaalf jaar kwamen daar nog bij? Dat zal schatten blijven, maar gezien het geringe aantal kinderen van twaalf jaar of ouder lijkt drie al vrij veel.¹⁹ Dat betekent dat Diemen toen hooguit zo'n 600 tot 650 inwoners telde. Een inwonertal dat nog lange tijd maar weinig zou toenemen en tevens laat zien dat de gezinsomvang meestal niet heel groot was.²⁰

Bronnen van bestaan

In het verslag lezen we ook dat de Diemenaren hun bestaan vinden in het houden van 'koijen' en met 'visschen ende vogelen, dijcken ende mitten waghens te rijden'.²¹ Die opgaaft komt grotendeels overeen met die van 1494. Dat met 'koijen' koeien bedoeld worden mag duidelijk zijn. Hoe omvangrijk de visserij in Diemen was, en of het daarbij om een nevenactiviteit ging of dat er ook beroepsvisseren waren, blijven onbeantwoorde vragen. Dat geldt ook voor

"Van koeien te houden"; de veehouderij was al rond 1500 de belangrijkste bestaansbron van Diemen en bleef dat tot in de 20ste eeuw (foto fam. Kooning, coll. HKD)

In de *Informacie* wordt gesproken over het "mitten waghens rijden", waar mogelijk het rijden van verse melk naar Amsterdam mee bedoeld wordt. Op deze foto de boerenwagen van de familie Koopmans, met op de bok Lambertus Koopmans en echtgenote bij hun boerderij 'Landzicht' (foto coll. fam. Koopmans, coll. HKD)

de (vogel)jacht. Het werk aan de 'dijken' zal niet anders geweest zijn dan in 1494. Een niet eerdergenoemde activiteit was echter die van het 'mitten wagen rijden'. Dat kan verband hebben gehouden met het dijkonderhoud en de aanvoer van aarde en materialen. Maar ik vermoed dat het daarbij vooral ging om het vervoer van verse melk naar het nabijgelegen Amsterdam. Met de stormachtige groei van deze stad in die tijd werd de verkoop van (verse) melk aan Amsterdammers immers voor Diemen een hele belangrijke inkomstenbron, die dat ook nog heel lang zou blijven.

Modern dorp?

Al met al komt uit de *Enqueste* van 1494 en de *Informacie* van 1514 een beeld van Diemen naar voren dat economisch gezien eigenlijk vrij modern aandoet: een boerendorp met voor de markt werkende veehouders als belangrijkste beroepsgroep en met een voor die tijd gangbare bedrijfs-grootte. Ook in het grondbezit was de geldeconomie dominant. Voor zover Diemen al ooit middeleeuwse horigheidsverplichtingen (met arbeid en leveringen in natura) aan een feodale 'heer', kerk of klooster gekend heeft, lijken die geheel te hebben plaatsgemaakt voor pachtverhoudingen. Hoeveel weidegrond de Diemense boeren toen in eigen bezit hadden, is een nog onbeantwoorde vraag. De aan de overheid verschuldigde belastingen werden eveneens in geld betaald.²² Alleen bij het dijkonderhoud moesten mogelijk nog hand- en spandiensten verricht worden. In zekere zin 'modern' was verder ook de niet al te grote gezinsomvang. Over Diemense winkeliers en zelfstandig werkende ambachtslieden, zoals die in de zeventiende eeuw in Diemerbrug te vinden waren, wordt in de *Enqueste* en de *Informacie* niet gesproken. Dat doet een geringe mate van (moderne) arbeidsdeling en derhalve nog veel zelfvoorzienendheid op de boerderijen vermoeden als het gaat om kleding, schoeisel en te vervaardigen gereedschappen. Evenmin echt modern waren rechtspraak en bestuur, maar die waren hier niet aan de orde. Net zoals de *Enqueste* en de *Informacie* ons weinig leren over gevoelens, opvattingen en gedachtegoed van de toenmalige Diemenaren. Behalve dan dat ze niet te veel belasting wilden betalen! ➤

Noten

1. Fruin, R. 1876, p. 102 (SAR: Oud-Archief Stad Rotterdam, inv. nr. 4080).
2. Fruin, R. 1876 (Voorbericht) p. V.
3. Sillem, Jérôme Alexandre, 1877, p. 516.
4. Fruin, R. 1876 en Fruin, R. 1866 (SAR: Oud-Archief Stad Rotterdam, inv. nr. 4080 en Nationaal Archief: Archief Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der Domeinen van Holland, inv.nr. 648A).
5. Fruin, R. 1876, p. 101. De laatste personen werden aangeduid als Diemense 'schotvangers' (oftewel belastinginners), maar of het daarbij alleen om de laatste twee personen gaat is niet duidelijk.
6. Karel de Stoute was behalve graaf van Holland ook (o.a.) hertog van Bourgondië en hertog van Brabant en werd hier met de hogere titel van hertog aangeduid.
7. Fruin, R. 1876, p. 102.
8. Fruin, R. 1876, p. 101 en 102.
9. Fruin, R. 1866, p. 218.
10. In 1992 werden aan de Overdiemerweg de restanten van de achterkant van een 11de eeuwse boerderij opgegraven. De voorkant lag onder de Diemdijk, waar die boerderij kennelijk voor heeft moeten wijken, of vanwege dreigende oeverafslag al eerder was afgebroken (Schmitz, E., p.2).
11. Melle, M. en N. Wisman, 2004.
12. Arend, Johannes Pieter, 1846, p. 394, 396 en 408. Om de Lastage in het vervolg beter te kunnen verdedigen is door Amsterdam kort na 1512 de Montelbaanstoren gebouwd.
13. Fruin, R. 1866, p. 217.
14. Fruin, R. 1866, p. 217.
15. Hoogland, M. 1994, p. 3. In 1632 telde Diemen in totaal 91 huizen; in 1732 waren het er 113. Ter Beek, p. 32.
16. Wikipedia, 'Morgen': [https://nl.wikipedia.org/wiki/Morgen_\(oppervlaktemaat\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Morgen_(oppervlaktemaat)). In 1514 besloeg het boerenland ruim 936 hectare. Dat doet nog heel wat andere (woeste) grond vermoeden, want in 1866 had Diemen een oppervlakte van 1459 bunders (=hectare). Het oppervlak aan weidegrond moet ten opzichte van 1514 dus zijn toegenomen.
17. Fruin, R. 1866, p. 218. In 1935 werd 66% van het boerenland gepacht.
18. Fruin, R. 1866, p. 217.
19. In de 17de eeuw lag in meerdere delen van Holland het totale kindertal onder de drie. Haks, p 145. Ongetwijfeld had dat relatief geringe aantal óók te maken met kindersterfte.
20. In 1782 telde Diemen 147 huisgezinnen en 477 inwoners, al waren de kinderen niet meegerekend. In 1832 bedroeg het totale inwonertal 750. Ter Beek, p. 32.
21. Fruin, R. 1866, p. 218.
22. De *Enqueste* en de *Informacie* geven ook de nodige informatie over Diemens financiële en fiscale situatie, maar het viel buiten het bestek van deze bijdrage om maar daar diep op in te gaan.

Bronnen en literatuur

- **Arend**, Johannes Pieter, *Algemeene Geschiedenis Des Vaderlands. Van de Vroegste Tijden Tot Op Heden*, tweede deel, (Amsterdam 1846).
- **Beek**, P.J. ter, *Historie van Diemen* (Amsterdam 1957).
- **Boerendonk**, M.J., *Historische Landbouwkarte van Holland, samengesteld door M.J. Boerendonk aan de hand van de 'Enqueste upt stuck der Verpondinghe' van 1494 en de 'Informacie upt stuck der Verpondinghe' van 1514*, (1943).
- **Fruin**, R. (ed.), *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schilttaele. Gedaen in den jaere MDXIV* (Leiden, 1866). Digitaal raadpleegbaar op: <http://www.cgeh.nl/enqueste-en-informacie>. N.B. Het origineel van de *Informacie* is te vinden in het Nationaal Archief (NA: Archief Grafelijkheidsrekenkamer of Rekenkamer der Domeinen van Holland, inv.nr. 648A).
- **Fruin**, R. (ed.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schilttaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII* (Leiden, 1876). Digitaal raadpleegbaar op: <http://www.cgeh.nl/enqueste-en-informacie>. N.B. Van de *Enqueste* van 1494 is alleen een uit het begin van de 16de eeuw daterend afschrift bewaard gebleven. Dit berust in het Stadsarchief Rotterdam (SAR: Oud-Archief Stad Rotterdam, inv. nr. 4080).
- **Haks**, Donald, *Huwelijk en gezin in Holland in de 17de en 18de eeuw* (Assen 1982).
- **Hoogland**, Martien, *Het Boerenleven in Diemen. De Diemense consumptiemelkerij in de periode 1916-1940*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg. 4, nr. 1 (Diemen 1994).
- **Melle**, Marius van, en Niels **Wisman**, *Hier gebeurde het... Diemerzeedijk, 25 mei en 24 juni 1508*, in: *Ons Amsterdam* (Amsterdam sept. 2004). Digitaal raadpleegbaar op: <https://onsamsterdam.nl/hier-gebeurde-het-diemerzeedijk-25-mei-en-24-juni-1508>.
- **Schmitz**, Erik, *Het Boerenhuis in Diemen. Een boerderijwandeling door de eeuwen heen*, in: *Historische Kring Diemen*, jrg. 12, nr. 2 (Diemen 2002).
- **Sillem**, Jérôme Alexandre, *Holland en West-Friesland 1494-1514*. In: *De Gids*. Jaargang 41 (1877).

‘Idyllisch’ Modderdorp schandvlek voor gemeente

VERGETEN ‘VAKANTIEPARK’ VAN DIEMEN STRIJDONEEL

Frank Roos

Voor de aanleg van de Muiderbrug in de A1 over het Amsterdam-Rijnkanaal ging het hele gebied grondig op de schop. De sporen van ‘Modderdorp’ zijn al lang uitgewist en er is bijna niemand meer te vinden die er herinneringen aan heeft. Toch was ‘Modderdorp’ in 1957 eens uitgebreid in het nieuws. Zelfs de – toen nog nieuwe – televisie rukte uit om verslag te doen van een ernstig conflict met de gemeente Diemen.

Munnik

Nederland worstelde met de woningnood in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. De bevolking groeide, maar huizen waren schaars en iedereen zocht naar manieren om te wonen. De woonboot werd een alternatief, jonge gezinnen betrokken zolders of kozen voor inwoning en wachtten op betere tijden. Begin jaren vijftig streken enkele gezinnen uit Amsterdam neer op het terrein van bloemenkweker Munnik, langs het Amsterdam-Rijnkanaal, aan de grens van Diemen en Muiden.

Het zogenoemde ‘Modderdorp’ met de dertig zomerhuisjes

“Wij waren er hartstikke blij mee”, vertelde mevrouw Knispel in 1985. Voor de *Diemer Courant* sprak ik haar in de woning die ze met haar gezin in 1960 betrok in Osdorp – een moderne flat. In Diemen had ze met echtgenoot en eerste kind Annet een soort vakantie-woning betrokken. “We zochten een huis in Amsterdam. We wilden trouwen. Kamers waren moeilijk te krijgen en duur. Toen zagen we de advertentie van Munnik.”

Kilometerbrug

Zij en haar man gingen op een zondag kijken, daar ver buiten Diemen. Ze vertelde dat het die dag regende. Je kon er niet behoorlijk lopen. Ze had nogal wat twijfels. Het huisje uit de advertentie was net verkocht, maar er was nog een ander. Het terrein van Munnik lag afgelegen en zo’n beetje onder de Kilometerbrug over het kanaal. Die brug was in 1933 aangelegd ter vervanging van een draaibrug. Verkeer tussen Diemen en Muiden moest daar tot dan vaak wachten, want de brug ging voor de scheepvaart soms wel vijf keer per uur open. De circa dertig zomerhuisjes waarvan de Knispels er één betrokken, waren al voor de oorlog gebouwd tussen de fruitbomen van de boer. Je was er écht buiten. De

omgeving van de destijds bekende uitspanning “Betlem”, waar de tuinderij aan grensde, werd op mooie dagen druk bezocht.

Behelpen

Dertig jaar nadat ze erin trokken, vertelde meneer Knispel dat iedereen hem en zijn vrouw destijds voor gek verklaarde toen ze daar gingen wonen. Wie gaat er nou in de modder zitten – vroegen bekenden en familie. Maar de jonge Knispels vonden het leuk en waren er tevreden mee. Toch was het soms behelpen in de huisjes van drie bij drie meter. Er was geen stromend water. Elke avond werden emmers water gehaald en in een tank gestort. Ze hadden geen telefoon en er was geen winkel in de buurt. Als je iets nodig had moest je naar de Muiderstraatweg lopen en met de bus naar Diemen.

Pas later kwamen de kruidenier en de slager langs in ‘Modderdorp’ – want zo ging het heten, omdat het vooral ’s winters slecht begaanbaar was. Uiteindelijk stonden

Het gezin Knispel voelde zich goed in 'Modderdorp'

onder aan de brug 36 eenvoudige huisjes op het terrein. De bevolking was zeer gevarieerd. Er woonden veel arbeiders, maar de buurman van de Knispels was een jonkheer die ergens een riante villa liet bouwen.

Burgemeester Dallinga

De bewoners genoten van hun vrijheid en in de zomer van de fruitbomen. Ze hadden het huisje gekocht en hoopten het te kunnen houden als ze eenmaal een echte woning zouden hebben betrokken. Maar dat liep anders.

Wonen in Modderdorp was een noodmaatregel en het werd enige tijd gedoogd. Het was allemaal begonnen met goede bedoelingen van burgemeester Dallinga. Hij had een dakloos gezin van een monteur uit Diemen naar Munnik verwezen, omdat bij hem de zomerhuisjes stonden. Maar die verhuizing schiep een precedent. Munnik kwam op een idee en adverteerde regelmatig met de noodwoningen. De huur bedroeg variërend zeven tot tien gulden per week. En burgemeester Dallinga liet de bewoning oogluikend toe.

“De bijl moet erin.”

Strumphler Tideman

Met de komst van zijn opvolger Strumphler Tideman in Diemen naderde het einde van Modderdorp. De nieuwe eerste man wilde het clandestiene dorp niet gedogen. Het buurtje met het slechte imago en het armzalige aanzien

van een modderdorp, paste niet in zijn grote, moderne plannen voor de gemeente. Tideman wilde bouwen en meewerken aan het opheffen van de woningnood. De, in zijn ogen, ongezonde leefomstandigheden in Modderdorp moesten opgeheven worden.

“De bijl moet erin”, zou de kordate burgemeester gezegd hebben. Een journalist noteerde dat en er kwam een rel van. De slopers kwamen en kregen opdracht de voorlopige ‘villa’ van de jonkheer met de grond gelijk te maken. Bij de familie Knispel brak paniek uit.

H. Munnik, eigenaar van de omstreden tuinderij met de dertig zomerhuisjes

Oorlog met burgemeester

‘Modderdorp verklaart de oorlog aan Diemens burger-vader’. Het staat boven een exclusieve reportage door Bob van Dam in geïllustreerd tijdschrift *Wereldkroniek* in 1957. Het blad beschrijft niet alleen het tumult dat zich op het land van tuinder Munniks voordeed, maar ook de confrontatie met burgemeester Strumphler Tideman en we zien genoeglijke foto’s van bewoners van Modderdorp.

Bob van Dam schrijft: “Er ging dezer dagen iemand met de pet rond in Modderdorp, een kleine illegale voorstad van Amsterdam die 150 inwoners telt. Er moest 600 gulden op tafel komen om de daad bij het woord te voegen: een oorlogsverklaring aan de gemeente Diemen. De generaal van deze campagne, advocaat Sanders, heeft 200 gulden nodig voor het bestuderen van het slagveld en 400 om in het geweer te komen. En de Modderdorpers betalen graag...”

Tv-journaal

Boosdoener in het artikel is de burgemeester, wiens bedoelingen in een kwaad daglicht worden gesteld. Hem wordt verweten dat hij met “dictatoriale zwier” het dorp wil afbreken vanwege de hygiënische omstandigheden. In *Het Parool* waarschuwt de burgemeester voor de volksgezondheid. Van Dam ziet slechts blozende kinderen spelen. Hij noteert: “Een sprekend voorbeeld is de 13-jarige zoon van een Amsterdamse familie, die thans sinds een jaar onder de Merwedeburg woont. Die bleke stadsjongen is nu het toonbeeld van Hollands welvaren.” Strumphler Tideman kwam zich persoonlijk op de hoogte stellen en in zijn spoor kwam een horde verslaggevers mee. Op 2 maart 1957 haalde Modderdorp het tv-journaal vanwege de dreigende ontruiming. Een actiegroep van bewoners schakelde een advocaat in. Meneer Knispel beschikte in 1985 nog over de stukken van de actievoerders, want hij was hun secretaris geworden. ➤

Het interieur van mevrouw Barentse, een van de bewoners van 'Modderdorp'

De Modderdorpers gingen er in het moderne Osdorp behoorlijk op vooruit.

Misbruik

Tot aan de minister en de koningin gingen de brieven. De verontruste bewoners schreven dat het een daad van grote sociale onrechtvaardigheid van de gemeente Diemen zou zijn om radicale maatregelen te nemen. Modderdorp wordt in *Wereldkroniek* beschreven als een lieflijk oord vol perenbomen. "s Zomers is het er heerlijk romantisch aan het water, een lustoord voor de buitenmens." Tuinder Munnik mag door de huurders "een joviale man" genoemd worden, Tideman hekelt in de kranten de hoge prijs die voor de krakkebakige bouwsels gevraagd wordt. In een advertentie bedraagt zijn vraagprijs 4000 gulden. Misbruik van huurders die hun eigenlijke woning in Amsterdam onderverhuren is de sociaaldemocraat ook een doorn in het oog.

De gemeenteraad vergaderde volgens *Het Parool* in het geheim over de kwestie, maar bleef eenstemmig achter de lijn van de burgemeester staan.

Vijf jaar

Op termijn zou hij zijn zin krijgen, maar op aandringen van de provincie kregen de bewoners vijf jaar tijd om Modderdorp te verlaten.

De familie Knispel verhuisde in 1960. En, dat moet gezegd, de burgemeester bemiddelde voor de Modderdorpers, die er in het moderne Osdorp behoorlijk op vooruit gingen. Hun vakantiehuisje werd gedemonteerd en verkocht en moet nog jaren ergens in Zeeland gestaan hebben. Ze zijn later nog wel eens in Diemen gaan kijken, maar al snel veranderde de hele omgeving rigoureus. De snelweg werd tientallen meters verlegd. Niets herinnerde toen nog aan Modderdorp.

"Rust Wat"

Zelfs een lange speurtocht naar getuigen die nu nog herinneringen aan het nooddorp hebben, heeft niets opgeleverd. Op de website "Geheugen van Oost" herinnert ene Philip zich in 2010 dat hij er gewoond heeft. Hij is er in 1955 geboren.

Hij schrijft: "De brug was van onderaf gezien en in mijn herinnering als klein jochie, gigantisch hoog, met grote groene bogen. Tussen deze brug en de spoorbrug richting Diemen langs de rijksweg en het fietspad lag een uitspanning. Ik geloof dat die "Rust Wat" heette. Ik ging daar wel eens heen met mijn vader om een koetjereep of een rolletje drop te kopen. ☞

Afbeeldingen uit: *Wereldkroniek* 1957

Diemen in 1950: Bijzonder en leuk nieuws uit de Diemer Courant

“DIT IS WEL IN ORDE,” ZEI DE HOFDAME VAN KONINGIN WILHELMINA

Bert Roest

Het is voorjaar 1950. De oorlog is alweer vijf jaar geleden. En eind 1949 eindigde de strijd in Indonesië, waardoor onze dienstplichtige jongens uit Diemen uit Indië terugkwamen. Maar bovenal kreeg de wederopbouw in het land topprioriteit. Dat zit Diemen in de weg, want de overheid wijst financiering en bouwlocaties toe en die toebedeling is (te) beperkt. Protest van B&W. Al in 1944 waren er plannen gesmeed om de afbraak tijdens de Duitse bezetting van honderden woningen aan de Diemerkade en omgeving met nieuwbouw te vervangen. Dat lag nog gevoelig bij de landelijke overheid. Dus voerde men eerst nieuwbouw uit aan de Harmonielaan. Een goed plan dat onder andere door de strenge winters eind jaren '40 met de nodige ellende verliep. Nog ellendiger verliep de bouw en oplevering van de woningen van wat in de volksmond *De Gouden Rand* ging heten. In deze rubriek van “Diemer Courant 70 jaar geleden” wijden wij er in het volgende nummer een apart verhaal aan.

Diemer Courant 1950

UITVOERING VAN HET CHR. MANNENKOOR „ADEODAAAT”.

In de goed bezette Herv. kerk gaf het Chr. Mannenkoor „Adeodaat” een uitvoering op Maandagavond 16 Januari j.l. Burgemeester en mevr. Dallinga woonden de uitvoering bij. De voorzitter van het koor, de heer Th. den Uijl zei in zijn openingswoord, dat het koor opgericht werd 27 Nov. 1937. In deze 12 jaar heeft het eigenlijk meer niet dan wel gezongen. Niet alleen de oorlog heeft daar schuld aan, maar zeker ook de geringe belangstelling. Adeodaat betekent evenwel: gave Gods!

Aan dit concert werkten mede de heren J. C. Bredschneider, orgel, P. Spaanderman, declamatie, mej. Mayden Uijl, sopraan, mevr. Lize Houtstra-van Dam, piano.

Het mannenkoor onder leiding van de heer P. Zwaan, gaat zowel wat kwantiteit, als kwaliteit goed vooruit. Door de goede accoustiek van de Herv. kerk kwam de zang goed tot haar recht.

Diemer Courant, 21 januari 1950

Zo vermaak je de mens

Het geld was in de naoorlogse jaren schaars. Toch wil je het ietwat grauwe bestaan verblijden. Ofwel sportclubs, kerken, buurten en verenigingen hadden bijna wekelijks optredens van toneel, cabaret of koren. Meestal uit eigen geleidingen, maar soms via uitnodigingen. *Hotel-café De Kroon* aan de Muiderstraatweg stroomde telkens weer vol met mensen. Heel opmerkelijk was de uitvoering op 16 januari 1950 van het *Christelijke Mannenkoor 'Adeodaat'* in de hervormde kerk aan de Ouderkerkerlaan. Een opmerkelijk naam voor een koor. Dus *Wikipedia* geraadpleegd. Blijkt afgeleid te zijn van paus Adeolus.

De Diemer Harmonie was de trots van het dorp

Landelijk won het orkest topprijzen en men trad in binnen- en buitenland op. Met Pinksteren stonden optredens in Zwitserland op de agenda. Toentertijd een hele toer met een gebrekkig wegensstelsel, vooral in Nederland. Het plan was om met bussen in drie etappes naar Zwitserland te gaan. Fans konden voor f 100,- mee. In totaal

zouden 130 muzikanten en belangstellenden meegaan. Leuk bedacht, maar toen een commissie onderdak onderweg en in Zwitserland zocht, bleek dit niet te regelen. De reis werd afgeblazen.

Een ander verzetje was de organisatie van loterijen. Zo organiseerde nagenoeg alle winkeliers van Diemen – en dat was uniek – een loterij in de koopmaanden november en december. Gratis lot bij aankoop van producten bij de winkeliers. Wie de meeste loten had, kreeg de hoofdprijs: een radio. Een fiets was blijkbaar minder waard, want dat was de tweede prijs. Winnaar Henk Vos kreeg de herenfiets, maar hij wilde graag een damesfiets. Dat stuitte op weerstand bij de organisatie van de loterij. Wekenlang stonden er grote artikelen hierover in de krant, die als ‘hetze’ zijn omschreven. Bij de uitreiking van de prijzen werd er nóg een trekking gedaan. Twaalf extra prijzen waaronder enkele opmerkelijke zoals een schemerlampje, een fluitketel, een halve mud kolen en tien sinaasappels.

DE DIEMER HARMONIE NAAR ZWITSERLAND! Deelname aan het Internationaal concours te Lausanne.

Op de ledenvergadering van de Harmonie, die j.l. Dinsdagavond is gehouden, is met algemene stemmen besloten om in Mei a.s. deel te nemen aan het Internationaal concours te Lausanne. Bovendien zullen concerten gegeven worden in Luxemburg en Bazel. De Harmonie zal de reis ondernemen met 2 grote touringcars, plaats biedende aan ruim 80 personen, terwijl 2 leden met hun eigen auto's rijden, zodat ongeveer 90 personen medegaan. Zowel autocars, als auto's zijn geheel volgeboekt met leden en dames der leden. Burgemeester Dallinga en architect De Boer maken de reis mede. Verdere bijzonderheden zullen wij volgende week in ons blad bekend maken. Het is zeker overbodig te zeggen, dat dit voor de dilettanten-muziekwereld een belangrijke gebeurtenis is, waarvan de gemeente Diemen het middelpunt wordt.

Diemer Courant, 7 januari 1950

Koningin Wilhelmina onverwacht op ijsbaan

Eind januari 1950 had de *Diemer IJclub* – de oudste vereniging van Diemen – weer een primeur bij de organisatie van landelijke schaatswedstrijden. De eerste in Nederland. ➤

PRINSES WILHELMINA BEZOEK DE DIEMER IJSBAAN.

Zou de Diemer Ijsbaan populair zijn? Deze vraag laten we graag in het midden, in elk geval is de Diemer baan wijd en zijd bekend. Maar dat zelfs H. K. H. Prinses Wilhelmina zou komen kijken, heeft wel niemand kunnen denken. Het gebeurde Dinsdagmiddag omstreeks drie uur. Een luxe auto stopte voor het hek van de baan en een tweetal dames stapte uit. Overigens heel gewoon. Niemand dacht evenwel dat op dit uur, H. K. H. Prinses Wilhelmina met haar hofdame, mevr. De Beaufort een kijkje kwamen nemen op de Diemer baan. De heer Kloosterman herkende onze Prinses evenwel direct en nam eerbiedig de pet in zijn hand.

Op de vraag van de Prinses aan mevr. De Beaufort of zij al betaald had, kwam direct het antwoord van de zijde van een der bestuursleden, „dit is wel in orde“.

De heer Havekotte die bijna dag en nacht op de baan is, was net even weg en miste dit hoge bezoek.

De Prinses onderhield zich even met een paar kinderen, ze gaven haar allen een handje en nadat de hoge bezoeksters even naar het schaatsenrijden hadden gekeken, stapten zij weer in de auto.

De voorzitter die inmiddels door een der bestuursleden was gewaarschuwd kon nog juist op de hoek van de Ouderkerkerlaan van de koninklijke auto een schim opvangen.

Achter elkaar rinkelde de telefoon bij de heer Havekotte en op het politiebureau of des avonds de baan open was. Zelfs uit Voorschoten werd er opgebeld. „Mijnheer, ik kom er aan, ik ben er vanavond.“ Welnu men heeft Dinsdagavond naar hartelust kunnen rijden. Naar schatting waren meer dan duizend schaatsenrijders (sters) op de baan. Behoudens enkele schaafwonden en een bloedneus deden zich geen ongevallen voor.

Diemer Courant, 28 januari 1950

niet aan. Het ijs was er niet tegen bestand, ook al omdat een lichte dooi had ingezet. In drommen stonden de kijkers aan de randen. Daarbij een opmerkelijke toeschouwer: Prinses Wilhelmina, die de luxe slee – met hofdame De Beaufort – aan de Ouderkerkerlaan parkeerde. Ze kwam onaangekondigd, dus in incognito maar ze werd wel herkend. Vraag aan de hofdame of de prinses entree betaald had, werd beantwoord met “Dit is wel in orde.” Winnaar van de spannende schaatswedstrijden werd A. Verhoeven uit Dussen.

Herbouw in Diemen

In een interview met burgemeester Dallinga begin 1950 werden de plannen voor de (her)bouwplannen van de huizen in Diemen toegelicht. Het betrof 419 woningen – iets minder dan de afbraak in de oorlog – in het gebied Diemerkade, Arent Krijtsstraat en omliggende straten. Dat waren 112 eengezinswoningen, 93 boven- en benedenhuizen, 56 winkels met woningen erboven en 158 flatwoningen. Er waren daarvan 64 woningen in aanbouw, maar het Rijk gaf toestemming voor slechts 29 nieuwe woningen in 1950. Diepe teleurstelling

VELE SCHAATERS ONTSTEMD OVER HET IJSCLUBBESTUUR!

Het leek Zaterdagavond wel een volksooploop voor het hek van de ijsbaan te Diemen. Honderden waren van plan deze avond voor de ijssport te benutten. Zelfs door de radio was het bericht gekomen dat er in Diemen wedstrijden georganiseerd waren, het lag dus voor de hand dat er gereden kon worden. Van heinde en ver was men gekomen, populair als de Diemer Ijsclub is, maar wie zo had gedacht, had verkeerd gedacht.

Onverklaarbaar is het feit dat door de radio medegedeeld werd dat er in Diemen wedstrijden werden gehouden, maar toen het bericht eenmaal de wereld was ingeslingerd, ging het bestuur van de gedachten uit, gebeurt wat er gebeurt, die wedstrijd gaat door! Maar hoe! Slechts enkele officials en bestuursleden konden op de baan blijven, als vier mensen bij elkaar stonden, moest men zich uit de voeten maken.....

Was deze wedstrijd niet tegen wil en dank doorgegaan, dan was de baan ook Zaterdag dicht gebleven! Het ijs was zeker niet bestand tegen het groot aantal schaatsliefhebbers, dat zich Zaterdagavond bij de ingang opstelden. Had het bestuur dit toegestaan, dan was de baan in een half uur totaal onbruikbaar geweest. Dit werd nog verergerd door de invallende dooi, waardoor de kans op ongelukken ook te groot was. Zij die gehoopt hadden dit weekend eens heerlijk te kunnen schaatsen, zullen nog even geduld moeten hebben.

Zo liggen de feiten, alle mopperaars ten spijt.

Diemer Courant, 28 januari 1950

Er kwamen vijftig schaatsers vanuit het hele land op af. Landelijke media, waaronder het ANP, berichtten erover. Het leidde tot een volksooploop uit de wijde omgeving. Dat kon de ijsbaan

bij woningbouwvereniging Diemen Vooruit en het gemeentebestuur. De burgemeester kondigde een boos bezoek bij Gedeputeerde Staten aan. Het interview eindigde met de woorden “...dat men in Diemen snel en doelmatig het woningvraagstuk zal oplossen.”

Wat wordt er in 1950 te Diemen gebouwd?

Bouwtwijzing door Burgemeester Dallinga onbevredigend geacht.

Is men de dape van de activiteit in 1947 en 1948 ontplooid?

Hoelang zal het duren eer de vlakke, of liever gezegd het afgebroken gedeelte van Diemen weer is bebouwd. Wat gaat hier eigenlijk gebeuren? Zo zouden we door kunnen gaan.

In de afgelopen week hadden we een onderhoud met Burgemeester Dallinga, die gaarne bereid was op al deze vragen in te gaan.

Laten we mogen beginnen met te releveren de inhoud van het Herbouwplan zoals dat door het gemeentebestuur is ingediend. Dit plan biedt plaats voor het bouwen van 419 woonhuizen, n.l. 112 eengezinswoningen, 93 woningen gebouwd als beneden en bovenhuizen, 56 huizen, waarin ook winkels en werkplaatsen zijn toegelaten, 96 flatwoningen, gebouwd in 2 woonlagen en 62 flatwoningen gebouwd in 3 woonlagen.

In de grootte der huizen zijn al naar gelang van de ligging verschillende ontwerpen gemaakt, daarbij

nemen. We bedoelen het gedeelte dat geheel voor plantsoen bestemd was. Dit houdt dus een wijziging in van het bestaande plan, zodanig dat het bijzondere gebouw, het z.g. Volksgebouw, dat ontworpen was aan de noordrand van het plantsoen, in het plantsoen wordt geplaatst. Hierdoor wordt ruimte gewonnen voor 3 flats van 3 woonlagen.

Daarnaast zijn in het plantsoen nog 8 flats van 3 woonlagen ontworpen en wel op zodanige wijze, dat zij van de bestaande Betonstraat af langs een pad bereikbaar zijn, zodat er geen kostbare stratenaanleg nodig is. Nadat de gemeente op 1 November de taak van het Rijk verbonden aan de Wederopbouw had overgenomen, werd het daartoe ingerichte kantoor op 17 Nov. j.l. geopend. Terloops zij opgemerkt dat in de jaren 1947 en 1948 het bouwvolume voor de gemeenten nog niet afzonderlijk werd geregeld. Als stelregel gold hier: wie eerst komt, wie eerst maakt.

De gemeente Diemen is hierbij niet achter gebleven, daarbij krachtig bijgestaan door de bouwvereni-

Diemer Courant, 4 februari 1950

Scholenbouw

De bevolkingsaanwas van wat nu de babyboom is gaan heten, zorgde voor een te verwachten toeloop voor de scholen. Daarbij waren twee problemen. Enerzijds was er de te kleine behuizing van de *School met de Bijbel* – nu verenigingsgebouw *De Schakel* – en anderzijds het openbaar onderwijs. De openbare school aan de Ouderkerkerlaan verwachtte begin jaren '50 uitbreiding van het aantal leerlingen. Bovendien was het gebouw niet alleen oud, maar vooral de bereikbaarheid was een knelpunt. Een steeds drukker wordende weg door Diemen en de vaak openstaande brug over de Weespertrekvaart knelden. Het kon menig ouder ervan weerhouden de kinderen naar het openbaar onderwijs te laten gaan.

Omdat ook de *School met de Bijbel* twee lokalen meer wenste, kwam B&W met een bijzonder plan. Een nieuw gebouw aan de Schoolstraat met vier lokalen voor het openbaar en twee voor het christelijk onderwijs. Dit pikte de schoolleiding van de *School met de Bijbel* niet. Uren is er in de Diemer gemeenteraad gediscussieerd. Een zeer verdeelde raad met enerzijds de christelijke partijen en anderzijds de PvdA en de CPN. Ofwel enerzijds: het gebouw aan de Ouderkerkerlaan mag oud zijn, maar is prima in orde en goed

De "School met de Bijbel" aan de Ouddiemerlaan voor de verbouwing(en) (coll. HKD)

Een klas van de "Openbare Lagere School" aan de Ouderkerkerlaan met meester Teer (coll. HKD)

onderhouden. Anderzijds: het gebouw is niet meer van deze tijd en een geplande verbouwing kost bijna net zoveel als nieuwbouw. In een amendement werd f 500,- beschikbaar gesteld om de plannen te bestuderen.

Een beslissing over scholenbouw of uitbreiding werd vooruitgeschoven. Heel herkenbaar, zo leert de geschiedenis. Kijken we verder, dan kwam er in 1957 een tweede Christelijke school aan de Prinses Marijkestraat. En bouwde men een nieuwe openbare school aan de Schoolstraat.

Buurtvereniging "De Kieviet"

De Burgemeester De Kievietstraat is inmiddels een van de oudste straten in Diemen. Vroeger was het er levendig met een heuse eigen buurtvereniging. Die was heel actief. Had een toneelvereniging uit eigen gelederen, maar regelmatig organiseerde men allerlei andere optredens. Bezoekers uit heel Diemen profiteerden hiervan. Legendarisch was de uitnodiging aan *Concordia* uit Ouderkerk.

"CONCORDIA"
uit Ouderkerk aan de Amstel
musicceerde voor
Buurtvereniging „De Kieviet“.

Zaterdagavond 11 Februari j.l. gaf de buurtvereniging „De Kieviet“, met medewerking van de accordeonvereniging „Concordia“ uit Ouderkerk aan de Amstel een uitvoering in „De Kroon“.

De voorzitter van „De Kieviet“, de heer v. Zelst, opende de avond met een woord van welkom, in het bijzonder gericht tot de ver. „Concordia“, en het 60-tal personen, dat de accordeon-vereniging vergezeld.

Toen opende de accordeon-vereniging het muzikale programma met hun herkenningmelodie, genaamd „Time“, gevolgd door de in Diemen zo populaire mars „Kievietstraat..... Kievietstraat“, die door Concordia op een uitstekende wijze werd vertolkt.

Vervolgens hoorden wij Vineta Clocken van L. Theimer, La Reconnaissance, een Fantasie van Beenoord en de Kloostertuin van Kettelbey op een schitterend wijze ten gehore brengen.

Buurtvereniging De Kieviet, Diemer Courant

Maar liefst zestig accordeonisten traden voor een overvolle zaal op in *De Kroon* aan de Muiderstraatweg. Opmerkelijke zin in het verslag van de krant was: „...de in Diemen zo populaire mars 'Kievietstraat... Kievietstraat' is door *Concordia* op een uitstekende wijze vertolkt.“ Dat roept de vraag op: Wie kent deze mars nog? Speelt de *Diemer Harmonie* deze nog?

Protestantse kerken in Diemen

In 1950 bestond de gereformeerde kerk in Diemen zestig jaar. Vier jaar na de doleantie (= afscheiding) van de

Nederlands Hervormde Kerk werd deze kerk in Diemen opgericht. Pas in 1905 kon in een kerk aan de Weesperstraat de eerste dienst plaatsvinden. Hoe het de eerste vijftien jaar van het bestaan verging, vertelt het verhaal niet.

Ds. Teeuwen opende met dank en bediening, gevolgd door een inleidend woord. Een hele schare aan dominees uit omliggende gemeenten kreeg het woord. Ook dominee Hagen van de hervormde kerk was aanwezig. In de krant stond daarover: "Dan bestijgt onder doodse stilte de Herv. Predikant Ds. Hagen de kansel. Die zegt dat hij tegen de uitnodiging om hier vanavond te spreken vreselijk te hebben opgezien. Moet hij gelukwensen? Moet hij blij zijn met de kerkscheuring? Hij voelt nog dagelijks de doleantie als een pijn. Moeten wij wensen dat we ook het 100-jarig bestaan mogen herdenken?" Enzovoort. Ja, die 100 jaar zijn er gekomen. Toch is nu de situatie anders. Vanaf 2004 is de gereformeerde *Bethlehemkerk* na een verbouwing omgedoopt in *De Ontmoeting* met diensten voor protestanten en gereformeerden samen.

Links de Gereformeerde kerk in de Weesperstraat die in 1905 in gebruik is genomen (coll. HKD)

Diemer soldaten terug uit Indië

De oorlog in Indonesië is eind 1949 na de ondertekening van het vredesverdrag voorbij.

Duizenden Nederlanders sneuvelden in deze wrede oorlog. Een aantal dienstplichtige soldaten kwam uit Diemen. De familie was blij met de terugkomst van hun jongens. In het voorjaar van 1950 berichtte de krant regelmatig over ➤

Buurtannonces

Mijn hartelijke dank aan de buurtbewoners voor de ontvangst bij mijn terugkeer uit Indonesië.

JAN BOS.

Oogststraat 26 I.

Voor de vele blijken van belangstelling, ondervonden bij ons 25-jarig huwelijksfeest, zeggen wij allen hartelijk dank, in het bijzonder buurtgenoten, vrienden en kennissen.

C. v. d. BOSCH.
M. v. d. BOSCH-v. d. Wal.
Diemen, Mei 1950.
Ouderkerkerlaan 9.

Langs deze weg, zeg ik allen dank, mede namens mijn Ouders, voor de hartelijke ontvangst bij mijn terugkeer uit Indonesië.

H. J. VAN DER SCHOT

VERHUISD:

Diemer Courant, 27 mei 1950

NOG 18 DIEMENAREN IN INDONESIË.

J.l. Vrijdag kwam in goede welstand in ons dorp aan, na volbrachte diensttijd in de tropen, de heer G. Bontekoe. Nader vernemen we, dat er nu nog 18 Diemenaren moeten repatriëren. Laten we hopen, dat ook zij weer spoedig bij de hunnen mogen verenigd worden.

Diemer Courant, 3 juni 1950

de repatriëring. De blijdschap van behouden thuiskomst werd onderstreept door het plaatsen van kleine advertenties. Zo keerde in mei de zoon van wethouder Van der Schot terug. Op 3 juni stond o.a. in de krant "nader vernemen wij, dat er nu nog 18 Diemenaren moeten repatriëren".

Divers Nieuws

Op 1 mei 1950 vierde P.J. Schneider dat hij 40 jaar voor de klas stond. Waarvan 26 jaar op de katholieke school in Diemen. Dus deze hoofdonderwijzer maakte in zijn schoolcarrière twee wereldoorlogen mee. De gepassioneerde man was ook organist in de kerk in Betondorp en leidde daar ook nog het kerkkoor.

Opmerkelijk was dat de kerken in Diemen in 1950 al oecumenische gedachten hadden. Gezamenlijk trokken ze op om de bevrijding te vieren.

P. J. Schneider 40 jaar onderwijzer

Wie kent in Diemen mijnheer Schneider niet? Deze vraag is eigenlijk overbodig. Wie de naam van Schneider noemt, noemt meteen het gehele Katholieke culturele verenigingsleven op. Maandag 1 Mei is voor de heer P. J. Schneider een mijlpaal, want dan herdenkt hij het feit, dat hij 40 jaar geschoolmeesterd heeft. Opzettelijk

reld voor de klas gestaan. De feestavond van de Oranjevereniging kan hij maar gedeeltelijk bijwonen, daar IVO, zijn oogappel zouden we haast zeggen, druk bezig is te repeteren voor haar 5-jarig bestaan, en dit moet doorgaan, er kan geen tijd verloren gaan! Hiermede is deze harde werker meteen ten voeten uit getekend.

De heer Schneider is van geboorte Amsterdamer, zoon van een diamantslijper. Hij genoot zijn onderwijzersopleiding op de school van de St. Vincentius-Vereniging. Na zijn opleiding kwam hij als onderwijzer op een van de scholen dezer vereniging in de Servaes Noutstraat te Amsterdam, dit was op 1 Mei 1910. Later werd hij overgeplaatst naar een school van dezelfde vereniging aan de Bloemgracht. Ongeveer 26 jaar geleden werd hij als hoofd benoemd aan de St. Petruschool te Diemen. Niemand zal hem zijn 40 jaar onderwijs loopbaan meegeven, want de jubilaris is nog één en al activiteit.

We zijn er van overtuigd, te spreken namens vele Diemenaren, als we de wens uitspreken, dat het de jubilaris nog vele jaren gegeven zal mogen zijn; zijn beste krachten te geven aan het onderwijs, maar tevens aan het vele culturele werk, wat door hem in de loop der jaren is gedaan!

Proficiat!

zeggende we mijlpaal, want eigenlijk viert de Fam. Schneider deze dag a.s. Zondag. Des morgens om 9 uur zal in de Parochiekerk van St. Petrus Banden, ter zijner intentie een H. Mis worden opgedragen. Eveneens zal in de Kerk van de H. Familie in Betondorp, waar de heer Schneider organist en Koorleider is, een H. Mis worden opgedragen. En het is omdat het Maandag Koninginnedag is, anders had de heer Schneider als de gewoonste zaak van de we-

Diemer Courant, 29 april 1950

Na de tocht naar de gedenkplaatsen waar zij, die voor de vrijheden van ons volk hun leven gaven, gevallen zijn, zullen zowel in de Ned. Hervormde Kerk als in de Rooms-Katholieke Kerk de traditionele dankdiensten worden gehouden.

Ondergetekenden wekken heel de bevolking van Diemen met nadruk op, deze diensten naar ieders godsdienstige overtuiging bij te wonen.

In de vreselijke oorlogsjaren — men denke aan de onvergetelijke hongervinter 1944—1945 — is het Nederlandse volk tot God gevluht om uitkomst.

God gaf uitkomst.

Zou het geen grove ondankbaarheid zijn deze uitkomst die God gaf, niet tot het geestelijk middelpunt van ons nationaal gedenken te maken?

Op de avond van 4 Mei luiden de klokken.

Op die avond herdenken wij onze doden.

Op die avond loven wij vóór alles de levende God.

E. HAGEN, Ned. Herv. Pred.
C. MOL, Pastoor.
CHR. W. J. TEEUWEN,
Geref. Pred.

Diemer Courant, 29 april 1950

HOE DRUK HET J.L. ZON- DAG WAS IN DIEMEN.

„Je merkt niet veel van het feit, dat de benzine duurder is,” aldus een Diemenaar, die j.l. Zondag eens aan het verkeertellen was geslagen. Tijdens de spitsuren, aldus onze zegsman, kwamen er niet minder dan 1500 auto's of andere motorrijtuigen voorbij. Het aantal fietsen gedurende deze tijd bedroeg niet minder dan 2500 stuks.

Diemer Courant, 20 mei 1950

Burgemeester Dallinga hield een uitvoerige herdenkingsrede. Enkele citaten daaruit: "Met de vrijheid van denken, meningsuiting en geloof leven wij in een gezeegend land. Het zijn heilige rechten. Ook de vrijheid of vrijwaring van armoede en vrijheid van angst zijn onze geldende menselijke rechten." Gevolgd met een uitleg daarover.

De Rijksweg-1 liep dwars door Diemen. Al in 1950 gaf het steeds toenemende verkeer de nodige ellende en drukte. Op 20 mei stond een stukje in de krant hoeveel verkeer er wel niet voorbijkwam.

De woningbouw kwam traag op gang. De woningnood leidde toen tot woekerpraktijken. In de krant van 24 juni staat daarover het volgende te lezen: "Ons is een geval bekend in Diemen van iemand die zelf verwoont aan huur f 287,- per jaar. Deze dame beschikt over zoveel burgerzin, dat zij een tweetal kamers verhuurt voor de prijs van ... f 30,- per kamer per maand. Wat een moraal, om op een dergelijke wijze van iemands ellende gebruik te maken". En zo zijn er in de *Diemer Courant* nog meer voorbeelden genoemd. Er kwam een wachtlijst met meer dan 200 namen van woningzoekenden boven water.

WOEKERPRACTIJKEN EN WONINGNOOD.

Elders in dit blad heeft men kunnen lezen, hoe een gezin met 6 kinderen zich moet behelpen in een kippenhok. In dit verband willen we gaarne ook eens wijzen op een euvel, dat de laatste tijd steeds meer en meer toeneemt. We bedoelen het verhuren van kamers tegen schrikbarende prijzen.

Dit wordt nu juist gedaan door die lieden, die nu niet bepaald vleierend spreken over de commissie voor woningvordering.

Om te bewijzen dat we niet in het ruime weg schrijven, willen we dit met enkele cijfers aantonen. Ons is een geval bekend in Diemen, van iemand die zelf verwoont aan huur f 287.— per jaar. Deze dame beschikt over zoveel burgerzin dat zij een tweetal kamers verhuurt voor de prijs van... f 30.— per kamer per maand. Wat een moraal, om op een dergelijke wijze van iemands ellende gebruik te maken. Zelf verwoont mevrouw f 287.—, zij vangt voor 2 kamers f 720.— per jaar. Wordt het geen tijd, dat de vorderingscommissie hier eens ingrijpt en dan deze ruimte maar vordert en een einde maakt aan dit woekerbedrijf!

Diemer Courant, 24 juni 1950

In memoriam Henk de Wild (1932-2019)

DE OORLOG WAS BIJ HENK NOOIT VER WEG

Henk de Wild was een van de pioniers van de Historische Kring Diemen. Hij was medeoprichter en verzorgde met Wiard Krook de productie van de eerste nummers van ons tijdschrift. Gesprekken met Henk gingen vaak over de oorlog. Over de knusse woning boven de kantoorboekwinkel van zijn tante Jeanne aan de Ouderkerkerlaan waar verzetsstrijders even op adem konden komen. Over de kleine drukkerij achter de kantoorboekwinkel waar haar neef Andries Ijsendijk werkte en samen met Henk Hos illegaal *Vrij Nederland* drukte. Henk was van jongs af aan gefascineerd door de oude degelpers. In later jaren zou Henk geheel in lijn met zijn interesse directeur van de Grafische School in Amsterdam worden.

Henk kon tot in detail vertellen over de oorlog. Over een NSB-buurman op de laan die door Henks vader betrappt werd. De foute buurman lag onder het raam te luisteren of bij de familie De Wild Radio Oranje aanstond. Henk herinnerde zich ook hoe hij van zijn vader de joodse burens Van Gelder moest helpen bij hun gedwongen verhuizing naar de Amsterdamse Transvaalbuurt. Geen van de vijf gezinsleden overleefde de oorlog. Na de oorlog was hij nauw betrokken bij reünies van Canadese oorlogsveteranen, de bevrijders van Diemen. "Hoogtepunt", vertelde Henk meer dan eens, "was het gezamenlijk diner bij de Chinees aan de Ouddiemerlaan. De Canadezen waren er gek op." Het was

niet meer dan normaal dat Henk jarenlang voorzitter was van het *Diemense Comité 1940-1945*.

Ook zijn verhalen over zijn schoonvader Henk Bouman die jarenlang politiemans in Diemen was, zaten vol van sappige details die opgetekend werden in ons tijdschrift.

Op *Remembrance Day 2017* namen Wiard Krook, Josje Kronenberg en ik Henk en Phia mee naar de herdenking op de Nieuwe Ooster. Het ging moeizaam, maar Henk wilde per se. In de rolstoel én in uniform was hij trots aanwezig. Op 27 december 2019 namen we afscheid van Henk die op 19 december overleed in *Zorgcentrum Berkenstede*.

Taco ten Dam

Henk de Wild in de rolstoel en Phia de Wild erachter op 10 november 2017 bij de viering van 'Remembrance Day' op De Nieuwe Ooster. Links van Henk staat Erik van der Burg, locoburgemeester van Amsterdam (foto Wiard Krook)

Door struikelsteen verenigd met familie

STRUIKELSTEENLEGGING FRED ISRAËLS

Taco ten Dam

Op 21 februari 2020 is voor de deur van Schoolstraat 43 een struikelsteen geplaatst voor Fred Israëls. Fred zelf overleefde de Tweede Wereldoorlog maar moest leven met de wetenschap en het grote verdriet dat zijn vader Max, moeder Maria en zusje Astrid in Auschwitz werden vermoord.

Op het moment van hun arrestatie in de Schoolstraat op 9 september 1942 was Fred niet thuis. Hij slaagde erin naar Zwitserland te ontkomen. Hij overleed op 64-jarige leeftijd in België.

Zijn zoon Frank vertelde dat de oorlog voor Fred nooit opgehouden was. In zijn leven bleef de pijnlijke herinnering altijd aanwezig. Als Frank zijn vader opzocht in Brussel ging het voornamelijk over de herinneringen aan de oorlog. De naam die hij het meest noemde was de naam van zijn zusje Astrid. Met het leggen van

deze struikelsteen bij de in 2019 door Gunter Demnig geplaatste stenen voor Max, Maria en Astrid is Fred verenigd met zijn familie. Of zoals zijn zoon Frank het uitdrukte in een indrukwekkende toespraak bij de steenlegging: "Struikelstenen zijn bedoeld om mensen te herinneren, te eren en te verenigen. Als hier straks een steen voor mijn vader wordt gelegd, dan wordt hij alsnog verenigd met de mensen die hij na de oorlog zo node heeft gemist. Eindelijk, hier in Diemen, een plek voor mijn vader waar hij mag zijn. Welkom thuis Fred."

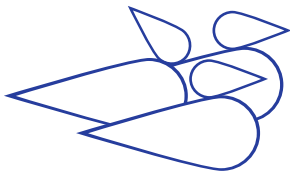

Frank Israëls spreekt indrukwekkend over het leven van zijn vader Fred.

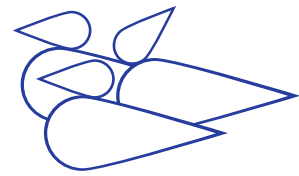
Op 21 februari 2020 werd een struikelsteen gelegd voor Fred naast de stenen van zijn vader, moeder en zus Astrid (foto's Jan Sikking)

“Als hier straks een steen voor mijn vader wordt gelegd, dan wordt hij alsnog verenigd met de mensen die hij na de oorlog zo node heeft gemist.”

PRIKBORD

SCHILDERIJ 'VRIJ!' ALS PERSOONLIJKE POSTZEGEL VERKRIJGBAAR

Ter gelegenheid van de viering van 75 jaar Bevrijding en Vrijheid heeft de Diemense filatelieclub *De Zegelaars* een speciale postzegel uitgegeven van 'Vrij!' Diana de Bruin maakte in 2008 het schilderij 'Vrij!', de intocht van de Canadese bevrijders op de Hartveldseweg op 8 mei 1945, naar een foto van S. de Boer. Op de voorgrond zwaaien de inwoners van Diemen de Canadezen toe. Op de achtergrond is de Sint Petrus' Bandenkerk herkenbaar.

De zegels zijn te koop in een velletje van tien. Als u in Diemen woont, dan kunt u ze bestellen door per velletje 11 euro over te maken op rekeningnummer NL49 INGB 0002 4049 32 van ASV De Zegelaars. Vermeld uw adres bij de overschrijving. U krijgt de zegels dan thuisbezorgd. Belangstellenden buiten Diemen betalen 13 euro inclusief verzendkosten.

Interviews Diemenaren op YouTube

WIE HEEFT OUDE FILMS VAN DIEMEN?

De interviews met Diemenaren die door de *Historische Kring* op DVD zijn gezet, worden nu ook gepubliceerd op *YouTube*. Het interview met Henk Teiwes is als eerste geplaatst. Het is te zien op: <<https://www.youtube.com/channel/CsI5KuNpOPX2j51OagT6b0A?>>

Met het plaatsen op internet wil het bestuur van de *HKD* een alternatief bieden voor de ledenactiviteiten die wegens de bijzondere omstandigheden tot 1 september niet kunnen plaatsvinden.

Het is ook mogelijk behalve de interviews ook andere oude films op internet te zetten. U kunt contact opnemen met de redactie of het bestuur (gegevens op pagina 1).

ALLERLEI

Bij de vermelding van de giften (krantenknipsels dokter Van Gemert en folder bakker Tetteroo) in het vorige nummer is de naam van Lia Verkaik niet goed weergegeven. Bij deze rechtgezet.

Letty Langeveld-Vos schonk zeven prachtige foto's uit de beginperiode van *D.V.A.V.*, zoals *svDiemen* vroeger heette. Een van de foto's is inmiddels gepubliceerd in de wekelijkse rubriek "Groeten uit Diemen" in het *Diemer Nieuws* en zal binnenkort op de *HKD-Beeldbank* te zien zijn. Ook schonk zij een foto van het oude schoolgebouw aan de Ouddiemerlaan en een ansichtkaart van de oude Weesperstraat.

MONUMENT PIETER NIEUWLAND OP 'RUSTOORD'

Na zijn overlijden in 1794 werd de beroemde natuurkundige Pieter Nieuwland, het "Wonderkind uit de Watergraafsmeer", begraven op *Rustoord* langs de Weesperrekvaart. Toen zijn graf in 1833 werd geschud, werden zijn beenderen in de onderste kist van de grafplek bijgezet. De vrijgekomen ruimte werd opnieuw gebruikt als graf. Helaas verdween toen ook de steen met de tekst "Natuur weenende om haar kind". De *Stichting Vrienden van Watergraafsmeer* heeft samen met de *Belangenvereniging Rustoord* en de gemeente Diemen een nieuw monument mogelijk gemaakt. Meer informatie over Pieter Nieuwland: <https://www.vriendenvanwatergraafsmeer.nl/pieter-nieuwland-het-wonderkind-uit-de-meer/>.

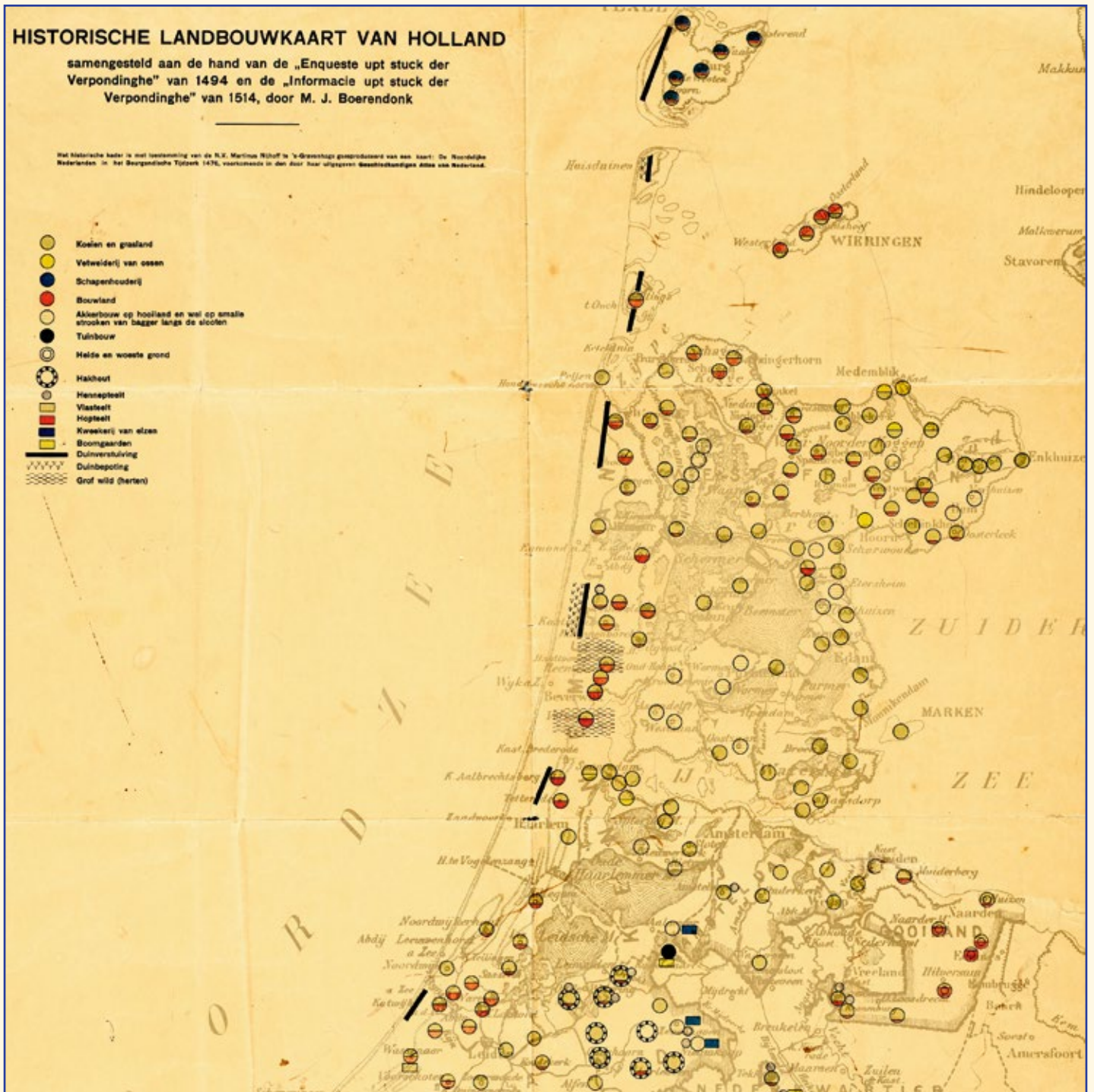
Foto collectie Letty Langeveld-Vos (HKD)

HISTORISCHE LANDBOUWKAART VAN HOLLAND

samengesteld aan de hand van de „Enquete upt stuck der Verpondinghe” van 1494 en de „Informacie upt stuck der Verpondinghe” van 1514, door M. J. Boerendonk

Het historische kader is met toestemming van de R.K. Maritus Nijhoff te 's-Gravenhage geproduceerd van een kaart: De Noordelijke Nederlanden in het Bourgondische Tijdperk 1476, voornamelijk in den door haar uitgegeven Geschiedkundigen Atlas van Nederland.

- Koolen en grasland
- Vetweideij van oesen
- Schapenboudelij
- Bouwland
- Akkerbouw op hooiland en wel op smalle strooken van bagger langs de stroom
- Tuinbouw
- Halde en woeste grond
- Hakhout
- Hennepsteelt
- Vlasteelt
- Hopsteelt
- Kweekelij van elzen
- Boomgaerden
- Duinverhuizing
- Duinbepoting
- Grof wild (bieren)

Detail uit de 'Historische Landbouwkaart van Holland', in 1943 samengesteld door M.J. Boerendonk aan de hand van de 'Enquete upt stuck der Verpondinghe' van 1494 en de 'Informacie upt stuck der Verpondinghe' van 1514